

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ
ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

**Το νερό ως οικονομικό και
κοινωνικό αγαθό.**

Η ανάγκη επίτευξης ισορροπιών
μεταξύ των δύο διαστάσεων.

Φωτοπούλου
Αντωνία-Αγγελική
Α.Μ. 1207 Μ 060

Επιβλέπων καθηγητής
Τσάλτας Γρηγόρης

Αθήνα, Οκτώβριος 2009

Περιεχόμενα

Περίληψη	iii
Συνομογραφίες	iv
Εισαγωγή.....	1
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΝΕΡΟ: ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	5
Κεφάλαιο Πρώτο: Η κατάσταση των υδάτινων πόρων και η διασύνδεση νερού και ανάπτυξης	6
1.1 Η κατάσταση των υδάτινων πόρων και η σημασία του νερού για την ανθρώπινη ανάπτυξη	6
1.2 Οι παράγοντες που ασκούν πίεση στα υδατικά αποθέματα.....	11
1.2.1 Οικονομική ανάπτυξη	12
1.2.2. Κοινωνικές τάσεις	13
1.2.3. Δημογραφική αλλαγή	14
1.2.4 Τεχνολογική αλλαγή	15
1.2.5 Ποιότητα του περιβάλλοντος – Κλιματική αλλαγή	15
Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι συνέπειες της εξάντλησης των υδάτινων πόρων	17
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ	26
Κεφάλαιο Τρίτο: Ανάδειξη της αξίας του ύδατος σε διεθνές επίπεδο.....	27
3.1 Διεθνή κείμενα.....	27
3.2 Οι δύο δεκαετίες για το νερό.....	31
Κεφάλαιο Τέταρτο: Προσπάθειες κατοχύρωσης της οικονομικής και κοινωνικής διάστασης του νερού.....	34
4.1 Το νερό ως ανθρώπινο δικαίωμα	35
4.2 Το νερό ως οικονομικό αγαθό	41
4.2.1 Το νερό στα πλαίσια της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου....	45
4.2.2 Το νερό στα πλαίσια της Βορειοαμερικανικής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών	47
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ	50
Κεφάλαιο Πέμπτο: Ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων	51
5.1 Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα Ύδατα	53
5.2 Πολιτικές ολοκληρωμένης διαχείρισης στην υποσαχάρια Αφρική.....	57

Κεφάλαιο Έκτο: Η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος.....	62
6.1 Ιστορικό και παράγοντες προώθησης της ιδιωτικοποίησης.....	62
6.1.1 Το νερό ως βασικό αγαθό	67
6.2 Υπέρ και κατά της ιδιωτικοποίησης.....	70
6.2.1 Η κοστολόγηση του ύδατος	74
6.3 Παραδείγματα από την υποσαχάρια Αφρική.....	78
6.3.1 Πώς μπορεί να εξελιχθεί η ιδιωτικοποίηση;.....	83
Συμπεράσματα	86
Βιβλιογραφία.....	90
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	98
Παράρτημα 1: Χρονολόγιο συγκρούσεων για το νερό στην Αφρική.....	99
Παράρτημα 2: Εικονικό εμπόριο ύδατος	106
Παράρτημα 3: Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα Ύδατα	111
Παράρτημα 4: Καλές πρακτικές ολοκληρωμένης διαχείρισης των υδάτινων πόρων στην υποσαχάρια Αφρική	115

Περίληψη

Το πρώτο μέρος της εργασίας ασχολείται με τη σχέση του νερού με την ανθρώπινη ανάπτυξη, πραγματοποιώντας μία πρώτη προσέγγιση της οικονομικής και της κοινωνικής διάστασης του νερού. Το νερό αποτελεί μία από τις καθοριστικές παραμέτρους του αναπτυξιακού επιπέδου ενός κράτους, καθώς επηρεάζει πληθώρα επιμέρους δεικτών υπολογισμού της ανθρώπινης ανάπτυξης. Το πρώτο κεφάλαιο, μέσα από τη μελέτη της κατάστασης των υδάτινων πόρων και των παραγόντων που ασκούν πίεση στα υδάτινα αποθέματα, καταδεικνύει τη σημασία του νερού για την ανθρώπινη ανάπτυξη. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι συνέπειες της έλλειψης υδάτινων πόρων σε σχέση με το αναπτυξιακό φαινόμενο.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται μία προσπάθεια κατοχύρωσης των δύο υπό εξέταση διαστάσεων, μέσα από τη μελέτη διεθνών κειμένων. Στο τρίτο κεφάλαιο μελετώνται κείμενα και πρωτοβουλίες που αφορούν αμιγώς ή εν μέρει στο νερό, αναδεικνύοντας την κοινωνική και οικονομική του αξία. Στο κεφάλαιο 4, η κοινωνική διάσταση συνδέεται με την προσπάθεια κατοχύρωσης του δικαιώματος στο νερό, ενώ η οικονομική διάσταση μελετάται υπό το πρίσμα των κανόνων του ΠΟΕ και της NAFTA.

Αφού μελετήθηκαν οι δύο διαστάσεις του νερού ξεχωριστά, στο τρίτο και τελευταίο μέρος, αναλύεται η μεταξύ τους σχέση. Το πέμπτο κεφάλαιο ασχολείται με την ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων, ως πολιτική επιτυχούς σύζευξης της οικονομικής και κοινωνικής διάστασης του ύδατος, με χρήση παραδειγμάτων από τον ευρωπαϊκό χώρο και την περιφέρεια της υποσαχάριας Αφρικής. Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται μία προσέγγιση της αμφιλεγόμενης πρακτικής της ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος, μέσω της ανάλυσης των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της και της εξέτασης περιπτώσιολογικών μελετών από την υποσαχάρια Αφρική.

Τέλος, ακολουθούν συμπερασματικές παρατηρήσεις αναφορικά με τη σχέση της οικονομικής και της κοινωνικής διάστασης του νερού, καθώς και την ανάγκη εξισορρόπησης τους.

Συντομογραφίες

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΓΓ	Γενικός Γραμματέας
ΓΣ	Γενική Συνέλευση
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΥ	Εμπόριο Εικονικού Ύδατος
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚτΠ	Κοινωνία των Πολιτών
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικός Οργανισμός
ΟΔΥΠ	Ολοκληρωμένη Διαχείριση Υδάτινων Πόρων
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΠΟΥ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
ΠΤ	Παγκόσμια Τράπεζα
ΣΔΙΤ	Συμπράξεις Δημοσίου Ιδιωτικού Τομέα
ANC	African National Congress
CSD	Commission on Sustainable Development
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GATS	General Agreement on Trade in Services
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
IUCN	International Union for Conservation of Nature
NAFTA	North American Free Trade Agreement
SADC	Southern African Development Community
UDHR	Universal Declaration of Human Rights
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environment Programme
WWC	World Water Council
WWF	World Water Forum

Εισαγωγή

Το νερό είναι ένας ζωτικός, ανανεώσιμος¹ φυσικός πόρος. Πρόκειται για μία μοναδική ουσία, η οποία είναι απαραίτητη για τη ζωή, δεν έχει υποκατάστατα και είναι πεπερασμένη. Κατά συνέπεια, το νερό ανανεώνεται μέσω του υδρολογικού κύκλου², χωρίς, ωστόσο, να δημιουργούνται νέα αποθέματα, πέραν των ήδη υπαρχόντων³. Για τα περισσότερα έθνη, η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται άρρηκτα με τη διαθεσιμότητα και την ποιότητα των υδάτινων αποθεμάτων. Εντούτοις, το νερό δεν είναι κατανομημένο ισομερώς σε όλα τα μέρη της γης, ενώ υπάρχουν και περιοχές όπου το νερό δεν ανανεώνεται πλέον. Επιπλέον, η υπερεκμετάλλευση του πόρου από τον ανθρώπινο παράγοντα επιδεινώνει την ήδη βεβαρημένη κατάσταση των υδατικών αποθεμάτων.

Το νερό καλύπτει τουλάχιστον το 70% της επιφάνειας του πλανήτη μας, γεγονός το οποίο μας οδηγεί στο να το θεωρούμε δεδομένο. Εντούτοις, το γλυκό νερό αποτελεί μόνο το 2,5% του συνόλου του νερού στον πλανήτη. Περίπου το 80% του γλυκού νερού είναι αποθηκευμένο στους δύο πόλους και σε καλύμματα πάγου, όπως, για παράδειγμα, στη Γροιλανδία, ενώ 20% καταλαμβάνουν τα υπόγεια ύδατα. Συνεπώς, μόνο το 1% περίπου του γλυκού νερού (ή το 0,000008% του συνόλου) είναι εύκολα προσβάσιμο⁴. Οι κύριες πηγές ύδατος για ανθρώπινη χρήση είναι οι λίμνες, τα ποτάμια, η υγρασία του εδάφους και οι σχετικά αβαθείς περιοχές του υδροφόρου ορίζοντα⁵.

Ο άνθρωπος εκμεταλλεύεται τους υδάτινους πόρους από τις απαρχές του πολιτισμού. Κατά τη βιομηχανική επανάσταση και την πληθυσμιακή έκρηξη του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, οι απαιτήσεις για νερό αυξήθηκαν κατακόρυφα. Πιο συγκεκριμένα, τον προηγούμενο αιώνα, η χρήση ύδατος αυξήθηκε με υπερδιπλάσιο ρυθμό συγκριτικά με το ρυθμό αύξησης του ανθρώπινου πληθυσμού⁶. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν σημαντικά και οι τεχνολογίες διανομής του ύδατος, παροχής για

¹ Στην παρούσα εργασία, ο όρος χρησιμοποιείται με την έννοια της διαρκούς ανανέωσης των υδάτινων πόρων, βάσει της λειτουργίας του υδρολογικού κύκλου. Τα υδάτινα αποθέματα είναι πεπερασμένα, συνεπώς, κατά τη διάρκεια των σταδίων του υδρολογικού κύκλου, δε δημιουργούνται νέα αποθέματα. Η ασκούμενη πίεση από τον ανθρώπινο παράγοντα, μπορεί να καταστήσει τα αποθέματα νερού μη ανανεώσιμα.

² Το νερό ανανεώνεται μόνο μέσω των βροχοπτώσεων και των χιονοπτώσεων με ρυθμό της τάξης των 40-50 χιλιάδων κυβικών μέτρων ετησίως. Βλ. European Communities (2003), *Water for Life*, publ. European Commission, Luxembourg, p. 4.

³ Βλ. UNEP (2008), *Vital Water Graphics-An Overview of the World's Fresh and Marine Waters*, 2nd edition, found at <http://www.unep.org/dewa/vitalwater/index.html>.

⁴ Βλ. Laudicina P. (2005), *World out of Balance-Navigating Global Risks to Seize Competitive Advantage*, publ. McGraw-Hill, p. 104.

⁵ Αναλυτικότερα για την εκτίμηση των υδάτινων αποθεμάτων βλ. Jain S., Singh V. (2003), *Water Resources Systems Planning and Management*, publ. Elsevier Science B.V.- *Developments in Water Science Series Vol. 51*, p.p. 14-18.

⁶ Βλ. The Millennium Development Goals Report 2008, p. 40.

άρδευση ή για παραγωγή ηλεκτρισμού μέσω υδροηλεκτρικών μονάδων, καθώς και τα αποχετευτικά συστήματα, τα οποία συνέβαλαν στην εξάλειψη σοβαρών ασθενειών, όπως η χολέρα. Μεγάλες πόλεις, με περιορισμένους υδάτινους πόρους, κατάφεραν να επιβιώσουν χάρις στη μεταφορά νερού από πολύ μακρινές αποστάσεις. Ωστόσο, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει σημειωθεί και τη συνεπαγόμενη επέκταση της πρόσβασης σε πόσιμο νερό, ο μισός παγκόσμιος πληθυσμός δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες ύδατος, οι οποίες ήταν διαθέσιμες σε πολλές πόλεις της αρχαίας Ελλάδας, καθώς και στην αρχαία Ρώμη⁷.

Κατ' αρχάς, κρίνεται σκόπιμο να δοθούν ορισμένοι χρήσιμοι ορισμοί, ώστε να καταστεί σαφέστερη η διενεργούμενη έρευνα. Όσον αφορά στην κοινωνική διάσταση, δεν υφίσταται ένας παγκοσμίως αποδεκτός ορισμός για τα κοινωνικά αγαθά⁸. Ο προσδιορισμός που απαντάται πιο συχνά αναφέρει ότι κοινωνικά αγαθά είναι εκείνα, των οποίων το απορρέον όφελος ή κόστος διαχέεται σε μεγάλο βαθμό⁹. Ένα παράδειγμα κοινωνικού αγαθού είναι το επίπεδο αλφαριθμητισμού, καθώς δεν ευνοεί τους εγγράμματους ανθρώπους μεμονωμένα, αλλά καθιστά δυνατή την επίτευξη ενός πολιτισμού υψηλότερου επιπέδου που θα ωφελήσει όλα τα μέλη της κοινωνίας. Με αυτή την έννοια, το νερό είναι κοινωνικό αγαθό, καθώς η ευρεία διαθεσιμότητα καθαρού και οικονομικά προσιτού ύδατος βελτιώνει τόσο την ατομική, όσο και την κοινωνική ευημερία. Ωστόσο, παρά τη σημασία του νερού ως κοινωνικού αγαθού, δεν έχει κατοχυρωθεί το δικαίωμα στο νερό σε διεθνές επίπεδο. Στην παρούσα εργασία, θα μελετηθεί η κοινωνική διάσταση του νερού υπό το πρίσμα της προσπάθειας κατοχύρωσης ενός δικαιώματος στο νερό.

Ένας δεύτερος ορισμός που πρέπει να δοθεί είναι εκείνος του οικονομικού αγαθού. Οικονομικό αγαθό είναι οποιοδήποτε αγαθό ή υπηρεσία που έχει αξία για περισσότερα από ένα άτομα. Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει σχεδόν όλα τα αγαθά, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών αγαθών. Ένα αγαθό που δεν είναι «οικονομικό» είτε δεν έχει αξία, είτε έχει αξία μόνο για τον ιδιοκτήτη του¹⁰. Η οικονομική αξία είναι α) το μέγιστο που διατίθεται να πληρώσει ένα άτομο για κάτι που δεν του ανήκει ή β) το ελάχιστο που θα πρέπει να λάβει ένα άτομο, ώστε να νοιώθει πλήρως αποζημιωμένο για την απώλεια ενός πράγματος. Εξ ορισμού, το ποσό που διατίθεται να πληρώσει το άτομο δε μπορεί να είναι υψηλότερο από ό,τι έχει τη δυνατότητα να πληρώσει¹¹.

⁷ Βλ. Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), *The New Economy of Water-The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water*, publ. Pacific Institute, Oakland, p. 2.

⁸ Οι οικονομολόγοι, συχνά, αναφέρονται στα αγαθά και τις υπηρεσίες χρησιμοποιώντας τον όρο αγαθά. Το ίδιο ισχύει και στην παρούσα εργασία.

⁹ Βλ. Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), *op.cit.*, p. 5.

¹⁰ Βλ. Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), *op.cit.*, p. 7.

¹¹ Ομοίως με υποσ. 10.

Η ανάγκη για νερό προκύπτει από μία πληθώρα δραστηριοτήτων, στις οποίες χρησιμοποιείται και οι οποίες είναι απαραίτητες για την ύπαρξη και την ανάπτυξη των ανθρώπινων κοινωνιών. Δεδομένου του γεγονότος ότι το αξιοποιήσιμο νερό είναι περιορισμένης διαθεσιμότητας, έχει οικονομική αξία, συνεπώς πρόκειται για ένα οικονομικό αγαθό. Ενισχυτικός του χαρακτηρισμού του νερού ως οικονομικού αγαθού είναι ο ορισμός της οικονομικής επιστήμης που υιοθετεί ο Lionel Robbins, ο οποίος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι οικονομική είναι «η επιστήμη που μελετά την ανθρώπινη συμπεριφορά ως μία σχέση μεταξύ σκοπών και ανεπαρκών μέσων, τα οποία έχουν εναλλακτικές χρήσεις¹²». Το νερό καλύπτει τον εν λόγω ορισμό, εφ' όσον εξυπηρετεί πλήθος σκοπών (οικιακή χρήση, άρδευση, βιομηχανική χρήση, παραγωγή ενέργειας, εναπόθεση αποβλήτων), εκπληρώνοντας την προϋπόθεση των εναλλακτικών χρήσεων. Παράλληλα, το νερό είναι ανεπαρκές, με την έννοια ότι δεν έχει τη δυνατότητα να ικανοποιήσει πλήρως όλες τις εναλλακτικές του χρήσεις ταυτόχρονα. Κατά συνέπεια, το νερό είναι οικονομικό αγαθό. Η αναγνώριση του νερού ως οικονομικού αγαθού σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι το νερό έχει αξία σε ανταγωνιστικές χρήσεις. Η διαχείριση του νερού ως οικονομικού αγαθού σηματοδοτεί τον καταμερισμό του πόρου για τις διάφορες χρήσεις, με τρόπο, ώστε να μεγιστοποιείται το καθαρό όφελος από την ποσότητα του νερού.

Η υπερίσχυση της μίας διάστασης σε βάρος της άλλης δε μπορεί παρά να έχει αρνητικά αποτελέσματα. Ο υπερτονισμός της κοινωνικής διάστασης του νερού ενδέχεται να οδηγήσει στην παροχή του μέσω επιδοτούμενων τιμών ή ακόμα και εντελώς δωρεάν. Θεωρητικά, με αυτόν τον τρόπο το νερό είναι προσιτό ακόμα και στα φτωχότερα τμήματα της κοινωνίας. Εντούτοις, το οικονομικό βάρος των επιδοτήσεων το επωμίζεται η ίδια η κοινωνία, ενώ οι χαμηλές τιμές ενδέχεται να οδηγήσουν σε κατασπατάληση του πόρου. Από την άλλη πλευρά, η έμφαση στην οικονομική διάσταση του νερού ενέχει τον κίνδυνο της «αντιμετώπισής του ως βασικό αγαθό¹³», με αποτέλεσμα να κυβερνάται από τους κανόνες της αγοράς. Ωστόσο, το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι όσοι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να προμηθευτούν καθαρό νερό, θα πρέπει να υποστούν τις συνέπειες που προκύπτουν από την έλλειψή του. Συνεπώς, πέραν της εξάντλησης των υδάτινων πόρων, κάποια τμήματα του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό, λόγω του ύψους της τιμής του. Εφ' όσον η πλήρης «κοινωνικοποίηση» του νερού οδηγεί στην ασύνετη χρήση και την κατασπατάληση, ενώ, από την άλλη, η αντιμετώπισή του ως βασικό αγαθό στερεί την πρόσβαση στα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού, καθίσταται εμφανές γιατί οι δύο διαστάσεις θα πρέπει να εξισορροπούνται και να μην υπερισχύει η μία της άλλης.

¹² Βλ. Robbins L. (1945), *An essay on the nature & significance of economic science*, second edition, publ. MacMillan, London, p. 16.

¹³ Περιφραστική απόδοση στα ελληνικά του όρου “commodification”. Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας ο όρος “commodity” θα μεταφράζεται ως «βασικό αγαθό».

Ζητούμενο και μεθοδολογία έρευνας

Στην παρούσα εργασία, αφού καταδειχθεί η σημασία του νερού για την ανθρώπινη ανάπτυξη, θα εξεταστούν οι απόπειρες κατοχύρωσης των δύο υπό εξέταση διαστάσεων του νερού, μέσω της μελέτης κειμένων παγκόσμιου και περιφερειακού χαρακτήρα, αλλά και εθνικών νομοθεσιών. Τέλος, θα αναλυθεί η σχέση μεταξύ των δύο διαστάσεων, με στόχο τη διατύπωση προτάσεων, ώστε η εν λόγω σχέση να μην είναι συγκρουσιακή, αλλά, αντίθετα, η κοινωνική και η οικονομική διάσταση του νερού να συνυπάρχουν αρμονικά προς όφελος όλων. Η ανάδειξη των δύο προαναφερθέντων διαστάσεων δεν υποβαθμίζει την περιβαλλοντική συνιστώσα του πόρου. Οι δύο διαστάσεις μελετώνται υπό το πρίσμα της περιβαλλοντικής παραμέτρου, ώστε η επιδιωκόμενη ισορροπία να επιτευχθεί στα πρότυπα της αειφόρου ανάπτυξης.

Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί στην εργασία είναι η χρήση βιβλιογραφικών αναφορών, σε συνδυασμό με πρωτογενή έρευνα και ανάλυση διεθνών κειμένων, ώστε να τεκμηριωθούν οι δύο υπό μελέτη διαστάσεις. Στα συμπεράσματα θα γίνει μία αποτίμηση των αποτελεσμάτων της έρευνας, ώστε να παραχθούν προτάσεις για την επίλυση των υπό εξέταση ζητημάτων.

*ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΝΕΡΟ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ*

Κεφάλαιο Πρώτο

Η κατάσταση των υδάτινων πόρων και η διασύνδεση νερού και ανάπτυξης

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθεί η παρούσα και η προβλεπόμενη κατάσταση των υδάτινων πόρων, καθώς και οι παράγοντες που ασκούν πίεση σε αυτούς και, τέλος, οι συνέπειες της εξάντλησης των αποθεμάτων νερού. Τα προαναφερθέντα θα μελετηθούν υπό το πρίσμα της σχέσης του νερού με την ανθρώπινη ανάπτυξη.

1.1 Η κατάσταση των υδάτινων πόρων και η σημασία του νερού για την ανθρώπινη ανάπτυξη

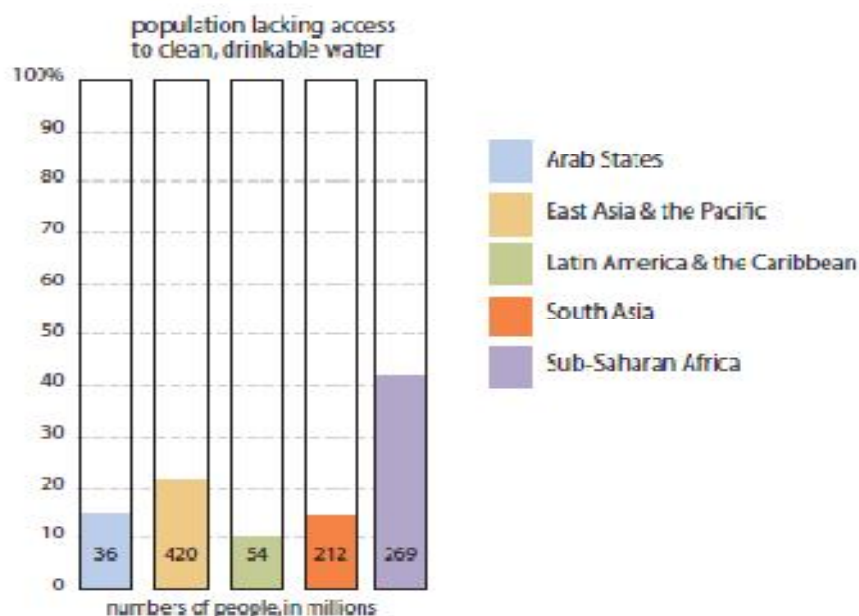
Τα υδάτινα αποθέματα δεν είναι κατανομημένα ισομερώς ανά τον πλανήτη. Η κατανομή του πόρου ανά τις ηπείρους ποικίλει σημαντικά στο χώρο και το χρόνο. Απαντώνται μεταβατικές καταστάσεις ανά τον πλανήτη, οι οποίες εκτείνονται από το ένα άκρο στο άλλο, από το πλεόνασμα νερού στις περιοχές των τροπικών δασών, μέχρι τις άγονες περιοχές που καταλαμβάνει η έρημος. Από την άλλη πλευρά, οι ανθρώπινοι πληθυσμοί κατανέμονται με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, περιοχές, όπου υπάρχει αφθονία υδάτινων πόρων, είναι είτε αραιοκατοικημένες, όπως η λεκάνη του Αμαζονίου, είτε πυκνοκατοικημένες, όπως η Νότια Ασία. Οι έρημοι, όπου δεν υπάρχει αρκετό νερό, είναι ακατοίκητες. Επίσης, το γλυκό νερό που υφίσταται με τη μορφή των πάγων βρίσκεται, στην πλειονότητά του, μακριά από ανθρώπινους οικισμούς, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί. Οι περισσότερες λίμνες βρίσκονται σε μεγάλα υψόμετρα, ενώ το 50% των λιμνών παγκοσμίως είναι στον Καναδά¹⁴. Πολλές λίμνες, ειδικά όσες βρίσκονται σε ξηρές περιοχές, μετατρέπονται σταδιακά σε αλμυρές, μέσω της εξάτμισης, η οποία συμβάλλει στην αύξηση της συγκέντρωσης του εισρέοντος άλατος. Μεταξύ των μεγαλύτερων αλμυρών λιμνών συμπεριλαμβάνονται η Κασπία Θάλασσα, η Νεκρά Θάλασσα και η Μεγάλη Αλμυρή Λίμνη.

Τη σημερινή εποχή, περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό, πόσιμο νερό¹⁵. Η κατάσταση διαφέρει ανά περιφέρεια, με την υποσαχάρια Αφρική να βρίσκεται στη δεινότερη θέση, όπως φαίνεται και στον πίνακα της επόμενης σελίδας. Το νερό είναι ένας από τους πιο σημαντικούς πόρους για την Αφρική και επηρεάζει, σε μεγάλο βαθμό, την ανάπτυξη της ηπείρου. Ωστόσο, η κατάσταση των υδάτινων αποθεμάτων δεν είναι ενθαρρυντική. Υπολογίζεται ότι περισσότεροι από 300 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε περιοχές με προβλήματα λειψυδρίας. Μέχρι το 2025, υπολογίζεται ότι 18 αφρικανικές χώρες θα αντιμετωπίσουν πιέσεις στην ποσότητα των υδατικών πόρων. Το ποσοστό του

¹⁴ βλ. UNEP (2008), *ibid*.

¹⁵ βλ. United Nations Development Programme, Annual Report 2006, p. 14.

διαθέσιμου ύδατος ανά άτομο αντιστοιχεί στο 1/4 των αντίστοιχων ποσοτήτων του 1950¹⁶. Η κατάσταση επιδεινώνεται ως συνέπεια της αύξησης του πληθυσμού, της ταχείας αστικοποίησης, των αυξημένων γεωργικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων, καθώς και της έλλειψης επαρκούς ικανότητας διαχείρισης των υδάτινων πόρων.

Πηγή: United Nations Development Programme, Annual Report 2006

Στην Αφρική βρίσκεται το 10% των παγκόσμιων αποθεμάτων γλυκού νερού και το 12% του παγκόσμιου πληθυσμού. Ωστόσο, η κατανομή του πόρου είναι ανισομερής, με αποτέλεσμα να απαντώνται εξαιρετικά ξηρές περιοχές από τη μία, όπως η Σαχάρα και η ζώνη του Σαχέλ στο βορρά, καθώς και η Καλαχάρι στο νότο, ενώ, από την άλλη, στη λεκάνη του Κονγκό υπολογίζεται ότι βρίσκεται το 50% των υδάτινων αποθεμάτων της Αφρικής. Σε γενικές γραμμές, στο βόρειο και το νότιο τμήμα της ηπείρου δεσπόζουν οι έρημοι Σαχάρα και Καλαχάρι αντίστοιχα, οι οποίες καθόρισαν το νομαδικό τρόπο ζωής. Αντίθετα, η τροπική ζώνη στο μέσον της ηπείρου χαρακτηρίζεται από πλούσια και, σε ορισμένες περιπτώσεις, υπεραρκετά κοιτάσματα νερού. Ένας ακόμη παράγοντας που επιδεινώνει το υδατικό πρόβλημα στην Αφρική είναι το γεγονός ότι η συχνότητα των βροχοπτώσεων είναι από τις πιο ασταθείς σε παγκόσμιο επίπεδο¹⁷.

Τις διάφορες περιοχές της ηπείρου, οι οποίες χαρακτηρίζονται και από διαφορετικές κλιματικές συνθήκες, διαπερνά πληθώρα ποταμών. Στα υγρά μέρη, οι ποταμοί συνδέονται με τα δίκτυα υπόγειων υδάτων. Αντίθετα, στα ξηρά τμήματα

¹⁶ βλ. African Water Journal, pilot edition, December 2003, p. 7.

¹⁷ βλ. Donkor S. (2003), "Development Challenges of Water Resource Management in Africa", *African Water Journal*, pilot edition, December 2003, p.p. 1-19.

της ηπείρου, τα υπόγεια ύδατα είναι αποκομμένα από τους ποταμούς, με αποτέλεσμα η ανανέωσή τους να εξαρτάται σε σημαντικότερο βαθμό από τη βροχή. Επιπλέον, η συνήθης ροή είναι χαμηλή, ενώ η εξάτμιση είναι σημαντική, με αποτέλεσμα σε ορισμένες χώρες να εκρέει λιγότερο νερό από ό,τι εισρέει¹⁸.

Στην παρούσα εργασία, για να διευκολυνθεί η ανάλυση του θέματος, αλλά και να καταστούν πιο σαφή τα όσα γράφονται, έχει επιλεγεί ως περιπτώσιολογική μελέτη η υποσαχάρια Αφρική. Η εν λόγω περιοχή, όπως είναι εμφανές και από την ονομασία της, εκτείνεται σε όλο το τμήμα της αφρικανικής ηπείρου που βρίσκεται νοτιώς της ερήμου Σαχάρα. Στα επιμέρους τμήματα της υποσαχάριας Αφρικής απαντάται μεγάλη κλιματική ποικιλία, καθώς περικλείει περιοχές των οποίων το κλίμα κυμαίνεται από ξηρό έως υγρό τροπικό, ενώ μεγάλο τμήμα της αφρικανικής ηπείρου επηρεάζεται από την εποχή των μουσώνων.

Η περιοχή της υποσαχάριας Αφρικής ξεκινάει από τη ζώνη του Σαχέλ, η οποία είναι μία ξηρή μεταβατική περιοχή μεταξύ της ερήμου στο βόρειο τμήμα και των τροπικών περιοχών στη νότια πλευρά, όπου οι υδάτινοι πόροι είναι περιορισμένοι και άνισα διανεμημένοι. Ο Νείλος, ο οποίος διαπερνά το ανατολικό τμήμα του Σαχέλ,

κυριαρχεί στην ανατολική Αφρική, όπου το κλίμα ποικίλει από ημίξηρο έως υγρό τροπικό. Παρά το γεγονός ότι οι υδάτινοι πόροι στην ανατολική Αφρική είναι περιορισμένοι, στην εν λόγω περιφέρεια βρίσκεται η μεγαλύτερη λίμνη της ηπείρου, η λίμνη Βικτώρια. Ο ποταμός Νίγηρας αποτελεί το μείζον υδατικό σύστημα του τροπικού και επηρεαζόμενου από τους μουσώνες κλίματος του κόλπου της Γουινέας στη δυτική ακτή της Αφρικής, περιοχή όπου βρίσκεται το 1/4 των υδάτινων πόρων της ηπείρου. Ανατολικά του κόλπου της Γουινέας, στις υγρές, τροπικές χώρες στο κέντρο της Αφρικής, κυριαρχούν δύο ποτάμια, ο ποταμός Κονγκό και ο ποταμός Ογοουέ, τα ύδατα των οποίων αντιστοιχούν στο 50% των υδάτινων πόρων της ηπείρου. Το κλίμα στη νότια Αφρική κυμαίνεται από υποτροπικό υγρό έως ξηρό. Στην περιφέρεια αυτή, απαντώνται οι ποταμοί Ζαμπέζι, Λιμπόπο και Οράγγης, καθώς και οι λίμνες Τανγκανίκα και Μαλάουι. Ωστόσο, οι

¹⁸ Βλ. Committee on a Study of Technologies to Benefit Farmers in Africa and South Asia, Board on Agriculture and National Resources, Division on Earth and Life Studies, National Research Council of the National Academies (2008), Emerging Technologies to Benefit Farmers in sub-Saharan Africa and South Asia, publ. The National Academies press, Washington, p. 109.

υδάτινοι πόροι είναι μέτριας ποσότητας, ενώ ορισμένα από τα υπόγεια αποθέματα νερού δεν είναι ανανεώσιμα.

Η υποσαχάρια Αφρική είναι μία από τις πιο φτωχές περιφέρειες του πλανήτη, ενώ στους κόλπους της περιλαμβάνει αρκετές από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες¹⁹. Κατά τη δεκαετία του 1960, και ενώ το ρεύμα της αποαποικιοποίησης έχει ήδη ξεκινήσει από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η ανάπτυξη εκλαμβάνεται ως ένα μονοδιάστατο οικονομικό φαινόμενο. Με τη σταδιακή συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η ανάπτυξη είναι ένα πολυσχιδές φαινόμενο, το οποίο δεν ταυτίζεται με την οικονομική μεγέθυνση μεμονωμένα, η ανάπτυξη άρχισε να αντιμετωπίζεται σφαιρικά, με αποκορύφωμα την κατοχύρωση του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» στη Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, στο Ρίο ντε Τζανέιρο, το 1992²⁰. Η ενασχόληση της διεθνούς κοινότητας με το περιβάλλον, από κοινωνικής πλευράς κυρίως, είχε ξεκινήσει 20 χρόνια πριν, με τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, το 1972. Στο Ρίο, αφού έχει ήδη διαπιστωθεί και τεκμηριωθεί από την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη²¹, διασυνδέεται η αναπτυξιακή διαδικασία με το περιβάλλον, ενώ, δέκα χρόνια αργότερα, στο Γιοχάνεσμπουργκ, η διεθνής κοινότητα συμμετέχει σε μία συνδιάσκεψη με τίτλο την αειφόρο ανάπτυξη, οι τρεις βασικοί πυλώνες της οποίας είναι ο οικονομικός, ο κοινωνικός και ο περιβαλλοντικός²². Πλέον, το αναπτυξιακό επίπεδο ενός κράτους υπολογίζεται βάσει του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης²³, ο οποίος αποτελεί το μέσο όρο μίας πληθώρας επιμέρους δεικτών που προσμετρούν όλες τις πτυχές του αναπτυξιακού φαινομένου.

Το καθαρό νερό και η υγιεινή περιλαμβάνονται μεταξύ των πιο ισχυρών δεικτών της ανθρώπινης ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, το καθαρό νερό και η

¹⁹ Για τη λίστα των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών σύμφωνα με τον ΟΗΕ βλ. <http://www.un.org/special-rep/ohrls/ldc/list.htm>.

²⁰ Αναλυτικότερα για τη Συνδιάσκεψη του Ρίο βλ. Γρηγορίου Π., Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γρ. (1993), Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη-Νομική και Θεσμική Διάσταση, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα.

²¹ Η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, γνωστή και ως επιτροπή Brundtland, όπως ονομαζόταν η πρόεδρός της, η Dr Gro Harlem Brundtland, δημιουργήθηκε με την απόφαση 38/161, 1983 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, με στόχο να «διαμορφώσει μία δέσμη συστάσεων για έναν παγκόσμιο οδηγό αλλαγών». Βλ. Γρηγορίου Π., Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γρ. (1993), *op.cit.*, σσ. 30-31.

²² Στις τρεις αυτές διαστάσεις του αναπτυξιακού φαινομένου έρχεται να προστεθεί και μία τέταρτη, η οποία αφορά στον πολιτικό παράγοντα, όπως αυτός διαμορφώνεται μέσα από την προώθηση των δημοκρατικών αξιών και του συστήματος των διεθνών θεσμών. Για τη Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αειφόρο Ανάπτυξη και τη σταδιακή εξέλιξη της αντίληψης του αναπτυξιακού φαινομένου βλ. Τσάλτας Γρ. (επιμ.), Γιοχάνεσμπουργκ-Το Περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003.

²³ Για το δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης, αλλά και για την ανθρώπινη ανάπτυξη γενικότερα βλ. <http://hdr.undp.org/en/>.

υγιεινή διαμορφώνουν την ανθρώπινη ανάπτυξη²⁴, καθώς είναι θεμελιώδους σημασίας για τις ανθρώπινες δυνατότητες ως προς την παραγωγική δραστηριότητα και την ανθρώπινη εξέλιξη. Η πρόσβαση σε πόσιμο νερό, όπως θα καταδειχθεί και στο δεύτερο μέρος, δεν αποτελεί μόνο ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, αλλά και εξαιρετικά σημαντικό δείκτη της ανθρώπινης προόδου. Επιπλέον, προσδίδει ουσία σε άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επίτευξη των ευρύτερων στόχων της ανθρώπινης ανάπτυξης.

Στις ανεπτυγμένες χώρες το καθαρό νερό και η υγιεινή θεωρούνται δεδομένα, ενώ δεν ισχύει το ίδιο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες²⁵. Οι άνθρωποι που ζουν σε ανεπτυγμένες χώρες είναι δύσκολο να φανταστούν την ανασφάλεια που επικρατεί στις αναπτυσσόμενες χώρες σχετικά με την ποιότητα του ύδατος²⁶. Επιπλέον, το νερό σχετίζεται με τη φτώχεια. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το 1/3 των ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό, πόσιμο νερό ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο τη μέρα. Το διπλάσιο ποσοστό ζει με λιγότερο από δύο δολάρια την ημέρα. Οι προαναφερθέντες δείκτες δεν είναι απόδειξη αιτιότητας. Οι άνθρωποι ενδέχεται να μην έχουν νερό επειδή είναι φτωχοί, ή να είναι φτωχοί επειδή υπάρχει έλλειψη ύδατος. Ωστόσο, οι στατιστικές υποδεικνύουν μία διττή σχέση μεταξύ της ένδειας και της έλλειψης ύδατος²⁷. Συνεπώς, καθίσταται σαφές, ότι το νερό συγκαταλέγεται στους φυσικούς πόρους που παίζουν καίριο και ουσιαστικό ρόλο στην ανθρώπινη ανάπτυξη²⁸.

Έχει ήδη αναφερθεί ότι περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό. Αυτό σημαίνει ότι πολλοί άνθρωποι υποχρεούνται να περπατήσουν αποστάσεις άνω του ενός χιλιομέτρου για να έχουν πρόσβαση σε νερό, χωρίς να είναι εγγυημένο ότι το νερό αυτό δεν είναι

²⁴ Βλ. Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, p. 5, 27.

²⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες, η κατάσταση ως προς την ποιότητα των υδάτων προσομοιάζε στη σημερινή κατάσταση που επικρατεί στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η γρήγορη εκβιομηχάνιση είχε ως αποτέλεσμα την εναπόθεση των αποβλήτων σε λίμνες και ποτάμια, από τα οποία προέκυπτε και το πόσιμο νερό σε σημαντικές πρωτεύουσες του ανεπτυγμένου κόσμου, με αποτέλεσμα την ευρεία διάδοση ασθενειών μεταδιδόμενων μέσω του ύδατος. Συνεπώς, η ταχεία αύξηση του πλούτου δε συμβάδιζε με τη βελτίωση της υγείας του πληθυσμού. Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι κυβερνήσεις ανέλαβαν δράση, ώστε να επικρατήσουν συνθήκες υγιεινής και να καταπολεμηθούν οι επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία.

²⁶ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 2006: “For people in rich countries it is difficult to imagine what *water insecurity* means in a developing country”. Βλ. Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, p. 31.

²⁷ Βλ. Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, p. 49.

²⁸ Βλ. United Nations Development Programme, Annual Report 2006, p. 14.

μολυσμένο²⁹. Η εν λόγω κατάσταση επηρεάζει ιδιαίτερα τις γυναίκες, οι οποίες, στις περισσότερες κοινωνίες, έχουν την κύρια ευθύνη για τη διασφάλιση νερού και την υγιεινή του νοικοκυριού. Το γεγονός αυτό έχει αρνητικό αντίκτυπο στη μόρφωση των γυναικών και την επαγγελματική τους αποκατάσταση, αφού η περισυλλογή νερού για τις ανάγκες του νοικοκυριού διαρκεί αρκετή ώρα σε ημερήσια βάση, σε βάρος των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων³⁰. Επιπλέον, το νερό δεν είναι πάντα καθαρό, με αποτέλεσμα να πεθαίνουν περισσότεροι από πέντε εκατομμύρια άνθρωποι ετησίως από ασθένειες που σχετίζονται με το νερό παρά το γεγονός ότι είναι, στο μεγαλύτερο βαθμό, αποτρέψιμες.

Καθίσταται, λοιπόν, εμφανές ότι το νερό παίζει καίριο ρόλο στην ανθρώπινη ανάπτυξη, αφού επηρεάζει αρκετούς επιμέρους δείκτες που την καθορίζουν, όπως είναι το προσδόκιμο ζωής και το μορφωτικό επίπεδο. Τα πράγματα δεν είναι τόσο δύσκολα για τους ανεπτυγμένους, οι οποίοι έχουν την τεχνολογία να παράσχουν ικανοποιητικές ποσότητες ύδατος ακόμα και σε άνυδρες περιοχές³¹, όσο για τον αναπτυσσόμενο κόσμο, για τον οποίο η έλλειψη υδάτινων πόρων αποτελεί μία ακόμη τροχοπέδη στην προσπάθειά του να βγει από το τέλμα της υπανάπτυξης. Η χρήση και η κατάχρηση των συνεχώς αυξανόμενης σημασίας υδάτινων πόρων έχει ενταθεί κατά πολύ τις τελευταίες δεκαετίες, φτάνοντας σε ένα σημείο, που η έλλειψη ύδατος, η υποβάθμιση της ποιότητάς του, καθώς και η καταστροφή των υδάτινων οικοσυστημάτων απειλούν όχι μόνο τις προοπτικές της ανθρώπινης ανάπτυξης, αλλά και εκείνες της πολιτικής σταθερότητας.

1.2 Οι παράγοντες που ασκούν πίεση στα υδατικά αποθέματα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί τα αποθέματα νερού είναι πεπερασμένα, ενώ η κατανομή τους ποικίλει ανά περιοχή. Το νερό ανανεώνεται μέσω του υδρολογικού κύκλου, ωστόσο, ο ανθρώπινος παράγοντας ασκεί σοβαρές πιέσεις που επηρεάζουν τα υδατικά συστήματα. Πιο συγκεκριμένα, οι ανθρώπινες δραστηριότητες κάθε τύπου (δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές) επιδεινώνουν τις φυσικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στα υδάτινα συστήματα, διαταράσσοντας τη φυσική λειτουργία τους, η οποία καθορίζεται από νόμους των επιστημών της βιολογίας, της χημείας και της φυσικής. Το World Water Council, στην έκθεση που

²⁹ Στην υποσαχάρια Αφρική εκατομμύρια άνθρωποι μοιράζονται τις οικιακές πηγές ύδατος με ζώα ή εξυπηρετούνται από αφύλακτα πηγάδια διατρέχοντας τον κίνδυνο μόλυνσης από παθογόνους μικροοργανισμούς.

³⁰ Βλ. UN-Water (2005), Water for Life Decade [2005-2015], publ. UN Department of Public Information, p. 7.

³¹ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Φοίνιξ, στην πολιτεία της Αριζόνα, μίας πόλης που βρίσκεται εν μέσω της ερήμου. Ωστόσο, οι κάτοικοί της χρησιμοποιούν περισσότερο από 1.000 λίτρα νερό τη μέρα. Αντίθετα, η μέση κατανάλωση ύδατος σε χώρες όπως η Μοζαμβίκη αντιστοιχεί σε λιγότερο από 10 λίτρα ημερησίως.

εκπόνησε κατά την αλλαγή της χιλιετίας³², αναγνώρισε μία σειρά κινητήριων δυνάμεων, οι οποίες αποτελούν τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν την κατάσταση των υδάτων. Οι εν λόγω παράγοντες ομαδοποιήθηκαν στις εξής έξι κατηγορίες: αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, οικονομική ανάπτυξη, δημογραφική αλλαγή, τεχνολογική αλλαγή, κοινωνικές τάσεις και ποιότητα του περιβάλλοντος³³. Υπάρχουν δεσμοί μεταξύ των επιμέρους παραγόντων, με αποτέλεσμα να αλληλοεπηρεάζονται είτε θετικά, είτε αρνητικά. Οι δυνάμεις που ασκούν πίεση στα υδατικά αποθέματα δεν είναι αποκομμένες από το κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό περιβάλλον. Όπως είναι εμφανές από την ομαδοποίηση των παραγόντων, οι ανθρώπινες δραστηριότητες αποτελούν τη γενεσιουργό πηγή τους³⁴.

1.2.1 Οικονομική ανάπτυξη

Από τη σκοπιά της οικονομικής ανάπτυξης, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιδίωξη, από μέρους των κυβερνήσεων, της οικονομικής μεγέθυνσης, ώστε να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο της χώρας τους. Η οικονομική μεγέθυνση επηρεάζεται από ένα πλήθος πολιτικών αποφάσεων, που κυμαίνεται από το διεθνές εμπόριο έως την εκπαίδευση και τη δημόσια υγεία. Παράλληλα, ο πιθανός ρυθμός της μεγέθυνσης μπορεί να επηρεαστεί από δημογραφικές μεταβλητές, όπως η διαθεσιμότητα νέων τεχνολογιών, η κατανομή του πληθυσμού, η οποία ορίζει την τοπική διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού, και, τέλος, κοινωνικά χαρακτηριστικά που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με την ικανότητα του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, η οικονομική δραστηριότητα απαιτεί επαρκείς ποσότητες φυσικών πόρων, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται και το νερό. Ωστόσο, η, προκαλούμενη από την αλόγιστη οικονομική ανάπτυξη, κλιματική αλλαγή ασκεί αρνητική επίδραση στη διαθεσιμότητα των υδάτινων πόρων.

Το υψηλό βιοτικό επίπεδο που προκύπτει από την οικονομική ανάπτυξη συμβαδίζει και με αυξημένη κατανάλωση νερού, τόσο για την ικανοποίηση των αναγκών του νοικοκυριού, όσο και για την παραγωγή αγαθών. Επιπρόσθετα, η αστικοποίηση και η παγκοσμιοποίηση, με τις συνεπαγόμενες αλλαγές που επιφέρουν στον τρόπο ζωής, αυξάνουν τις ανάγκες για νερό. Το αποτέλεσμα είναι η συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για τους πεπερασμένους υδάτινους πόρους, για τους οποίους δεν υπάρχει κανένα υποκατάστατο. Όταν οι υδάτινοι πόροι δεν επαρκούν για την ικανοποίηση της ζήτησης, τότε τα υδάτινα οικοσυστήματα τυγχάνουν υπερεκμετάλλευσης, καθώς κάθε τομέας προσπαθεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του εις βάρος των υπολοίπων. Όμως, ο χαμένος τελικά είναι η βιωσιμότητα των

³² World Water Council (2000), World Water Vision-Making Water Everybody's Business, publ. Earthscan Publications Ltd.

³³ Βλ. World Water Council (2000), op.cit., p. 25.

³⁴ Βλ. The United Nations World Water Development Report 3-Water in a Changing World, p. 28.

οικοσυστημάτων, καθώς και οι οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπων, που εξαρτώνται από αυτά για την επιβίωση και την υγεία τους.

1.2.2. Κοινωνικές τάσεις

Πέραν των οικονομικών παραγόντων, και οι κοινωνικές αντιλήψεις επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά προς το περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικοί παράγοντες που έχουν αντίκτυπο στους υδάτινους πόρους είναι η φτώχεια, η εκπαίδευση, ο πολιτισμός και τα αξιακά συστήματα και, τέλος, ο τρόπος ζωής βάσει συγκεκριμένων καταναλωτικών προτύπων³⁵. Αναλυτικότερα, η φτώχεια οδηγεί σε πρακτικές εχθρικές προς το περιβάλλον, όπως είναι οι καλλιέργειες αποψιλωμένου και καμένου εδάφους, δεδομένου του γεγονότος ότι οι άνθρωποι λειτουργούν με βάση το ένστικτο της επιβίωσης, ανεξαρτήτως περιβαλλοντικών συνεπειών. Δεύτερον, η εκπαίδευση είναι θεμελιώδους σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ευημερία και μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση και την ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων. Επιπρόσθετα, η πρόσβαση στο χώρο του σχολείου πολλές φορές συνεπάγεται και την πρόσβαση σε καθαρό νερό. Ωστόσο, σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, ιδίως στην Αφρική, τα σχολεία δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα και τις κατάλληλες υποδομές, ώστε να ανταποκριθούν στη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού και τη συνεπαγόμενη αύξηση του αριθμού των παιδιών.

Τα διάφορα αξιακά συστήματα ανά τον κόσμο παίζουν, επίσης, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ένα παράδειγμα άσκησης πολιτιστικών αξιών είναι η θρησκευτική πίστη. Σε αρκετές θρησκείες ο άνθρωπος περιγράφεται ως υπεύθυνος για την καταστροφή, αλλά, ταυτόχρονα, και για τη φροντίδα του περιβάλλοντος. Σχεδόν όλες οι θρησκείες διαβλέπουν μία πνευματική πρόκληση στην περιβαλλοντική κρίση που λαμβάνει χώρα στις μέρες μας. Ωστόσο, οι θρησκευτικές παραδόσεις μπορούν, ορισμένες φορές, να επιταχύνουν την υποβάθμιση των φυσικών πόρων, όπως στην περίπτωση της μόλυνσης του ποταμού Γάγγη από την εναπόθεση μη καλά αποτεφρωμένων ανθρώπινων σωρών, όπως επιτάσσει η ινδουιστική θρησκεία. Τα καταναλωτικά πρότυπα, τέλος, με το συνεπακόλουθο τρόπο ζωής που επιβάλλουν, αποτελούν, μαζί με την αύξηση του ανθρώπινου πληθυσμού, τους βασικούς παράγοντες που ασκούν πίεση στα υδατικά αποθέματα. Η αλλαγή στις διατροφικές συνήθειες, παραδείγματος χάριν, επηρεάζει σημαντικά τα υδατικά αποθέματα, δεδομένης της χρήσης νερού στις γεωργικές καλλιέργειες³⁶, αλλά και στην κτηνοτροφία. Συνεπώς, η ποσότητα νερού που θα σπαταληθεί για την παραγωγή τροφής εξαρτάται από τις διατροφικές συνήθειες μίας κοινωνίας. Με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου σε πολλές αναπτυσσόμενες και υπό μετάβαση χώρες, αυξάνεται παράλληλα και η ασκούμενη πίεση στους

³⁵ Βλ. The United Nations World Water Development Report 3-Water in a Changing World, p. 37.

³⁶ Ενδεικτικά αναφέρεται ότι περίπου 1000 τόνοι νερού χρειάζονται για την καλλιέργεια εντός τόνου ρυζιού.

φυσικούς πόρους. Η οικονομική μεγέθυνση, η τεχνολογική καινοτομία, η εξέλιξη του πολιτισμού και των αξιών, οι δημογραφικοί παράγοντες και η διακυβέρνηση καθορίζουν τον τρόπο ζωής και τα πρότυπα κατανάλωσης που επικρατούν σε μία χώρα. Συνεπώς, ο τρόπος ζωής και τα πρότυπα κατανάλωσης αποτελούν το άθροισμα όλων των παραγόντων που ασκούν πίεση στους υδάτινους πόρους.

1.2.3. Δημογραφική αλλαγή

Οι δημογραφικές διαδικασίες, όπως η αύξηση του πληθυσμού, η κατανομή των ηλικιών, η αστικοποίηση και η μετανάστευση ασκούν σημαντική πίεση στην ποσότητα και την ποιότητα των υδάτινων πόρων. Όπως προαναφέρθηκε, η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού αποτελεί έναν από τους κυριότερους παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στα αποθέματα νερού, όχι τόσο λόγω της κατανάλωσης των νοικοκυριών, όσο λόγω της αυξανόμενης ζήτησης για τροφή. Ουσιαστικά, ο ανθρώπινος πληθυσμός είναι ο παράγων-κλειδί στην εξίσωση της διαθεσιμότητας των υδάτινων πόρων και της κατανάλωσής τους, καθώς, όταν η κατανάλωση υπερβαίνει τη διαθέσιμη προσφορά, ασκείται έντονη πίεση στα αποθέματα νερού. Αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, η χρήση των υδάτων αυξήθηκε με υπερδιπλάσιο ρυθμό σε σχέση με την πληθυσμιακή αύξηση.

Βάσει προβλέψεων, ο παγκόσμιος πληθυσμός θα σταθεροποιηθεί γύρω στο 2060, ενώ, μέχρι στιγμής, ο ρυθμός αύξησης της κατανάλωσης νερού είναι σχεδόν τριπλάσιος από το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού του πλανήτη³⁷. Ωστόσο, η αύξηση του πληθυσμού λαμβάνει χώρα κυρίως σε αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από έντονη λειψυδρία, όπως είναι οι χώρες της υποσαχάριας Αφρικής, ενώ σε άλλες περιοχές σημειώνεται γήρανση του πληθυσμού, ή ακόμα και αρνητική αύξησή του, όπως στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Η κατανομή των ηλικιών επηρεάζει τα καταναλωτικά πρότυπα και, συνεπώς, όπως φάνηκε ανωτέρω, τα υδατικά αποθέματα. Επιπλέον, ο ανθρώπινος πληθυσμός παρουσιάζει έντονες τάσεις αστικοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, ο ρυθμός της αστικοποίησης θα συνεχίσει να αυξάνεται, με αποτέλεσμα, μέχρι το 2025, περίπου 4 δισεκατομμύρια άνθρωποι να κατοικούν σε αστικές περιοχές³⁸. Η συγκέντρωση σε αστικά κέντρα έχει το θετικό της παροχής νερού καλής ποιότητας στους κατοίκους. Ωστόσο, δεν παύει να αποτελεί μοχλό πίεσης των υδάτινων πόρων. Το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα έντονο σε άνυδρες περιοχές όπου κύρια πηγή νερού είναι τα υπόγεια ύδατα, τα οποία δεν ανανεώνονται επαρκώς³⁹. Τέλος, η μετανάστευση κάθε μορφής ασκεί επίδραση στο νερό. Πιο συγκεκριμένα, η σχέση μεταξύ νερού και μετανάστευσης είναι αμφίδρομη. Η έλλειψη υδάτινων πόρων

³⁷ Βλ. Jain S., Singh V. (2003), op.cit., p. 7.

³⁸ Βλ. Jain S., Singh V. (2003), ibid.

³⁹ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, τη δεκαετία του 1990, η περιοχή που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της ερήμου Σαχάρα εκμεταλλεύτηκε τα υπόγεια ύδατα με ρυθμό διπλάσιο της ανανέωσής τους, με αποτέλεσμα να πάψει η ροή αρκετών πηγών. Βλ. UNEP (2008), ibid.

μπορεί να οδηγήσει στη μετανάστευση, ενώ η τελευταία συμβάλλει στην άσκηση πίεσης στα αποθέματα νερού. Ένα θετικό της μετανάστευσης είναι ότι ενδέχεται να ανακάμψουν περιβαλλοντικά οι περιοχές που εκκενώθηκαν.

1.2.4 Τεχνολογική αλλαγή

Η τεχνολογική καινοτομία κατευθύνεται από τις ανθρώπινες επιθυμίες και ανάγκες. Οι επιδράσεις της στο περιβάλλον γενικότερα, αλλά και στα αποθέματα νερού ειδικότερα, μπορούν να είναι θετικές και αρνητικές ταυτόχρονα, ενώ ενδέχεται να λάβουν σημαντικές διαστάσεις προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση σε μικρό χρονικό διάστημα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα βιοκαύσιμα, τα οποία συμβάλλουν στη μείωση των ρύπων του θερμοκηπίου, ασκώντας, παράλληλα, σημαντική πίεση στα υδάτινα αποθέματα. Ένα ακόμη παράδειγμα, προερχόμενο από τον τομέα των ΑΠΕ, είναι η παραγωγή ενέργειας από υδροηλεκτρικές μονάδες παραγωγής. Παρά το γεγονός ότι μελλοντικά οι ΑΠΕ θα εξακολουθήσουν να κατέχουν μικρό ποσοστό παραγωγής ενέργειας επί του συνόλου, ενδεχόμενη αύξηση της παραγωγής από υδροηλεκτρικές μονάδες θα είχε σοβαρές επιπτώσεις στους υδάτινους πόρους. Παρά τις αρνητικές συνέπειες που μπορεί να επιφέρουν, κρίνεται σκόπιμη η διάδοση των νέων τεχνολογιών, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, ώστε να ωφεληθούν από τις καινοτομίες που προκύπτουν στα εργαστήρια του ανεπτυγμένου κόσμου.

1.2.5 Ποιότητα του περιβάλλοντος – Κλιματική αλλαγή

Ο τρόπος και η ένταση της ανθρώπινης δραστηριότητας έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ποσότητα και την ποιότητα του νερού, ενώ, σε ορισμένες περιοχές, η εξάντληση και η ρύπανση των οικονομικής σημασίας υδάτινων πόρων που έχει συντελεστεί, έχει ξεπεράσει το σημείο χωρίς επιστροφή, με αποτέλεσμα η αντιμετώπιση ενός μέλλοντος χωρίς επαρκή αποθέματα νερού να είναι, ήδη, πραγματικότητα σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη. Η κατάσταση είναι χειρότερη για τις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπου η αποτυχία εποπτείας των αρνητικών συνεπειών της χρήσης των υδάτων στο περιβάλλον, σε συνδυασμό με τις θεσμικές αδυναμίες, αποτρέπουν την αποτελεσματική εφαρμογή των κανονιστικών προβλέψεων.

Οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν επηρεάσει σημαντικά και το κλιματικό σύστημα του πλανήτη. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι το κλίμα αλλάζει. Οι κύριες επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στους ανθρώπους και το περιβάλλον γίνονται αντιληπτές μέσω του νερού. Η κλιματική αλλαγή αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα αλλαγών στα υδατικά αποθέματα, καθώς και έναν επιπρόσθετο παράγοντα πίεσης, μέσω των επιδράσεων που ασκεί στους υπόλοιπους παράγοντες. Οι πολιτικές και οι πρακτικές άμβλυνσης ή προσαρμογής ενδέχεται να έχουν επιπτώσεις στους υδάτινους πόρους, ενώ ο τρόπος διαχείρισης του νερού ενδέχεται να επηρεάσει το

κλίμα. Συνεπώς, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ της αλλαγής του κλίματος και της εξάντλησης των υδάτινων αποθεμάτων.

Η κλιματική αλλαγή διαφέρει από τους υπόλοιπους παράγοντες, εφ' όσον είναι ο μοναδικός που επηρεάζει τα υδάτινα αποθέματα από την πλευρά της προσφοράς και όχι από εκείνη της ζήτησης. Πιο συγκεκριμένα, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στον τομέα των υδάτων καθορίζουν το πόσο νερό έχουμε και όχι το πόσο νερό χρειαζόμαστε. Η κλιματική αλλαγή επηρεάζει άμεσα τον υδρολογικό κύκλο και, μέσω αυτού, την ποσότητα και την ποιότητα των υδάτινων πόρων. Σαφέστερα, απόρροια της επίδρασης της κλιματικής αλλαγής στον υδρολογικό κύκλο αποτελούν η αυξανόμενη περιεκτικότητα του εξατμιζόμενου νερού, οι αλλαγές στη συχνότητα των βροχοπτώσεων, η μείωση της χιονοκάλυψης και η τήξη των πάγων, καθώς και οι αλλαγές στην υγρασία του εδάφους⁴⁰. Όπως έχει καταστεί εμφανές, όλες οι δυνάμεις που ασκούν πίεση στα υδατικά αποθέματα είναι αλληλοεξαρτώμενες και αλληλοεπηρεαζόμενες. Το ίδιο ισχύει και για την κλιματική αλλαγή, οι επιπτώσεις της οποίας είναι εμφανείς και στους υπόλοιπους παράγοντες⁴¹.

Συμπερασματικά, το νερό συνδέεται άρρηκτα με την ανθρώπινη ανάπτυξη, διατηρώντας μία αμφίδρομη σχέση με αυτήν. Οι παράγοντες που ασκούν πίεση στα υδάτινα αποθέματα είναι αλληλοεξαρτώμενοι και αλληλοεπηρεαζόμενοι και απορρέουν από ανθρώπινες δραστηριότητες. Αφού καταδείχθηκε η σημασία του πόρου για την ανθρώπινη ανάπτυξη, θα μελετηθούν οι συνέπειες της υπερεκμετάλλευσης των υδάτων στο αναπτυξιακό επίπεδο των κρατών.

⁴⁰ Βλ. IPCC (2008), Climate Change and Water-IPCC Technical Paper VI.

⁴¹ Μία από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής ως προς τους δημογραφικούς παράγοντες είναι η αύξηση των μεταναστευτικών ροών, με την εμφάνιση της κατηγορίας των κλιματικών προσφύγων. Επιπλέον, τα ακραία φαινόμενα που προκαλούνται από την αλλαγή του κλίματος έχουν σοβαρές επιπτώσεις σε οικονομικούς παράγοντες, με την πρόκληση σοβαρών καταστροφών σε ιδιωτικές περιουσίες, στο γεωργικό τομέα και τις υποδομές και μπορούν να επηρεάσουν το ΑΕΠ μίας χώρας. Η πιο πιθανή επίδραση που αναμένεται να έχει η κλιματική αλλαγή στον κοινωνικό τομέα είναι η αλλαγή του τρόπου ζωής και των προτύπων κατανάλωσης, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους υδάτινους πόρους.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Οι συνέπειες της εξάντλησης των υδάτινων πόρων

Όπως έχει ήδη καταστεί σαφές, η διαθεσιμότητα των υδάτινων πόρων επηρεάζει σημαντικά την ανθρώπινη ανάπτυξη. Στο κεφάλαιο αυτό, θα μελετηθούν οι συνέπειες της έλλειψης υδάτινων αποθεμάτων, καθώς και της αδυναμίας πρόσβασης σε καθαρό νερό. Η παρούσα κατάσταση των υδάτινων πόρων έχει σκιαγραφηθεί ήδη. Οι μελλοντικές προβλέψεις δεν αφήνουν σημαντικά περιθώρια αισιοδοξίας ως προς τη βελτίωση της ήδη βεβαρημένης πορείας των αποθεμάτων νερού.

Η πλειοψηφία του ανθρώπινου πληθυσμού, περίπου το 90%, απολαμβάνει σχετική επάρκεια ως προς το νερό, η οποία ορίζεται ως μία επαρκής ποσότητα ύδατος ανά άτομο για όλους τους σκοπούς, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της γεωργίας, της βιομηχανίας και της οικιακής χρήσης. Ήδη, το 5% του παγκόσμιου πληθυσμού ζει σε συνθήκες λειψυδρίας, κατάσταση, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει αρκετό νερό για την ικανοποίηση των προαναφερθέντων σκοπών. Το υπόλοιπο 5% υποφέρει από δριμεία έλλειψη υδάτινων πόρων, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι αντιμετωπίζει χρόνια και εκτεταμένα προβλήματα παροχής νερού, ενώ υφίσταται συνεχώς κλιμακούμενος ανταγωνισμός μεταξύ των επιμέρους χρηστών του ύδατος⁴². Προβλέπεται ότι το 2025 περισσότεροι από 2,8 δισεκατομμύρια άνθρωποι σε 48 χώρες θα βιώσουν δριμεία έλλειψη υδάτινων πόρων ή λειψυδρία⁴³. Οι 40 από τις προαναφερθείσες χώρες βρίσκονται στη Δυτική Ασία, τη Βόρεια και την υποσαχάρια Αφρική. Όσον αφορά την αφρικανική ήπειρο, πολλές αφρικανικές χώρες, των οποίων ο πληθυσμός ανέρχεται στα 200 εκατομμύρια περίπου, αντιμετωπίζουν σοβαρές πιέσεις ως προς τους υδάτινους πόρους. Υπολογίζεται ότι, μέχρι το 2025, περίπου 230 εκατομμύρια αφρικανοί θα έρθουν αντιμέτωποι με τη λειψυδρία, ενώ 460 εκατομμύρια θα ζουν σε χώρες με δριμεία έλλειψη υδάτινων πόρων.

Οι προβλέψεις για το 2050 είναι ακόμα πιο δυσοίωνες. Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, η βιομηχανική ανάπτυξη στις αναδυόμενες αγορές και η συνεχής περιβαλλοντική υποβάθμιση, θα συμβάλλουν, ώστε ο μισός ανθρώπινος πληθυσμός να έρθει αντιμέτωπος με κάποια μορφή λειψυδρίας. Οι εν λόγω πληθυσμοί δε θα έχουν αρκετό νερό, ώστε να διατηρήσουν τα επίπεδα της παραγόμενης τροφής ανά άτομο στα σημερινά επίπεδα. Για την ικανοποίηση των

⁴² Βλ. Laudicina P. (2005), *ibid.* Σήμερα, σε 31 χώρες, στις οποίες βρίσκεται λιγότερο από το 8% του παγκόσμιου πληθυσμού, αντιμετωπίζουν χρόνιες ελλείψεις γλυκού νερού. Μεταξύ των χωρών, όπου ενδέχεται να εξαντληθούν τα αποθέματα, συμπεριλαμβάνονται η Αιθιοπία, η Ινδία, η Κένυα, η Νιγηρία και το Περού. Στις χώρες που θα έρθουν αντιμέτωπες με τη λειψυδρία ή με δριμεία έλλειψη υδάτινων πόρων συγκαταλέγονται η Ινδία, η Τουρκία, η Νιγηρία, η Πολωνία, το Ηνωμένο Βασίλειο, τμήματα της Κίνας και το δυτικό κομμάτι των ΗΠΑ.

⁴³ Βλ. UNEP (2008), *ibid.*

αναγκών τους, το νερό θα μεταφερθεί από τη γεωργία σε άλλους τομείς, με αποτέλεσμα ορισμένες χώρες ή περιφέρειες να είναι όλο και περισσότερο εξαρτώμενες από εισαγόμενη τροφή. Η υποσαχάρια Αφρική, ενδέχεται, μέχρι το 2025, να αντιμετωπίσει μία μείωση της τάξεως του 23% στην απόδοση εσοδειών, λόγω μη επαρκών υδάτινων αποθεμάτων. Το πιο ακραίο σενάριο προβλέπει ότι οι συνολικές απώλειες, σε ετήσια βάση, θα είναι τόσο υψηλές, όσο ολόκληρες οι εσοδείες των ΗΠΑ και της Ινδίας μαζί.

Οι συζητήσεις γύρω από την παγκοσμιοποίηση επικεντρώνονται στο χάσμα του πλούτου που χωρίζει τις πλούσιες από τις φτωχές χώρες, ενώ δίνεται μικρότερη σημασία σε άλλου είδους ανισότητες, οι οποίες διαμορφώνουν την ευημερία των χωρών και των πολιτών τους. Πέραν, όμως, από το οικονομικό κριτήριο, πολύ σημαντικό ρόλο στην ανθρώπινη ανάπτυξη, και τη συνεπαγόμενη συμμετοχή στο παγκοσμιοποιημένο σύστημα, παίζει και η πρόσβαση σε καθαρό νερό. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, ήδη, υπάρχουν περισσότεροι «υδατικοί πρόσφυγες⁴⁴» σε παγκόσμιο επίπεδο, συγκριτικά με τους πρόσφυγες πολέμου.

Σε αντίθεση με ορισμένες άλλες παγκόσμιες απειλές για την ανθρώπινη ανάπτυξη, όπως είναι ο ιός HIV, η κρίση των υδάτινων αποθεμάτων αφορά κυρίως τους φτωχούς και τις γυναίκες, δύο κατηγορίες με περιορισμένη διαπραγματευτική ικανότητα ως προς τον καθορισμό των εθνικών προτεραιοτήτων. Σε πολλές πόλεις, οι φτωχότεροι άνθρωποι διαμένουν σε παραγκουπόλεις στα περιθώρια των πόλεων, σε εγκαταστάσεις που δε συνδέονται με το δίκτυο παροχής ύδατος. Οι παροχείς των υπηρεσιών ύδατος, είτε ανήκουν στον ιδιωτικό, είτε στο δημόσιο τομέα, για διάφορους λόγους, αρνούνται τη διασύνδεση των εν λόγω περιοχών με το δίκτυο παροχής. Η μη επίτευξη των Στόχων της Χιλιετίας σχετικά με το νερό και την υγιεινή⁴⁵ επιφέρει σημαντικό κόστος, το οποίο επωμίζονται δυσανάλογα οι φτωχοί, τόσο των αστικών, όσο και των αγροτικών περιοχών. Οι οικονομικές απώλειες πλήττουν κυρίως τους ανθρώπους που βρίσκονται κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας, λόγω του γεγονότος ότι οι φτωχοί αποτελούν σημαντικό μέρος του πληθυσμού που δεν έχει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό. Για την υποσαχάρια Αφρική το κόστος ανέρχεται στο 5% του ΑΕΠ της, δηλαδή σε 23,5 δισεκατομμύρια δολάρια, ποσό, το οποίο υπερβαίνει τις συνολικές ροές βοήθειας και ελάφρυνσης του χρέους. Σε περίπτωση που η παρούσα κατάσταση δεν καταπολεμηθεί έγκαιρα, η επίλυση του προβλήματος θα κοστίσει εννέα φορές

⁴⁴ Άτομα που έχουν εγκαταλείψει τις εστίες τους σε διάφορα μέρη του πλανήτη, όπως στο Μεξικό, τη Σομαλία, το βόρεια Κίνα, τη Νιγηρία και το Ιράν, λόγω της έλλειψης υδάτινων πόρων.

⁴⁵ Ο έβδομος στόχος, ο οποίος αφορά στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα, προβλέπει, μεταξύ άλλων, τη μείωση κατά το ήμισυ, μέχρι το 2015, του ποσοστού των ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό και εγκαταστάσεις υγιεινής. Αναλυτικά οι Στόχοι της Χιλιετίας στο <http://www.un.org/millenniumgoals/>.

περισσότερο⁴⁶. Η ανάγκη υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και η ανάλυση κόστους-οφέλους καταδεικνύουν ότι η πρόληψη είναι προτιμότερη από τη θεραπεία.

Η κατανομή των αρμοδιοτήτων στα πλαίσια ενός νοικοκυριού, ενισχύει την ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Στην περίπτωση της περισυλλογής του νερού, οι γυναίκες στερούνται ευκαιριών για μόρφωση, λόγω της υποχρέωσης ανεύρεσης ύδατος για τις ανάγκες του νοικοκυριού, διαδικασία η οποία απαιτεί χρόνο. Για παράδειγμα, στην Τανζανία, τα επίπεδα σχολικής παρακολούθησης είναι κατά 12% υψηλότερο για τα κορίτσια, των οποίων τα σπίτια βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των 15 λεπτών από μία πηγή νερού. Αντίθετα, τα ποσοστά συμμετοχής των αγοριών είναι λιγότερο ευαίσθητα στην απόσταση από τις υδάτινες πηγές. Σε εκατομμύρια φτωχά νοικοκυριά, ο χρόνος που καταναλώνεται για την ανεύρεση ύδατος αντισταθμίζει τη σχολική παρακολούθηση. Στη Μοζαμβίκη, στις αγροτικές περιοχές της Σενεγάλης και την ανατολική Ουγκάντα, ο χρόνος που καταναλώνουν οι γυναίκες για την περισυλλογή του νερού ανέρχεται σε 15-17 ώρες την εβδομάδα, ενώ, δεν είναι ασυνήθιστο, κατά τη διάρκεια της ξηρής περιόδου, να χρειάζεται να διανύσουν πάνω από 10 χιλιόμετρα απόσταση. Στην ανατολική Ουγκάντα, ειδικότερα, τα νοικοκυριά καταναλώνουν 660 ώρες ετησίως για την περισυλλογή νερού, αριθμός, ο οποίος αντιστοιχεί σε δύο μήνες πλήρους απασχόλησης, κατά τη διάρκεια των οποίων θα υπήρχαν συγκεκριμένες απολαβές, αλλά και χρόνος ανάπαυσης για τις γυναίκες. Βάσει υπολογισμών, 440 δισεκατομμύρια ώρες ετησίως καταναλώνονται στην υποσαχάρια Αφρική για την περισυλλογή νερού, αριθμός, ο οποίος αντιστοιχεί στην εργασία ενός χρόνου ολόκληρου του εργατικού δυναμικού της Γαλλίας⁴⁷.

Οι επιπτώσεις των ανισοτήτων στην εκπαιδευτική διαδικασία είναι ισόβιες και διαγενεακές. Η μόρφωση μπορεί να ενδυναμώσει το ρόλο της γυναίκας στον τομέα της διαμόρφωσης και λήψης των αποφάσεων. Επιπλέον, η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία οικογενειών με λιγότερα και υγιέστερα μέλη, τα παιδιά των οποίων έχουν περισσότερες πιθανότητες να επιβιώσουν και να μορφωθούν συγκριτικά με τα παιδιά των λιγότερο μορφωμένων γυναικών. Τέλος, η μείωση του χρόνου που απαιτείται για άλλες δραστηριότητες, όπως η παραγωγική διαδικασία, προς όφελος της διασφάλισης νερού για το νοικοκυριό, αποδυναμώνει τις γυναίκες, χαμηλώνει το εισόδημα, ενώ ενισχύει και μία νέα μορφή φτώχειας, την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, η οποία είναι ευρέως γνωστή με τον αγγλικό όρο "time-poverty".

⁴⁶ Βλ. Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, p. 42.

⁴⁷ Για τα αριθμητικά στοιχεία που παρατέθηκαν βλ. Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, p. 47.

Η έλλειψη υδάτινων πόρων έχει σοβαρές επιπτώσεις και στην ανθρώπινη υγεία. Στον αναπτυσσόμενο κόσμο, το μολυσμένο νερό αποτελεί μεγαλύτερη απειλή για την ανθρώπινη ασφάλεια από ό,τι οι βίαιες συγκρούσεις. Τουλάχιστον το 80% των περιπτώσεων ασθενείας και μόλυνσης στις αναπτυσσόμενες χώρες οφείλεται σε μη ασφαλή ή ανεπαρκή υδάτινα αποθέματα. Η ασθένεια οδηγεί τους ήδη ευάλωτους ανθρώπους σε κατάσταση ένδειας, δεδομένου του γεγονότος ότι πολλές φορές τους καθιστά ανίκανους να εργαστούν, ενώ, παράλληλα, τα έξοδα του νοικοκυριού αυξάνονται. Συνεπώς, ενώ η παραγωγικότητα των ασθενών μαζί με το εισόδημά τους μειώνονται, πρέπει να αντιμετωπίσουν το κόστος με όποιο τρόπο μπορούν, εφ' όσον σπανίως είναι ασφαλισμένοι κατά των ασθενειών.

Τα παιδιά ασθενούν πιο βαριά, ενώ οι γυναίκες είναι εις τριπλούν πιο ευάλωτες από τους άντρες, κυρίως επειδή φροντίζουν τα παιδιά. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ το προσδόκιμο ζωής αυξάνεται στις αναπτυσσόμενες χώρες, το ποσοστό αύξησης και η πρόοδος σύγκλισης με τον ανεπτυγμένο κόσμο καθυστερούν λόγω της κατάστασης των υδάτινων πόρων, η οποία συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό και στα αυξημένα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας. Η ασθένεια σε παιδική ηλικία ενδέχεται έχει αρνητικές επιπτώσεις για το υπόλοιπο της ζωής ενός ανθρώπου, εφ' όσον μπορεί να δημιουργήσει νοητικές και σωματικές αδυναμίες. Επιπλέον, η ασθένεια σε παιδική ηλικία έχει ως αποτέλεσμα τη μη επαρκή απόδοση στις σχολικές δραστηριότητες, την αύξηση του αριθμού των απουσιών, καθώς και την πρόωρη εγκατάλειψη των σπουδών.

Εκτός από τους φτωχούς, τις γυναίκες και τα παιδιά, μία άλλη κατηγορία ανθρώπων που πλήττεται σημαντικά από την εξάντληση των υδάτινων πόρων είναι οι ιθαγενείς πληθυσμοί. Παραδοσιακά, χρησιμοποιούσαν φυσικές πηγές νερού, όπως είναι οι λίμνες και τα ποτάμια, οι οποίες ενδεχομένως σήμερα να μην είναι προσβάσιμες, λόγω απαλλοτριώσεων ή μόλυνσης. Επιπλέον, το νερό παίζει σημαντικό ρόλο στον καθημερινό τρόπο ζωής, ενώ κατέχει σημαντικό τμήμα της παράδοσης, σε θρησκευτικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Οι συνέπειες της έλλειψης υδάτινων πόρων εκτείνονται πέρα από την έκθεση σε κίνδυνο της ανθρώπινης υγείας, θίγοντας την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η αξιοπρέπεια είναι δύσκολο να μετρηθεί, ωστόσο βρίσκεται στο επίκεντρο της ανθρώπινης ανάπτυξης και της αντίληψης της ευημερίας. Ο Άνταμ Σμιθ, στο έργο του «Ο Πλούτος των Εθνών»⁴⁸ αναφέρει χαρακτηριστικά: «τα καταναλωτικά αγαθά είναι είτε απαραίτητα, είτε είδη πολυτελείας. Με τον όρο απαραίτητα δεν εννοώ μόνο τα αγαθά που είναι απολύτως απαραίτητα για τη διατήρηση της ζωής, αλλά οποιοδήποτε αγαθό, η έλλειψη του οποίου κρίνεται ως άσεμνη βάσει του εθίμου κάθε χώρας, για τον επαινετό άνθρωπο, ακόμα και της χαμηλότερης τάξης. [...] ο φτωχότερος επαινετός άνθρωπος οιοδήποτε φύλου θα αισχυνόταν να εμφανιστεί

⁴⁸ Cannan E. (edit.), *The Wealth of Nations*, publ. Random House Publishing Group, 1994.

δημοσίως χωρίς αυτά⁴⁹». Συνεπώς, η έλλειψη σωματικής καθαριότητας, καθώς και καθαρών ενδυμάτων, η οποία οφείλεται στην έλλειψη ύδατος θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Διασυνοριακές εντάσεις

Οι πόλεμοι για το νερό δεν είναι καινούριο φαινόμενο. Αντίθετα, λαμβάνουν χώρα από αρχαιοτάτων χρόνων. Καθώς η εξάντληση των υδάτινων πόρων εντείνεται σε αρκετές περιοχές του πλανήτη, οι συγκρούσεις που σχετίζονται με το νερό λαμβάνουν χώρα πιο συχνά. Οι διαμάχες ενδέχεται να προκύπτουν από τη βούληση κτήσης ή ελέγχου των υδάτινων πόρων ενός άλλου κράτους, καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα υδάτινα συστήματα πολιτικό ή στρατιωτικό στόχο. Η άνιση διανομή και χρήση των υδάτινων πόρων, η οποία ορισμένες φορές προκύπτει από έργα αξιοποίησης τους, ενδέχεται να οδηγήσει σε διαμάχες, αυξάνοντας τη σημασία του νερού ως στρατηγικού στόχου, ή να οδηγήσει σε υποβάθμιση της πηγής νερού μίας άλλης χώρας. Συγκρούσεις μπορούν, επίσης, να προκύψουν, όταν τα υδάτινα συστήματα χρησιμοποιούνται ως εργαλεία πολέμου, είτε με τη μορφή του στόχου, είτε με τη μορφή του μέσου⁵⁰. Τα αντίπαλα μέρη μίας σύγκρουσης μπορεί να είναι γειτονικές χώρες⁵¹, γειτονικές πολιτείες εντός ενός κράτους, ακόμα και διαφορετικές κοινότητες που συμβιώνουν σε μία περιοχή.

Η χρήση και κατάχρηση των διαρκώς αυξανόμενης σημασίας υδάτινων πόρων έχουν εντατικοποιηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, φτάνοντας σε ένα σημείο, όπου η έλλειψη νερού, η υποβάθμιση της ποιότητάς του και η καταστροφή των υδάτινων οικοσυστημάτων απειλούν τις προοπτικές για ανθρώπινη ανάπτυξη και πολιτική σταθερότητα. Καθώς οι υδάτινοι πόροι εξαντλούνται, νέες μορφές έντασης αναδύονται μεταξύ χωρών που μοιράζονται λίμνες και ποταμούς. Τα συνεχώς μειούμενα αποθέματα νερού θα δημιουργήσουν ρωγμές στο διεθνές σύστημα, καθώς τα κράτη θα ανταγωνίζονται για να διατηρήσουν το μερίδιό τους από τον ανεπαρκή αυτό πόρο. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να δημιουργήσει ευκαιρίες για χώρες, όπως ο Καναδάς, ο οποίος ελέγχει το 7% του γλυκού νερού παγκοσμίως, καθώς και το 25% των υγροτόπων⁵².

Μία ακόμα περιοχή, η οποία θα μπορούσε να «ωφεληθεί» από την εξάντληση των υδάτινων πόρων είναι η Γροιλανδία⁵³, η οποία αποτελείται από

⁴⁹ Η μετάφραση είναι της γράφουσας.

⁵⁰ Βλ. Gleick P. (2008), Water Conflict Chronology, Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security.

⁵¹ Ο αριθμός των διεθνών ποταμών ανέρχεται στους 261, ενώ ο αριθμός των κρατών που διαπερνούν ανέρχεται στα 145.

⁵² Βλ. http://www.ec.gc.ca/water/en/e_quickfacts.htm.

⁵³ Η Γροιλανδία είναι μία ημι-αυτόνομη κτήση της Δανίας, η οποία διοικείται από κυβέρνηση συνεργασίας, την αποκαλούμενη "Home Rule Government". Η αυτονομία παραχωρήθηκε το 1978 από τη Δανική Βουλή και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Μαΐου 1979. Η Γροιλανδία διαχειρίζεται ζητήματα που σχετίζονται με την εσωτερική τάξη και ευημερία, ενώ η Δανία ασχολείται με θέματα

αχανείς εκτάσεις που καλύπτονται από πάγο. Πιο συγκεκριμένα, ο τεραστίων διαστάσεων παγετώνας της Γροιλανδίας, ο οποίος είναι δεύτερος σε έκταση μετά την Ανταρκτική, διασπάται με ταχείς ρυθμούς σε μεγάλα κομμάτια, τα οποία βυθίζονται στη θάλασσα και δημιουργούν παγόβουνα. Η Γροιλανδία προτίθεται να «συλλέξει» αυτά τα παγόβουνα και να τα πουλήσει σε έναν κόσμο που είναι τόσο διψασμένος για νερό, όσο και για πετρέλαιο⁵⁴. Το Νοέμβριο του 2008, πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα στη Γροιλανδία σχετικά με την περαιτέρω αυτονομισή της από τη Δανία. Τα αποτελέσματα ήταν θετικά και εφαρμόζονται από την 21^η Ιουνίου 2009⁵⁵. Ένας από τους τομείς, στους οποίους η Γροιλανδία θα έχει μεγαλύτερη ανεξαρτησία είναι και οι φυσικοί πόροι. Προς το παρόν το μεγάλο παιχνίδι παίζεται στον ορυκτό πλούτο της περιοχής, ωστόσο, μελλοντικά, η Γροιλανδία θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό προμηθευτή γλυκού νερού.

Σε ένα διψασμένο κόσμο, ο ρόλος του νερού μελλοντικά ενδέχεται να είναι αντίστοιχος του πετρελαίου σήμερα. Καθίσταται, συνεπώς, σαφές ότι οι έχοντες πλούσια αποθέματα θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στο διεθνές σύστημα. Προς το παρόν, η έλλειψη υδάτινων πόρων φαίνεται να οδηγεί σε εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ των κρατών. Στην Αφρική⁵⁶, ποσοστό μεγαλύτερο των 2/3 των 60 ποτάμιων λεκανών της ηπείρου διαπερνούν περισσότερα του ενός κράτη. Οι σχετικά πρόσφατες προσπάθειες της Αιγύπτου να εκτρέψει το 9% της ροής του Νείλου, για λόγους άρδευσης κινητοποίησαν τα υπόλοιπα 7 κράτη που μοιράζονται τον ποταμό με την εν λόγω χώρα. Οι χώρες της άνω ροής ξεκίνησαν να αμφισβητούν την παραδοσιακή κυριαρχία της Αιγύπτου στα νερά του ποταμού⁵⁷. Η Αιθιοπία έχει ξεκινήσει την εκμετάλλευση του Γαλάζιου Νείλου, κατασκευάζοντας μικρά φράγματα για άρδευση και παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ, το 2004, η Τανζανία έθεσε σε ισχύ ένα πρόγραμμα αξίας 27,6 εκατομμυρίων δολαρίων για την άντληση νερού από τη λίμνη Βικτώρια, παρά την ύπαρξη συμφωνιών, οι οποίες

στρατηγικού ενδιαφέροντος και διατηρεί την ευθύνη της άμυνας του νησιού και της ΑΟΖ του. Επιπλέον, έχει δικαιώματα στους φυσικούς πόρους της Γροιλανδίας, όπως είναι ο χρυσός, τα διαμάντια, το φυσικό αέριο και το πετρέλαιο.

⁵⁴ Βλ. DeMille D. (2005), "Denmark "Goes Viking" in Canada's Arctic Islands – Strategic Resources of the High Arctic entice the Danes", *Canadian American Strategic Review*, March 2005, found at <http://www.casr.ca/>.

⁵⁵ Για το δημοψήφισμα βλ. αναλυτικότερα το επίσημο site της κυβέρνησης της Γροιλανδίας στο <http://www.nanoq.gl/>. Επιπρόσθετα, βλ. Cowell A. (2008), "Greenland Vote Favors Independence", *The New York Times*, November 26, 2008, found at <http://www.nytimes.com/>.

⁵⁶ Για το χρονολόγιο των συγκρούσεων σχετικά με τους υδάτινους πόρους στην αφρικανική ήπειρο βλ. Παράρτημα 1.

⁵⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι η μοναδική Συνθήκη για τη ρύθμιση της διαχείρισης των υδάτων του Νείλου υπεγράφη μεταξύ Αιγύπτου και Σουδάν το 1959 (United Arab Republic and Sudan Agreement for the Full Utilization of the Nile Waters). Η Συνθήκη προβλέπει τη δυνατότητα κατασκευής έργων από τα τρίτα παρόχθια κράτη, κατόπιν συμφωνίας μεταξύ των κυβερνήσεων της Αιγύπτου και του Σουδάν. Σε θεσμικό επίπεδο, τα παρόχθια κράτη συνεργάζονται στα πλαίσια του Nile Basin Initiative, το οποίο αποσκοπεί στην εκμετάλλευση των υδάτων με συνεργατικό πνεύμα, το διαμοιρασμό των κοινωνικοοικονομικών οφελών, καθώς και την προώθηση της περιφερειακής ειρήνης και ασφάλειας. Αναλυτικότερα βλ. <http://www.nilebasin.org/>.

προβλέπουν, ότι οι υπόλοιπες χώρες θα πρέπει να πάρουν άδεια από την Αίγυπτο πριν την πραγματοποίηση σχεδίων που θα επηρεάσουν τον όγκο των νερών του Νείλου⁵⁸. Ένα, ακόμη, παράδειγμα έλλειψης συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ των παραλίμνιων κρατών αποτελεί η σταδιακή εξαφάνιση της λίμνης Τσαντ, στη δυτική Αφρική. Η αλόγιστη εκμετάλλευση της λίμνης από τα παραλίμνια κράτη⁵⁹, για την ικανοποίηση ιδίων συμφερόντων, έχει οδηγήσει σχεδόν στην ολοκληρωτική εξαφάνισή της.

Πέραν των διασυνοριακών εντάσεων, η έλλειψη υδάτινων πόρων έχει οδηγήσει ακόμα και σε εμφύλιες συρράξεις. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Νταρφούρ, περιοχής, η οποία βρίσκεται εντός των ορίων του Σουδάν. Η σύγκρουση ξεκίνησε το 2003, έχοντας τις ρίζες της στην περιβαλλοντική κρίση που προκαλείται από την αλλαγή του κλίματος⁶⁰, καθοδηγούμενη, παράλληλα, από ένα συνονθύλευμα εθνικών εντάσεων⁶¹. Το Νταρφούρ είναι μία ξηρή περιοχή, η οποία κατοικείται από διαρκώς αυξανόμενους πληθυσμούς γεωργών και νομαδικών ποιμένων. Και οι δύο ομάδες ανθρώπων εξαρτώνται από τις βροχοπτώσεις, τόσο για τις καλλιέργειες και τα κοπάδια τους, όσο και για την ίδια τη ζωή τους. Η μέση βροχόπτωση έχει μειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες, χωρίς αυτό να σηματοδοτεί κάτι αξιοπερίεργο, καθώς πρόκειται για έναν εξαιρετικά ευμετάβλητο παράγοντα που έχει ως αποτέλεσμα το Νταρφούρ να απειλείται συχνά από την ξηρασία⁶². Παλαιότερα, οι ποιμένες και οι γεωργοί μοιράζονταν την ημίξηρη γη κατά τη διάρκεια της ξηρής περιόδου. Ωστόσο, μετά την ξηρασία που σημειώθηκε, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η συνεργασία μετετράπη σε έντονο αγώνα για την εκμετάλλευση των συνεχώς μειούμενων αποθεμάτων νερού, καταλήγοντας στην έκρηξη βίας που ξέσπασε το 2003.

Ένας λιμός, προκαλούμενος από την παρατεταμένη ανομβρία, είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε σύγκρουση σε μία περιοχή, η οποία είναι ήδη εξαθλιωμένη και στερείται φυσικών πόρων που θα μπορούσαν να αμβλύνουν τις συνέπειες. Επιπλέον, η κατάσταση στο Νταρφούρ έφτασε στα άκρα και λόγω εθνικών και πολιτικών διαμαχών, βασιζόμενων στην εκμετάλλευση των εθνικών διαιρέσεων από την ηγεσία της χώρας. Οι προαναφερθείσες αδυναμίες δεν απαντώνται μόνο στο Νταρφούρ. Μελέτες έχουν δείξει ότι η παροδική μείωση των βροχοπτώσεων έχει

⁵⁸ Βλ. Laudicina P. (2005), *op.cit.*, p. 111.

⁵⁹ Τσαντ, Νίγηρας, Νιγηρία, Καμερούν.

⁶⁰ Βλ. Sachs J. (2006), "Ecology and Political Upheaval", *Scientific American Magazine*, July 2006, found at <http://www.scientificamerican.com/sciammag/>.

⁶¹ Βλ. Mamdani M. (2007), "The Politics of Naming: Genocide, Civil War, Insurgency", *London Review of Books*, vol. 29 No. 5, found at <http://www.lrb.co.uk/>.

⁶² Δεδομένου του ευμετάβολου χαρακτήρα των βροχοπτώσεων, υπάρχουν και οι υποστηρικτές της θεωρίας ότι οι κάτοικοι του Νταρφούρ είναι μαθημένοι να ζουν υπό τις διάφορες συνθήκες, συνεπώς, η περιοδική μείωση των βροχοπτώσεων δεν αποτελεί βασικό αίτιο της εμφύλιας σύρραξης. Βλ. αναλυτικότερα Kevane M., Gray L. (2008), "Darfur: rainfall and conflict", *Environmental Research Letters*, vol. 3 No. 3, found at <http://www.iop.org/EJ/journal/erl>.

συνδεθεί με αύξηση των πιθανοτήτων ένοπλης σύρραξης σε όλη την περιοχή της υποσαχάριας Αφρικής⁶³.

Ένα ακόμα παράδειγμα εμφύλιας σύγκρουσης στην υποσαχάρια Αφρική έχει αποτελέσει και η Τανζανία, και, πιο συγκεκριμένα, οι περιοχές που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της χώρας. Η ανάπτυξη συστημάτων άρδευσης χωρίς την πραγματοποίηση των απαιτούμενων μελετών, σε συνδυασμό με την αυξημένη πίεση που ασκείται στα υδατικά αποθέματα από την αύξηση του ανθρώπινου πληθυσμού, οδήγησαν σε εντάσεις. Η σύγκρουση έλαβε χώρα μεταξύ των διαφόρων χρηστών του νερού, μεταξύ των χρηστών και των κυβερνητικών υπηρεσιών παροχής, αλλά και μεταξύ του τεχνικού προσωπικού και των πολιτικών. Η έλλειψη γνώσης σχετικά με τη διαθεσιμότητα των υδάτινων πόρων δε διευκόλυνε την κατάσταση, ενώ οι οικονομικοί και ανθρώπινοι πόροι για την αποτελεσματική διαχείριση του πόρου από τις κυβερνητικές υπηρεσίες ήταν ανεπαρκείς⁶⁴.

Τα τελευταία 50 χρόνια έχουν λάβει χώρα 507 διακρατικές συγκρούσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, συμπεριλαμβανομένων 21 υποθέσεων ακραίων εχθροπραξιών, λόγω της έλλειψης νερού. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, σημειώθηκαν ένοπλες διαμάχες σε χώρες της υποσαχάριας Αφρικής, όπως η Αγκόλα, η Ναμίμπια, η Μποτσουάνα και η Ζάμπια. Ωστόσο, υπάρχουν και οι υποστηρικτές της θεωρίας ότι η απειλή πολέμου για το νερό αποτελεί υπερβολή, καθώς σπανίως έχουν λάβει χώρα τέτοιου είδους πόλεμοι μεταξύ κρατών. Ένα ακόμη επιχείρημα αποτελεί το γεγονός ότι τα κράτη αναπτύσσουν τρόπους αντιμετώπισης των διενέξεων για τα ύδατα, μέσω της διπλωματικής οδού και των διεθνών συνθηκών.

Από την άλλη πλευρά, διατυπώνονται επιχειρήματα ενάντια στην προαναφερθείσα θεωρία. Πρώτον, οι μελλοντικές ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια, δεν θα αφορούν πρωτίστως στον πόλεμο με την παραδοσιακή έννοια, βάσει της οποίας ένα κυρίαρχο κράτος εμπλέκεται σε εμπόλεμη σύρραξη με ένα άλλο. Συνεπώς, ο ισχυρισμός ότι το νερό αποτελεί σπάνια το μόνο αίτιο πολέμου είναι αβάσιμος, καθώς αποτελεί σίγουρα αιτία άλλου είδους διαταραχών της ειρήνης. Επιπρόσθετα, ακόμη και αν το νερό δεν είναι ο μοναδικός λόγος διαμάχης, θα αποτελεί σίγουρα σημαντικό παράγοντα. Τέλος, παρόμοιοι ισχυρισμοί σχετικά με το ρόλο της διεθνούς συνεργασίας στην παρεμπόδιση του πολέμου γενικότερα, διατυπώνονται από ερευνητές εδώ και δεκαετίες. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη της θεωρίας, καθώς και της πληθώρας διεθνών συνθηκών, οι εμπόλεμες συγκρούσεις

⁶³ Βλ. Sachs J. (2006), *ibid*.

⁶⁴ Βλ. αναλυτικότερα Burton M., Chiza C. (1997), "Water, Conflict and the Environment: A case study from Tanzania. Conflict over water in Tanzania", in Kay M., Franks T., Smith L. (edit.) *Water: Economics, Management and Demand*, publ. E & FN Spon, p.p. 160-166.

δεν απεφεύχθησαν. Συνεπώς, δεν είναι σίγουρο εάν η διατύπωση της εν λόγω θεωρίας θα αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα σχετικά με το νερό ειδικότερα⁶⁵.

Συνοψίζοντας, αφού καταδείχθηκε η σημασία του νερού για την ανθρώπινη ανάπτυξη, αναλύθηκαν οι επιπτώσεις της έλλειψης υδάτινων πόρων στο αναπτυξιακό επίπεδο ενός κράτους. Κατέστη σαφές, ότι η ανεπάρκεια των υδάτινων αποθεμάτων επηρεάζει σημαντικά αρκετούς επιμέρους δείκτες της ανθρώπινης ανάπτυξης, όπως είναι η ενίσχυση του ρόλου της γυναίκας, το προσδόκιμο ζωής και η πρόσβαση στην εκπαίδευση. Επομένως, από αυτήν την πρώτη μελέτη του ζητήματος, έγινε εμφανές ότι η έλλειψη υδάτινων πόρων επηρεάζει σημαντικά τον κοινωνικό και τον οικονομικό πυλώνα της αειφόρου ανάπτυξης, συνεπώς έχει αρχίσει ήδη να διαφαίνεται η κοινωνική και οικονομική διάσταση του πόρου.

Οι προβλέψεις για το μέλλον των υδάτινων αποθεμάτων είναι αρκετά δυσοίωνες. Δεδομένου του γεγονότος ότι η έλλειψη υδάτινων πόρων έχει αρνητικό αντίκτυπο στην ανθρώπινη υγεία, υποβαθμίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και, επιπλέον, ενδέχεται να οδηγήσει σε εμπόλεμη σύγκρουση, καθίσταται επιτακτική η λήψη προληπτικής δράσης, σύμφωνα και με τους Στόχους της Χιλιετίας, ώστε να αποφευχθούν τα χειρότερα μελλοντικά σενάρια.

⁶⁵ Βλ. Segerfeldt F. (2005), Water for Sale. How business and the market can resolve the world's water crisis, publ. Cato Institute, p.p. 37-41.

*ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ
ΝΕΡΟΥ*

Κεφάλαιο Τρίτο

Ανάδειξη της αξίας του ύδατος σε διεθνές επίπεδο

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα γίνει μία προσπάθεια κατοχύρωσης της οικονομικής και της κοινωνικής διάστασης του νερού. Πρέπει να τονιστεί ότι οι δύο διαστάσεις συνυπάρχουν και, υπό ιδανικές συνθήκες, δεν υπερισχύει η μία της άλλης, αλλά αναπτύσσονται αρμονικά και αλληλοσυμπληρώνονται. Κατά πόσο αυτό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα θα αναλυθεί στο τρίτο μέρος της εργασίας.

3.1 Διεθνή κείμενα⁶⁶

Κυρίως κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων, οι πεπερασμένοι υδάτινοι πόροι του πλανήτη εξετέθησαν σε αυξημένες πιέσεις, ενώ, σε αρκετές περιοχές, υποβαθμίστηκε η ποιότητά τους. Είναι εμφανές και από τα όσα αναλύθηκαν στο πρώτο μέρος, ότι τα υπάρχοντα προβλήματα οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια σε μία παγκόσμια κρίση των υδάτινων αποθεμάτων. Η εν λόγω κρίση έχει αναλυθεί και συζητηθεί σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, τόσο σε διακυβερνητικά, όσο και σε μη κυβερνητικά fora. Σε απάντηση στο αυξημένο ενδιαφέρον για το νερό, το 1987, η Επιτροπή Brundtland, στην έκθεσή της «Το Κοινό μας Μέλλον», πρότεινε την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, αναγνωρίζοντας το νερό ως ζήτημα-κλειδί μεταξύ των παγκόσμιων περιβαλλοντικών ανησυχιών. Ήδη από τη Διακήρυξη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, στην Αρχή 2, έχει τονιστεί η ανάγκη προστασίας των φυσικών πόρων του πλανήτη, μεταξύ των οποίων και το νερό, μέσω ορθού σχεδιασμού και διαχείρισης, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της τωρινής, αλλά και των μελλοντικών γενεών.

Στη Συνδιάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, το 1992, το ζήτημα του νερού μελετήθηκε εκτενώς και ενσωματώθηκε στο Κεφάλαιο 18 της Agenda 21, η οποία είναι, ενδεχομένως, το πρώτιστο μη δεσμευτικό διεθνές περιβαλλοντικό νομικό εργαλείο. Σύμφωνα με το Κεφάλαιο 18, το δικαίωμα στο νερό συνεπάγεται τρεις συνιστώσες, την πρόσβαση, την ποιότητα και την ποσότητα, περιλαμβάνοντας όχι μόνο ένα «γενικό στόχο [...] διασφάλισης επαρκών αποθεμάτων νερού καλής ποιότητας για όλο τον πληθυσμό του πλανήτη», αλλά και την προϋπόθεση ότι «όλοι οι άνθρωποι, οιοσδήποτε αναπτυξιακού επιπέδου και κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε πόσιμο νερό σε ποσότητα και ποιότητα κατάλληλη για την ικανοποίηση των βασικών ανθρώπινων αναγκών».

⁶⁶ Στο παρόν υποκεφάλαιο δε θα αναλυθούν όλα τα διεθνή κείμενα που σχετίζονται με το νερό, αλλά ενδεικτικά όσα αναδεικνύουν τη σημασία του πόρου. Για τους υδάτινους πόρους στο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος βλ. αναλυτικότερα Sands P. (2003), *Principles of International Environmental Law*, second edition, publ. Cambridge University Press, New York, p.p. 459-498, καθώς και Kiss A., Shelton D. (2004), *International Environmental Law*, 3rd edition, Transnational Publishers, Inc., p.p. 249-271.

Βάσει της παραγράφου 36⁶⁷, η πολυπλοκότητα και η διασύνδεση των υδάτινων συστημάτων απαιτούν μία ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων, βασιζόμενη στην προσέγγιση σε επίπεδο λεκάνης απορροής, καθώς και στην εξισορρόπηση των αναγκών των ανθρώπων και του περιβάλλοντος. Για να επιτευχθεί η ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων και της ποιότητάς τους θα πρέπει να επιδιωχθεί η επίτευξη τριών στόχων ταυτόχρονα. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τη διατήρηση της ακεραιότητας του οικοσυστήματος της λεκάνης απορροής, την προστασία της δημόσιας υγείας και, τέλος, την ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού για τη διαχείριση της ποιότητας του νερού. Όσον αφορά στις δύο υπό μελέτη διαστάσεις του νερού, στην παράγραφο 8 του κεφαλαίου⁶⁸ αναφέρεται χαρακτηριστικά: «η ΟΔΥΠ βασίζεται στην αντίληψη του νερού ως αναπόσπαστου τμήματος του οικοσυστήματος, ως φυσικού πόρου, καθώς και ως κοινωνικού και οικονομικού αγαθού, του οποίου η ποσότητα και η ποιότητα καθορίζουν τη φύση της χρησιμοποίησής του⁶⁹». Παρά το γεγονός ότι η Agenda 21 δεν περιλαμβάνει λεπτομερείς δεσμεύσεις ή επαναδιατυπώσεις ήδη υπαρχόντων υποχρεώσεων, έθεσε τη βάση για τα μέτρα που θα υιοθετούνται στα επόμενα διεθνή νομικά εργαλεία. Συνεπώς, η Agenda 21 θέτει τις βάσεις για την ΟΔΥΠ, αναγνωρίζοντας την κοινωνική και οικονομική συνιστώσα ως βασικά χαρακτηριστικά για τον προσδιορισμό του νερού.

Σύμφωνα με τον ΠΟΥ, ΟΔΥΠ είναι η διαδικασία προώθησης της συντονισμένης ανάπτυξης και διαχείρισης του νερού, του εδάφους και των σχετικών πόρων, προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η παραγόμενη οικονομική και κοινωνική ευημερία με δίκαιο τρόπο, χωρίς συμβιβασμούς ως προς τη βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων. Πρόκειται για μία συνεχή διαδικασία, η οποία εφαρμόζει την περιβαλλοντική προστασία, λαμβάνοντας υπ' όψιν την οικονομική και κοινωνική διάσταση του νερού, ακολουθώντας το πρότυπο των τριών πυλώνων της αειφόρου ανάπτυξης. Στη βάση της λογικής της ΟΔΥΠ βρίσκεται η αντίληψη ότι οι διάφορες χρήσεις των υδάτινων πόρων είναι αλληλένδετες. Ο βασικός στόχος είναι η αντικατάσταση των κατακερματισμένων τομεακών πολιτικών για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων, μέσω μίας δια-τομεακής πολιτικής προσέγγισης.

Ένα άλλο, πολύ σημαντικό κείμενο, το οποίο σχεδιάστηκε για να λειτουργήσει ως πλαίσιο⁷⁰ στις πιο εξειδικευμένες διμερείς και περιφερειακές συμφωνίες σχετικά με τη χρήση, τη διαχείριση και τη διατήρηση των διασυνοριακών υδάτων, είναι η Σύμβαση για το Δίκαιο των Μη-Ναυσιπλοϊκών

⁶⁷ Agenda 21, Chapter 18.36.

⁶⁸ Agenda 21, Chapter 18.8.

⁶⁹ Η μετάφραση είναι της γράφουσας.

⁷⁰ Η Σύμβαση, ενώ δεν επηρεάζει τις ήδη υπάρχουσες συμφωνίες, ωστόσο προτρέπει τα μέρη τέτοιου είδους συμφωνιών να αναλογιστούν την εναρμόνιση των συμφωνιών με τις βασικές αρχές της Σύμβασης.

Χρήσεων των Διασυνοριακών Υδάτων⁷¹. Η Σύμβαση αποσκοπεί, επιπλέον, στην αποτροπή και την επίλυση των συγκρούσεων που αφορούν σε υδάτινους πόρους που υπερβαίνουν τα σύνορα του ενός κράτους, καθώς και στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και την προστασία των παγκόσμιων υδάτινων αποθεμάτων. Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου είχε ξεκινήσει τις διεργασίες ανάπτυξης και κωδικοποίησης του διεθνούς δικαίου στον τομέα των υδάτων από το 1971. Στην 42^η σύνοδό της⁷², το 1990, υιοθέτησε ορισμένα άρθρα σχετικά με την περιβαλλοντική προστασία των διασυνοριακών υδάτων, τα οποία έγιναν αποδεκτά από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 5 Μαΐου 1997, όταν υιοθετήθηκε από την τελευταία η Σύμβαση για το Δίκαιο των Μη-Ναυσιπλοϊκών Χρήσεων των Διασυνοριακών Υδάτων.

Σύμφωνα με το άρθρο 5, τα κράτη, εντός της επικράτειάς τους, θα πρέπει να χρησιμοποιούν τα διασυνοριακά ύδατα με δίκαιο και λογικό τρόπο. Το άρθρο 6 περιλαμβάνει ένα μη εξαντλητικό κατάλογο παραγόντων, σχετικών με την εκτίμηση της χρήσης των υδάτων, τους οποίους τα παρόχθια κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν υπ' όψιν κατά την εξακρίβωση του κατά πόσο οι σχεδιαζόμενες χρήσεις ανταποκρίνονται στο πνεύμα της Συνθήκης. Το κείμενο της Σύμβασης αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στους γεωγραφικούς, τους υδρολογικούς, τους κλιματικούς, τους ιστορικούς, τους κοινωνικούς, τους οικονομικούς και τους τεχνικούς παράγοντες, καθώς και τις υπάρχουσες και πιθανές χρήσεις, το κόστος και την ύπαρξη εναλλακτικών. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η χρήση των διασυνοριακών υδάτων με δίκαιο και λογικό τρόπο προϋποθέτει να ληφθούν υπ' όψιν, μεταξύ άλλων, οι κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες των ενδιαφερόμενων κρατών. Συνεπώς, διαπιστώνεται μία έμμεση κατοχύρωση των δύο διαστάσεων του νερού, μέσω της αναγνώρισης των οικονομικών και κοινωνικών αναγκών που προκύπτουν από τη χρήση του. Τέλος, στο άρθρο 7 προβλέπεται η υποχρέωση μη πρόκλησης σημαντικής ζημίας.

Η Σύμβαση δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ, αφού δεν έχει συμπληρώσει τον απαιτούμενο αριθμό επικυρώσεων⁷³. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη σημασία των υδάτινων διαδρόμων για τα κράτη, από την άποψη ότι, εφ' όσον η εκμετάλλευση των υδάτινων ροών μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη ενός κράτους, το τελευταίο δεν επιθυμεί να συμμετέχει σε ένα καθεστώς περιορισμού της απόλυτης κυριαρχίας του επί των υδάτινων πόρων που βρίσκονται στο έδαφός του. Παραδοσιακά, τα παρόχθια κράτη της άνω ροής

⁷¹ United Nations (1997), Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses.

⁷² International Law Commission, Report of the International Law Commission on the Work of its Forty-Second Session, May 1-July 20, 1990, UN G.A.O.R. Supp. 10, A/45/10 (1990).

⁷³ Για το status της Σύμβασης βλ.

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en.

έτειναν να υποστηρίξουν το δόγμα της απόλυτης εδαφικής κυριαρχίας επί των πόρων που βρίσκονται εντός των ορίων της δικαιοδοσίας τους, ενώ τα κράτη της κάτω ροής ήταν υπέρ της αρχής της πρότερης ιδιοποίησης⁷⁴ και της πλήρους εδαφικής ακεραιότητας. Αντίθετα, οι προβλέψεις περί δίκαιης και λογικής χρήσης, καθώς και υποχρέωσης μη πρόκλησης σημαντικής βλάβης απαιτούν από τα κράτη να λαμβάνουν υπ' όψιν τα συμφέροντα των υπολοίπων παρόχθιων κρατών και να τα ενσωματώνουν στους σχεδιασμούς τους σχετικά με τη διαχείριση των διασυνοριακών υδάτων. Δεδομένων των αντικρουόμενων συμφερόντων, γίνεται αντιληπτό γιατί η Σύμβαση δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ⁷⁵.

Στις 6-8 Σεπτεμβρίου 2000, κατόπιν απόφασης της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ⁷⁶, συνήλθε στην έδρα του οργανισμού, στη Νέα Υόρκη, η Συνδιάσκεψη Κορυφής της Χιλιετίας. Σύμφωνα με την απόφαση της ΓΣ, «το έτος 2000 αποτελεί μία μοναδική και συμβολικά επιτακτική στιγμή για να αρθρωθεί και να επιβεβαιωθεί ένα ζωντανό όραμα για τον ΟΗΕ στη νέα εποχή». Στη Συνδιάσκεψη συμφωνήθηκαν οι Στόχοι της Χιλιετίας, οι οποίοι έθεσαν σαφείς στόχους σχετικά με την καταπολέμηση της φτώχειας, της πείνας, των ασθενειών, του αναλφαριθμισμού, της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και των διακρίσεων κατά των γυναικών μέχρι το 2015. Μεταξύ αυτών των στόχων, οι κυβερνήσεις συμφώνησαν τη μείωση κατά το ήμισυ του ποσοστού των ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό, μέχρι το 2015, χρονιά κατά την οποία έχει οριστεί το τέλος της Διεθνούς Δεκαετίας Δράσης “Water for Life”. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο στόχος αναμένεται να επιτευχθεί το 2016, ωστόσο υπάρχουν σημαντικές διακυμάνσεις στις επιμέρους περιφέρειες, με τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική να έχουν φτάσει ήδη στα επιθυμητά επίπεδα, ενώ, στην αντίπερα όχθη, η υποσαχάρια Αφρική αναμένεται να φτάσει στην επίτευξη του στόχου το 2040⁷⁷.

Η Διακήρυξη της Χιλιετίας έδωσε έμφαση στην ανάγκη όλες οι χώρες να σταματήσουν τη μη βιώσιμη εκμετάλλευση των υδάτινων πόρων. Το Σχέδιο Εφαρμογής που υιοθετήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ, δύο χρόνια αργότερα, προέβλεπε την ανάπτυξη σχεδίων ΟΔΥΠ και υδατικής επάρκειας μέχρι το 2005. Επιπλέον, προστέθηκε ένας συμπληρωματικός στόχος, να μειωθεί κατά το ήμισυ το ποσοστό των ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής μέχρι το 2015.

⁷⁴ Αλλιώς, κεκτημένα δικαιώματα. Η αρχή της πρότερης ιδιοποίησης πρεσβεύει ότι οι παρούσες χρήσεις του νερού έχουν τα πρωτεία έναντι των μελλοντικών ή των σχεδιαζόμενων χρήσεων.

⁷⁵ Σχετικά με την ψηφοφορία για την υιοθέτηση του κειμένου της Σύμβασης βλ. αναλυτικότερα Eckstein G. (2002), “Development of international water law and the UN Watercourse Convention”, at Turton A., Henwood R. (edit.) *Hydropolitics in the developing world. A Southern African Perspective*, publ. African Water Issues Research Unit, p.p. 81-96.

⁷⁶ Resolution 53/202.

⁷⁷ Βλ. UNEP (2008), *ibid*.

Σε περιφερειακό επίπεδο, το 1992, υπό την αιγίδα της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Ευρώπη, υιοθετήθηκε η Σύμβαση για την Προστασία και τη Χρήση των Διασυνοριακών Ποταμών και των Διεθνών Λιμνών⁷⁸. Τα συμβαλλόμενα μέρη της Σύμβασης αναλαμβάνουν τη βασική υποχρέωση να πάρουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να αποτρέψουν, να ελέγξουν και να μειώσουν οποιαδήποτε επιβλαβή διασυνοριακή επίπτωση. Η κοινωνική διάσταση του νερού διαφαίνεται μέσω της κατοχύρωσης βασικών αρχών, όπως εκείνες της πρόληψης και της προφύλαξης, καθώς και μέσω της διασφάλισης δικαιωμάτων, όπως εκείνα της διαγενεακής ισότητας, της πρόσβασης στην πληροφόρηση, της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και, τέλος, της πρόσβασης στη δικαιοσύνη⁷⁹. Κατά συνέπεια, για τη διασφάλιση του κοινού καλού λαμβάνονται μέτρα πρόληψης και, σε περίπτωση επιστημονικής αβεβαιότητας, προφύλαξης, ενώ, ταυτόχρονα, εξασφαλίζεται η συμμετοχή της κοινωνίας στη λήψη αποφάσεων. Επιπλέον, τονίζεται η ανάγκη ολοκληρωμένης διαχείρισης των υδάτων. Τέλος, η κατοχύρωση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», σε συνδυασμό με την προώθηση των οικονομικών εργαλείων για την ορθή συμπεριφορά των κρατών καθιστούν ορατή την οικονομική διάσταση που αποδίδεται στο νερό.

3.2 Οι δύο δεκαετίες για το νερό

Κατά τη δεκαετία του 1960, η παρεχόμενη αναπτυξιακή βοήθεια, έχοντας υποστεί ορισμένες προσαρμογές, βάδιζε στα βήματα που είχε χαράξει το Σχέδιο Μάρσαλ, με στόχο την τόνωση της άμεσης οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, η εν λόγω στρατηγική πετύχαινε ελάχιστα σε σχέση με το στόχο της καταπολέμησης της φτώχειας. Η πληθυσμιακή αύξηση σηματοδοτούσε την αύξηση του αριθμού των φτωχών, οι οποίοι περιθωριοποιούνταν. Κατά συνέπεια, την εν λόγω δεκαετία, άρχισε να αμφισβητείται το μέχρι τότε ισχύον μοντέλο ανάπτυξης. Το εναλλακτικό μοντέλο ανάπτυξης θα έπρεπε να είναι λιγότερο μονολιθικό και περισσότερο ανοιχτό στον τεχνολογικό, τον κοινωνικό και τον οικονομικό τομέα.

Η εξεύρεση λύσης στην κρίση που αφορούσε στη διεθνή ανάπτυξη αναζητήθηκε σειρά συνδιασκέψεων του ΟΗΕ⁸⁰, μία εκ των οποίων έλαβε χώρα στη Μαρ δελ Πλάτα της Αργεντινής, το 1977. Πρόκειται για την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το Νερό, η οποία κατέληξε με την υιοθέτηση μίας Διακήρυξης που οριοθέτησε

⁷⁸ UNECE (1992), Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes.

⁷⁹ Είναι εμφανές ότι στα πλαίσια της Σύμβασης κατοχυρώνονται τα βασικά δικαιώματα που προκύπτουν από τη, μεταγενέστερη χρονικά, Σύμβαση του Aarhus, η οποία υιοθετήθηκε το 1998, υπό τη αιγίδα της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής του ΟΗΕ για την Ευρώπη. Οι εν λόγω αρχές και τα δικαιώματα κατοχυρώνονται και στο Πρωτόκολλο για το Νερό και την Υγεία.

⁸⁰ Έχει ήδη αναφερθεί η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, στη Στοκχόλμη, το 1972. Ακολούθησαν η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τον Πληθυσμό, στο Βουκουρέστι, το 1974 και η Συνδιάσκεψη για τους Ανθρώπινους Οικισμούς, στο Βανκούβερ, το 1976.

μία νέα εποχή στη διεθνή συνεργασία για τα υδάτινα αποθέματα και την υγιεινή στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η μέχρι τότε εμπειρία είχε καταδείξει ότι, στον τομέα του νερού και της υγιεινής, τα υπάρχοντα συστήματα διανομής οδηγούσαν στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό των ομάδων με χαμηλά εισοδήματα. Βάσει της Διακήρυξης, η δεκαετία 1981-1990 ανακηρύχθηκε «Διεθνής Δεκαετία για την Παροχή Πόσιμου Ύδατος και Υγιεινής⁸¹», ενώ βασικό σύνθημα της Δεκαετίας για το Νερό αποτέλεσε το «Νερό και Υγιεινή για Όλους⁸²». Επιπλέον, το Σχέδιο Δράσης της Συνδιάσκεψης αναγνώρισε το νερό ως «δικαίωμα», διακηρύσσοντας ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα στο πόσιμο νερό σε ποσότητα και ποιότητα κατάλληλη να καλύψει τις βασικές τους ανάγκες.

Οι προσπάθειες για τη δημιουργία υποχρεώσεων κατόπιν σημαντικών διεθνών συναντήσεων συχνά αποβαίνουν άκαρπες χωρίς την ύπαρξη κατάλληλων μηχανισμών⁸³. Στον τομέα των υδάτων, δεν υπήρξε ποτέ σθεναρή υποστήριξη για τη δημιουργία ενός ξεχωριστού σώματος στα πλαίσια του ΟΗΕ, με αποτέλεσμα αυτή η ιδέα να απορριφθεί και στη Μαρ δελ Πλάτα. Ωστόσο, η δημιουργία ενός προγράμματος για το νερό και την υγιεινή, με σαφή εστίαση στη μείωση της φτώχειας, θα αποτελούσε έναν αποτελεσματικό τρόπο για την καθοδήγηση της διεθνούς κοινότητας προς την υποστήριξη της επερχόμενης δεκαετίας για το νερό.

Ο στόχος νερό για όλους δεν επετεύχθη. Η ΓΣ του ΟΗΕ, το Δεκέμβριο του 2003, ανακήρυξε τη δεκαετία 2005-2015 Διεθνή Δεκαετία Δράσης «Νερό για τη Ζωή»⁸⁴. Βασική προτεραιότητα αποτελεί η επίτευξη των διεθνών δεσμεύσεων σχετικά με το νερό και τα ζητήματα που σχετίζονται με αυτό μέχρι το 2015. Οι εν λόγω δεσμεύσεις περιλαμβάνουν τους Στόχους της Χιλιετίας, όπως αυτοί συμπληρώθηκαν στο Γιοχάνεσμπουργκ, το 2002. Για την πραγματοποίησή τους απαιτείται σημαντική προσπάθεια, ιδιαίτερα στα πιο ευπαθή πληθυσμιακά τμήματα, όπως είναι οι φτωχοί και οι γυναίκες. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μεταξύ των κεντρικών ζητημάτων της δεκαετίας «Νερό για τη Ζωή» είναι η Αφρική ως περιοχή προτεραιότητας για ανάληψη δράσης.

Μία σημαντική εξέλιξη που έλαβε χώρα το 2003 αποτελεί η δημιουργία του UN-Water, το οποίο συντονίζει την τρέχουσα δεκαετία για το νερό. Ωστόσο, οι δυνατότητές του είναι περιορισμένες, εφ' όσον πρόκειται απλά για διοργανικό μηχανισμό που συντονίζει τη δράση όλων των συναφών οργανισμών, τμημάτων και προγραμμάτων που ασχολούνται με ζητήματα σχετικά με το νερό.

⁸¹ International Drinking Water Supply and Sanitation Decade.

⁸² Water and Sanitation for All.

⁸³ Για παράδειγμα, μετά τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης δημιουργήθηκε το UNEP, μετά τη Συνδιάσκεψη για τους Ανθρώπινους Οικισμούς το HABITAT, ενώ η Επιτροπή για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (CSD) προέκυψε μετά τη Συνδιάσκεψη του Ρίο.

⁸⁴ International Decade for Action "Water for Life".

Όπως φάνηκε και στο πρώτο μέρος, η πραγματικότητα απέχει πολύ από τους στόχους που έχουν τεθεί. Από το 1990, 1,6 δισεκατομμύρια άνθρωποι απέκτησαν πρόσβαση σε καθαρό νερό. Με αυτό το ρυθμό θα μπορούσε να επιτευχθεί ο Στόχος σχετικά με το νερό, βάσει του οποίου 89% του πληθυσμού των αναπτυσσόμενων περιοχών θα χρησιμοποιεί βελτιωμένες πηγές πόσιμου ύδατος μέχρι το 2015. Ωστόσο, περίπου ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε ασφαλείς πηγές πόσιμου ύδατος, ενώ, στην υποσαχάρια Αφρική βρίσκεται ποσοστό μεγαλύτερο του 1/3 εκείνων που δεν έχουν πρόσβαση σε ασφαλή υδάτινα αποθέματα, με αποτέλεσμα να απαιτείται σημαντική ώθηση για την επίτευξη του στόχου.

Συνεπώς, καθίσταται εμφανής η διασύνδεση της κοινωνικής ευημερίας με το υγιές περιβάλλον, καθώς και η αναγνώριση αυτής της σχέσης από τη διεθνή κοινότητα. Η αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό και η απόδοση περιεχομένου και αποτελεσματικότητας σε αυτό το δικαίωμα θα ήταν ένας καλός τρόπος ενθάρρυνσης της διεθνούς κοινότητας και των κυβερνήσεων να ενισχύσουν τις προσπάθειές τους για την ικανοποίηση των βασικών ανθρώπινων αναγκών, καθώς και την επίτευξη των Στόχων της Χιλιετίας.

Κεφάλαιο Τέταρτο

Προσπάθειες κατοχύρωσης της οικονομικής και κοινωνικής διάστασης του νερού

Πρόδρομο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν τα φυσικά δικαιώματα, τα οποία εδράζονταν στην ιδέα των δικαιωμάτων της ανθρώπινης προσωπικότητας, αμίαντης από τις αναπτυξιακές επιρροές της κοινωνίας. Τα ανθρώπινα δικαιώματα μεταβάλλουν την ετυμολογία των δικαιωμάτων εφιστώντας την προσοχή στο κοινωνικό context που τα περιβάλλει. Επιπλέον, τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι σαφώς πιο «πολιτικά» από τα φυσικά δικαιώματα, καθώς προϋποθέτουν την ύπαρξη κυβερνήσεων και ορίζουν σαφώς τη σχέση των κυβερνήσεων με τους πολίτες τους⁸⁵.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα προστατεύονται από διεθνώς εγγυημένα standards, τα οποία διασφαλίζουν τις θεμελιώδεις ελευθερίες και την αξιοπρέπεια των ατόμων και των κοινωνιών. Περιλαμβάνουν τα ατομικά, τα πολιτιστικά, τα οικονομικά, τα πολιτικά και τα κοινωνικά δικαιώματα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν, κυρίως, τη σχέση μεταξύ του ατόμου και του Κράτους. Οι κυβερνητικές υποχρεώσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ευρέως στις υποχρεώσεις του σεβασμού, της προστασίας και της πραγματοποίησης⁸⁶.

Μετά την κατάρρευση του αποικιοκρατικού συστήματος η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετεξελίσσεται από προστασία του ατόμου σε προστασία των λαών. Ενώ, μέχρι τότε, τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούσαν επινόηση του αναπτυγμένου Βορρά, η δημιουργία νέων κρατών οδηγεί στη διεκδίκηση του εκδημοκρατισμού των διεθνών σχέσεων, μέσω της κατοχύρωσης της Δεύτερης και της Τρίτης Γενεάς των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τα λεγόμενα συλλογικά δικαιώματα χωρίζονται στα ουσιαστικά δικαιώματα της Δεύτερης Γενεάς, δηλαδή το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των λαών και το δικαίωμα της διαρκούς κυριαρχίας των λαών και των εθνών στους φυσικούς τους πόρους και τα ρεαλιστικά δικαιώματα της Τρίτης Γενεάς, δηλαδή το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινή Κληρονομιά της Ανθρωπότητας, το δικαίωμα στην Ειρήνη και, τέλος, το δικαίωμα σε ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον⁸⁷. Σε αυτό το σημείο,

⁸⁵ Βλ. Hiskes R. (2009), *The Human Right to a Green Future – Environmental Rights and Intergenerational Justice*, Cambridge University Press, New York, p. 30.

⁸⁶ Βλ. World Health Organization (2003), *The Right to Water, Health and human rights publication series*, No 3, p. 7.

⁸⁷ Αναλυτικότερα για τις Γενεές των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων βλ. Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γρ. (1990), *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος – Διεθνείς Πολιτικές και Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, τόμος Ι, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, σσ. 106-113 καθώς και Τσάλτας Γρ. (1991), *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος – Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, σσ. 155-159.

πρέπει να αναφερθεί ότι η κάθε Γενεά συμπληρώνει και εξελίσσει την προηγούμενη και, σε καμία περίπτωση, δεν την ακυρώνει.

4.1 Το νερό ως ανθρώπινο δικαίωμα

Σε τι εξυπηρετεί η αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό; Θα υπήρχε κάποιο πρακτικό όφελος, δεδομένου του γεγονότος ότι παρά τη διακήρυξη για το ανθρώπινο δικαίωμα στην τροφή⁸⁸, περίπου ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι υποσιτίζονται και 25.000 άνθρωποι πεθαίνουν καθημερινά από την πείνα; Γιατί να ξοδεύεται χρόνος σε ακαδημαϊκές συζητήσεις για την αναγκαιότητα ή μη της αναγνώρισης ενός αυθύπαρκτου δικαιώματος στο νερό, όταν θεωρείται ήδη ότι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων; Προς τι η ενασχόληση με το ζήτημα, αφού, εν τέλει, εξαρτάται από την πολιτική βούληση κάθε κράτους να εφαρμόσει λειτουργικά ένα αναγνωρισμένο δικαίωμα στο νερό;

Η υιοθέτηση μίας αναπτυξιακής προσέγγισης βασιζόμενης στα δικαιώματα σηματοδοτεί τη διασύνδεση με αυτά, την ευθύνη, την ενδυνάμωση, τη συμμετοχή, καθώς και τη μη διάκριση, ιδιαίτερα όσον αφορά στις ευπαθείς ομάδες. Μία τέτοια προσέγγιση ενσωματώνει τα πρότυπα, τα standards και τις αρχές των διεθνών συνθηκών και διακηρύξεων στο σχεδιασμό, τις πολιτικές και τις διαδικασίες της ανάπτυξης. Επιπλέον, έχει επιπτώσεις σε πλήθος δρώντων, οι οποίοι συνδέονται είτε άμεσα είτε έμμεσα με θέματα σχετικά με το νερό. Δεδομένου του γεγονότος ότι η αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό δημιουργεί νομικές δεσμεύσεις και υποχρεώσεις στα κράτη, οι κυβερνήσεις οφείλουν να λάβουν μέτρα για το σεβασμό, την προστασία και την πραγμάτωση του εν λόγω δικαιώματος, καθώς και να διασφαλίζουν ότι τα προαναφερθέντα τηρούνται από όλους όσους λειτουργούν εντός της επικράτειάς τους (άτομα, κοινότητες, κοινωνία των πολιτών και ιδιωτικός τομέας). Για να πραγματοποιηθούν όλα αυτά πρέπει να τηρούνται ορισμένες διαδικασίες, όπως το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και η διασφάλιση της διαφάνειας, ώστε οι πολίτες να έχουν το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση.

Κεντρικής σημασίας χαρακτηριστικό της εν λόγω προσέγγισης είναι η λογοδοτική ευθύνη, η οποία στην πράξη απαιτεί την ανάπτυξη κατάλληλης νομοθεσίας, πολιτικών, θεσμών, διοικητικών διαδικασιών και πρακτικών και, τέλος, μηχανισμών αποκατάστασης. Προς υλοποίηση των ανωτέρω καθίσταται επιτακτική η προσαρμογή του διεθνώς αναγνωρισμένου δικαιώματος στο νερό στα δεδομένα κάθε περιοχής, ώστε να αξιολογείται η πρόοδος και να ενισχύεται η λογοδοτική ευθύνη.

⁸⁸ United Nations (1974), Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition.

Σχεδόν μία εικοσαετία μετά τη Συνδιάσκεψη του Ρίο και την υιοθέτηση της Agenda 21, η διεθνής κοινότητα έχει πραγματοποιήσει μικρό ποσοστό των δεσμεύσεων που ανέλαβε τότε. Όπως χαρακτηριστικά έχει αναφέρει ο Achid Steiner, πρώην Γενικός Διευθυντής της IUCN και νυν Εκτελεστικός Διευθυντής του UNEP, «στη Συνάντηση Κορυφής της Γης, στο Ρίο, υπήρχε κλίμα ενθουσιασμού και ελπίδας, ενώ η υιοθέτηση της Agenda 21 αποτελεί ορόσημο που δεν είναι πιθανό να επαναληφθεί στο σύντομο μέλλον. Αυτό που μάθαμε την τελευταία δεκαετία είναι ότι, ενώ η υιοθέτηση της Agenda 21 ήταν ένα φοβερό κατόρθωμα, ήταν πολύ πιο εύκολο να γραφτεί από το να εφαρμοστεί⁸⁹».

Προκειμένου να εφαρμοστεί η βιώσιμη ανάπτυξη στην ολότητά της, περιλαμβάνοντας τη διασφάλιση επαρκούς πρόσβασης και παροχής νερού καλής ποιότητας στους ανθρώπινους πληθυσμούς, απαιτείται η υπέρβαση της ακαδημαϊκής ενασχόλησης με το ζήτημα. Οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ευρέως αποδεκτές, ωστόσο η πρακτική εφαρμογή τους δε συναντά την ίδια επιτυχία. Η διασύνδεση αειφόρου ανάπτυξης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνοψίζεται στα εξής: η προστασία της ανθρώπινης ζωής, της υγείας και του βιοτικού επιπέδου αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης, βασισμένης στην κοινωνική ορθονομία⁹⁰ και το σεβασμό του περιβάλλοντος.

Περιβαλλοντικοί και κοινωνικοί παράγοντες, όπως είναι η κλιματική αλλαγή και η αδυναμία πρόσβασης σε πόσιμο νερό μεγάλου ποσοστού του ανθρώπινου πληθυσμού, καθιστούν σημαντική την αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό⁹¹. Το δικαίωμα στο νερό είναι είτε αυθύπαρκτο, είτε προκύπτει από άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως είναι το δικαίωμα στη ζωή. Παράλληλα, η κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο νερό θα διασφάλιζε ευρέως αποδεκτά ανθρώπινα δικαιώματα και περιβαλλοντικές αρχές, η ύπαρξη των οποίων, διαφορετικά, θα ετίθετο σε κίνδυνο.

Επιπρόσθετα, η αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό θα παρείχε αποτελεσματικότερη προστασία της ίδιας της ουσίας του δικαιώματος. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Gro Harlem Brundtland, πρώην Γενική Διευθύντρια του ΠΟΥ και νυν Ειδική Εντεταλμένη του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή, «το γεγονός ότι το νερό αντιμετωπίζεται πλέον ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα θα [αποτελέσει] ένα αποτελεσματικό εργαλείο για να πραγματοποιηθεί μία σημαντική αλλαγή σε εθνικό επίπεδο⁹²». Σε αυτό το επίπεδο είναι δυνατόν το δικαίωμα στο νερό να εφαρμοστεί αποτελεσματικότερα, δεδομένου του γεγονότος ότι η σαφής αναγνώριση του

⁸⁹ Achim Steiner, "Intervention to the Global Ministerial Environment Forum", Cartagena, Colombia, 12-15 February 2002.

⁹⁰ Με τον όρο ορθονομία αποδίδεται ο όρος equity.

⁹¹ Για την ανάγκη διασύνδεσης του νερού με τα ανθρώπινα δικαιώματα βλ. αναλυτικότερα Scanlon J., Cassar A., Nemes N. (2004), *Water as a Human Right?*, publ. IUCN, p.p. 13-25.

⁹² Press release "Water for health enriched as a Human Right", November 27, 2002, found at <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/pr91/en/print.html>.

δικαιώματος θα αποτελέσει εργαλείο για την ΚτΠ, ώστε να καθιστά τις κυβερνήσεις υπεύθυνες για τη διασφάλιση της πρόσβασης σε αρκετό και καλής ποιότητας νερό. Εξάλλου, τα ήδη υπάρχοντα ουσιαστικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην υγεία, προσφέρουν περιορισμένο φάσμα προστασίας των ατόμων που υποφέρουν από τη ρύπανση των υδάτων ή την έλλειψη επαρκούς και καθαρού νερού. Υπό το παρόν καθεστώς, τέτοιου είδους ζημία δεν αποτελεί αφ' εαυτής αιτία για δράση, αλλά χρειάζεται να διασυνδεθεί με άλλα δικαιώματα, υποχρεώνοντας τα δικαστήρια να επεκτείνουν το πεδίο εφαρμογής των ήδη υπάρχοντων δικαιωμάτων.

Η κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο νερό θα συνέβαλε στην ανάδειξη της ανάγκης επίλυσης διαμαχών σχετικά με τη χρήση των διεθνών ποταμών, λειτουργώντας συμπληρωματικά προς την κωδικοποίηση του εθιμικού κανόνα της «λογικής και ορθόνομης χρήσης» στη Σύμβαση για τις Μη Ναυσιπλοϊκές Χρήσεις των Διασυνοριακών Υδάτων. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες που επηρεάζουν τα παρόχθια κράτη παίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της λογικής και ορθόνομης χρήσης των υδάτων, ενώ ιδιαίτερα συμφέροντα, όπως οι ζωτικές ανθρώπινες ανάγκες και ο κίνδυνος ρύπανσης, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται βάσει του κανόνα της κατανομής. Η πρόσβαση σε ασφαλές και αρκετό νερό ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα και το συνεπαγόμενο καθήκον των κυβερνήσεων για την παροχή νερού στους πληθυσμούς τους θα διευκολύνει τη λειτουργία στο πλαίσιο του καταμερισμού, παραδείγματος χάριν μέσω της επίτευξης συμφωνίας για τις ελάχιστες απαιτήσεις ύδατος μεταξύ των παρόχθιων κρατών.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι τα παγκόσμια προβλήματα απαιτούν παγκόσμιες λύσεις. Συνεπώς, η υδατική κρίση απαιτεί μία ριζική αλλαγή πολιτικής, προκειμένου να εξαλειφθεί η φτώχεια και να ενισχυθεί η βιώσιμη ανάπτυξη. Το ζήτημα του νερού, το οποίο είναι κεντρικό στην καταπολέμηση της φτώχειας και την περιβαλλοντική προστασία, θα αντιμετωπίσει σημαντικές προκλήσεις τις ερχόμενες δεκαετίες, καθώς οι αστικοί πληθυσμοί του αναπτυσσόμενου κόσμου αναμένεται να διπλασιαστούν εντός της επόμενης 25ετίας. Τα συνολικά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη που θα προκύψουν από την ικανοποίηση των βασικών ανθρώπινων αναγκών ξεπερνούν κατά πολύ το κόστος της απλής αντιμετώπισής τους. Η φτώχεια βρίσκεται στον πυρήνα της αποτυχίας πλήθους προσπαθειών για την ικανοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ αποτελεί μείζον εμπόδιο στην επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Για να αντιμετωπιστούν τα προαναφερθέντα προβλήματα είναι αναγκαία η προώθηση μίας πιο ολιστικής περιβαλλοντικής ηθικής, η οποία θα πληροί τις επιταγές της διαγενεακής ισότητας.

Στη διεθνή βιβλιογραφία σημαντική είναι η τολμηρή αντιμετώπιση του ζητήματος από τον Stephen McCaffrey, ο οποίος κατέληξε στο ότι υπάρχει, τουλάχιστον, το δικαίωμα στο νερό, το οποίο επαρκεί για τη διατήρηση της ζωής και

ότι ένα κράτος έχει σαν προτεραιότητα την υποχρέωση να προστατεύει αυτά τα δικαιώματα⁹³. Το κείμενο καταλήγει στο ότι το διεθνές δίκαιο, οι διεθνείς συμφωνίες και η πρακτική των κρατών υποστηρίζουν ευρέως και σθεναρά το ανθρώπινο δικαίωμα στο βασικό αναγκαίο νερό. Στο διεθνές δίκαιο, υπάρχει ένα εκτενές σώμα συμβάσεων και διεθνών συμφωνιών που αναγνωρίζουν και διακηρύσσουν πλήθος ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μεταξύ των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται ρητά περιλαμβάνονται τα δικαιώματα στη ζωή, στην υγεία, στην τροφή. Ενώ η πρόσβαση σε νερό αποτελεί προαπαιτούμενο για την ικανοποίηση των εν λόγω δικαιωμάτων, το νερό αναφέρεται ρητά μόνο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁹⁴. Συνεπώς, το δικαίωμα στο νερό είναι παράγωγο δικαίωμα και υπονοείται από τις διεθνείς συμβάσεις ή συνάγεται από το υπόβαθρο και τη συζήτηση σχετικά με αυτές; Θεωρείται το νερό τόσο θεμελιώδης πόρος, όπως ο αέρας, ώστε να μην κρίθηκε σκόπιμο να γίνει αναφορά σε αυτό την εποχή που σφυρηλατήθηκαν αυτές οι συμφωνίες; Ή μήπως οι διαμορφωτές των συμφωνιών είχαν την πρόθεση να αποκλείσουν το νερό, όπως εσκεμμένα συμπεριέλαβαν την πρόσβαση στην τροφή;

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το νερό αποτελεί τμήμα άλλων, ήδη κατοχυρωμένων δικαιωμάτων. Στο άρθρο 25 της Παγκόσμιας Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα⁹⁵ αναφέρεται ότι «καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία και ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη, όπως και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες⁹⁶». Η συζήτηση σχετικά με τη διατύπωση του άρθρου καθιστά σαφές το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες προβλέψεις δεν είναι περιοριστικές ή εξαντλητικές, αλλά αντιπροσωπευτικές ή ενδεικτικές των συστατικών στοιχείων για ένα ανεκτό βιοτικό επίπεδο⁹⁷, συνεπώς το νερό υπονοείται. Επίσης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το δικαίωμα στο νερό προκύπτει από άλλα δικαιώματα, όπως τα δικαιώματα στη ζωή, την υγεία και την τροφή, τα οποία κατοχυρώνονται ρητά στην UDHR. Ενδεχομένως, ο λόγος τη μη αναγνώρισης ξεχωριστού δικαιώματος στο νερό να είναι το γεγονός ότι θεωρείται αναπόσπαστο μέρος του δικαιώματος στην τροφή⁹⁸. Παρά το γεγονός ότι η UDHR δεν είναι δεσμευτική για τα κράτη, πολλές από τις προβλέψεις της πλέον θεωρούνται εθιμικό

⁹³ Βλ. McCaffrey S. (1992), "A human right to water: Domestic and international implications", *Georgetown International Environmental Law Review*, vol. 1, p.p. 1-24.

⁹⁴ United Nations (1989), *Convention on the rights of the Child*, Article 24.

⁹⁵ United Nations (1948), *Universal Declaration of Human Rights*.

⁹⁶ Για τη μετάφραση βλ. Περράκη Σ. (2000), *Διεθνής Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, β' έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 845.

⁹⁷ Βλ. Gleick P. (1998), "The human right to water", *Water Policy*, vol. 1, p.p. 487-503.

⁹⁸ Για την αναγνώριση της πρόσβασης στο νερό ως τμήματος του δικαιώματος στην τροφή βλ. Report of the Special Rapporteur on the right to food, Jean Ziegler, "Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, including the Right to Development", (UNGA, A/HRC/7/5, 10 January 2008).

δίκαιο, ενώ τα δικαιώματα που κατοχυρώνει έχουν επαναβεβαιωθεί σε πλήθος διεθνών κειμένων.

Το δικαίωμα στο νερό αποτελεί τμήμα του διεθνούς δικαίου ως ένα από τα δικαιώματα που υπονοούνται στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα⁹⁹, το οποίο, μαζί με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα¹⁰⁰ και την UDHR Δικαιωμάτων αποτελούν τη βάση του συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παρά το γεγονός ότι ούτε εκεί αναφέρεται ρητά, σύμφωνα με την Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα προστατεύεται από τα άρθρα 11 και 12. Το 2002, η εν λόγω Επιτροπή, ως το αρμόδιο όργανο του ΟΗΕ για την επιτήρηση του ICESCR, συνέταξε το Γενικό Σχόλιο 15, που αποτελεί αυθεντική νομική ερμηνεία του ανθρωπίνου δικαιώματος στο νερό, όπως αυτό συνάγεται από το δικαίωμα σε ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης (άρθρο 11) και το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαμβάνει την καλύτερη δυνατή σωματική και ψυχική υγεία (άρθρο 12).

Το δικαίωμα στο νερό, όπως έχει αναφερθεί, είχε ήδη αναγνωριστεί ρητά στη Συνδιάσκεψη της Μαρ δελ Πλάτα, το 1977, αλλά και στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το 1989. Επιπλέον, στο άρθρο 10 της Σύμβασης για της Μη Ναυσιπλοϊκές Χρήσεις των Υδάτων αναφέρεται ότι σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ των χρήσεων του νερού σε διασυνοριακά ύδατα, ειδική μέριμνα θα παρέχεται στις απαιτήσεις των ζωτικών ανθρωπίνων αναγκών. Τα διαπραγματευόμενα κράτη συμπεριέλαβαν στη Δήλωση Κατανόησης¹⁰¹ που συνοδεύει τη Σύμβαση μία σαφή διευκρίνιση, σύμφωνα με την οποία, «κατά τον καθορισμό των ζωτικών ανθρωπίνων αναγκών, ειδική προσοχή πρέπει να δοθεί στην παροχή νερού, επαρκούς για τη διατήρηση της ανθρωπίνης ζωής, συμπεριλαμβανομένων τόσο του πόσιμου νερού, όσο και του απαιτούμενου νερού για την παραγωγή τροφής προκειμένου να αποφευχθεί η πείνα».

Περνώντας στις δύο «νεότερες» Γενικές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα με τη Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη¹⁰² «τα κράτη θα πρέπει να λάβουν, σε εθνικό επίπεδο, όλα τα απαραίτητα μέτρα για την πραγματοποίηση του δικαιώματος στην ανάπτυξη και θα διασφαλίσουν, μεταξύ άλλων, ισότητα ευκαιριών για όλους στην πρόσβασή τους στους βασικούς πόρους¹⁰³». Δεδομένης της συμβολής της έλλειψης υδάτινων πόρων στη διαιώνιση της υπανάπτυξης, είναι σαφές ότι στους βασικούς πόρους συμπεριλαμβάνεται και το νερό. Το δικαίωμα στο νερό απορρέει, επίσης, από το δικαίωμα σε ένα υγιές και αρμονικό περιβάλλον, της Τρίτης Γενεάς των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθώς και από την αρχή της

⁹⁹ United Nations (1966), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

¹⁰⁰ United Nations (1966), International Covenant on Civil and Political Rights.

¹⁰¹ UNGA, A/51/869 11 April 1997.

¹⁰² United Nations (1986), Declaration on the Right to Development, Article 8.

¹⁰³ Η μετάφραση είναι της γράφουσας.

διαγενεακής ισότητας, η οποία αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της αειφόρου ανάπτυξης¹⁰⁴.

Σε εθνικό επίπεδο, κράτη όπως ο Παναμάς (1994), η Αιθιοπία (1995), η Ουγκάντα (1995), η Γκάμπια (1996), η Νότια Αφρική (1996), η Ουρουγουάη (2004)¹⁰⁵, το Βέλγιο (2005), και το Ηνωμένο Βασίλειο (2006)¹⁰⁶ έχουν προβεί σε τροποποίηση του συντάγματός τους, ή άλλων υψηλού επιπέδου νομικών εργαλείων, ώστε να συμπεριλάβουν το δικαίωμα στο νερό, ενώ την ίδια πρόθεση έχει εκδηλώσει και η Ολλανδία¹⁰⁷. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δυνατότητα ατόμων και κοινοτήτων να προσφύγουν σε συνταγματικά δικαστήρια και νομικούς μηχανισμούς, προκειμένου να διεκδικήσουν την επαρκή πρόσβαση σε υδάτινους πόρους. Παράλληλα, ορισμένες από αυτές τις χώρες έχουν προβεί σε ιδιωτικοποιήσεις των υπηρεσιών ύδατος.

Όπως φάνηκε από τη μελέτη διεθνών συμβάσεων, διακηρύξεων αλλά και από την πρακτική των κρατών το δικαίωμα στο νερό πρέπει να θεωρείται θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Οι πιο σημαντικές διεθνείς συμφωνίες για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι διακηρύξεις και τα σύμφωνα περιλαμβάνουν σαφή ή υποδηλούμενα στοιχεία που ενισχύουν την εφαρμογή του δικαίου των δικαιωμάτων στο συγκεκριμένο τομέα. Εάν οι διαμορφωτές των βασικών κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα είχαν προβλέψει ότι η κατοχύρωση ενός πόρου τόσο θεμελιώδους όσο το νερό θα ήταν τόσο προβληματική, θα είχαν συμπεριλάβει σαφέστερα ένα δικαίωμα στο νερό. Μία κατάλληλη διατύπωση θα μπορούσε να είναι η εξής: «όλοι οι άνθρωποι έχουν το εγγενές δικαίωμα πρόσβασης στο νερό σε ποσότητα και ποιότητα κατάλληλη για την ικανοποίηση των βασικών τους αναγκών. Το εν λόγω δικαίωμα θα πρέπει να προστατεύεται από το νόμο¹⁰⁸».

Σύμφωνα με το McCaffrey¹⁰⁹ «σε κάποια μορφή, το δικαίωμα [στο νερό] τεκμαίρεται από τα βασικά εργαλεία του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Δεδομένων των καταστροφικών συνεπειών που προκύπτουν από τη μη αναγνώριση της πρόσβασης στο νερό, οι σχετικές προβλέψεις των ήδη υπάρχοντων εργαλείων για τα ανθρώπινα δικαιώματα «θα πρέπει να ερμηνεύονται ευρέως, έτσι ώστε να διευκολύνουν την εφαρμογή του δικαιώματος στο νερό όσο το δυνατόν πιο σύντομα και πιο περιεκτικά». Ωστόσο, η ικανοποίηση της

¹⁰⁴ Όπως αναφέρει ο καθηγητής Richard Hiskes, «τα δικαιώματα στον καθαρό αέρα, το νερό και το έδαφος θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως περιβαλλοντικά ανθρώπινα δικαιώματα των τωρινών και των μελλοντικών γενεών». Βλ. Hiskes R. (2009), op.cit., passim.

¹⁰⁵ Βλ. <http://www.foodandwaterwatch.org/water/world-water/right>.

¹⁰⁶ Βλ. http://www.freshwateraction.net/web/w/www_46_en.aspx.

¹⁰⁷ Βλ. Newsflash “Verhagen at the UN Human Rights Council”, 3 March 2008, found at http://www.minbuza.nl/en/News/Newsflashes/2008/03/Verhagen_at_the_UN_Human_Rights_Council.

¹⁰⁸ Βλ. Gleick P. (1998), op.cit., p. 501.

¹⁰⁹ McCaffrey S. (1992), ibid.

ανθρώπινης ανάγκης για νερό ενδέχεται να οδηγήσει σε συγκρούσεις μεταξύ γειτονικών κρατών που μοιράζονται υδάτινους πόρους. Η αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος δημιουργεί τη δυνατότητα απαίτησης ενός κράτους να λάβει νερό από ένα άλλο προκειμένου να ικανοποιήσει τις δικές του ανάγκες; Η λύση ενδεχομένως να εξευρεθεί με τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης για τις Μη Ναυσιπλοϊκές Χρήσεις των Υδάτων, όπου αναφέρεται ότι, στην ασυνήθη περίπτωση που μία βασική ανάγκη για νερό δε μπορεί να ικανοποιηθεί αμιγώς από τους υδάτινους πόρους ενός κράτους, τα γειτονικά κράτη δεν έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν σε ένα άλλο παρόχθιο κράτος επαρκές νερό, ώστε να καλύψει αυτές τις ανάγκες, με την αιτιολογία ότι το κράτος της άνω ροής χρειάζεται το νερό για την οικονομική του ανάπτυξη. Συνεπώς, δεν επιτρέπεται ένα κράτος να εκμεταλλεύεται έναν κοινό υδάτινο πόρο με τρόπο που να αποστερεί στο γειτονικό κράτος την ικανοποίηση βασικών αναγκών. Εμπράκτως, τέτοιου είδους διαφορές δεν είναι πιθανό να ανακύψουν, εφ' όσον, σχεδόν σε όλες τις περιοχές, η απόλυτη διαθεσιμότητα των υδάτων δεν αποτελεί εμπόδιο στην ικανοποίηση των ελάχιστων βασικών αναγκών.

Τίθεται εκ νέου το ερώτημα: η αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό θα βελτίωνε τις επικρατούσες συνθήκες σε παγκόσμιο επίπεδο; Ενδεχομένως όχι. Η πρόκληση της ικανοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλους τους τομείς είναι μεγάλη και έχει αντιμετωπιστεί ανεπαρκώς και ανολοκλήρωτα. Είναι καιρός η διεθνής κοινότητα να επανεξετάσει τους θεμελιώδεις αναπτυξιακούς της στόχους. Ένα πρώτο βήμα για την εξασφάλιση του δικαιώματος στο νερό θα ήταν οι κυβερνήσεις, οι παροχείς ύδατος και οι διεθνείς οργανισμοί να εγγραφθούν σε όλη την ανθρωπότητα την ικανοποίηση των θεμελιωδών βασικών αναγκών για νερό και να δημιουργήσουν τις κατάλληλες θεσμικές, οικονομικές και διαχειριστικές στρατηγικές προς επίτευξη του στόχου.

4.2 Το νερό ως οικονομικό αγαθό

Η αρχική χρήση και θεώρηση του νερού το κατέτασσε στην κατηγορία των ελεύθερων φυσικών αγαθών. Η ραγδαία αύξηση του ανθρώπινου πληθυσμού, με τη συνεπαγόμενη αύξηση των οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζουν τα υδατικά αποθέματα, οδήγησε στην αναγνώριση του νερού ως ενός εκ των σπουδαιότερων οικονομικών αγαθών.

Τη δεκαετία που ακολούθησε τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου κυριάρχησε το σύστημα της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, καθώς και η σθεναρή πίστη στις δυνάμεις της αγοράς. Εντός αυτού του πεδίου αναφοράς, αναπτύχθηκε η αντίληψη του νερού ως οικονομικού αγαθού, η οποία βρήκε την πρώτη επίσημη κατοχύρωσή της κατά τη Διεθνή Συνδιάσκεψη για το Νερό, στο Δουβλίνο, το 1992. Καρπό της Συνδιάσκεψης αποτέλεσε η Δήλωση του Δουβλίνου¹¹⁰, η οποία κατοχυρώνει

¹¹⁰ United Nations (1992), The Dublin Statement on Water and Sustainable Development, Principle 4.

τέσσερις αρχές. Η αρχή 4 αναφέρει: «το νερό έχει οικονομική αξία σε όλες τις ανταγωνιστικές του χρήσεις και θα πρέπει να αναγνωρίζεται ως οικονομικό αγαθό». Η ίδια αρχή συνεχίζει: «στα πλαίσια αυτής της αρχής, είναι ζωτικής σημασίας να αναγνωριστεί πρωτίστως το βασικό δικαίωμα όλων των ανθρώπων να έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό σε προσιτή τιμή. Η αποτυχίες του παρελθόντος να αναγνωριστεί η οικονομική αξία του νερού έχουν οδηγήσει σε ρυπογόνες και περιβαλλοντικά καταστροφικές χρήσεις του πόρου. Η διαχείριση του νερού ως οικονομικού αγαθού είναι ένας βασικός τρόπος επίτευξης της επαρκούς και ορθόνομης χρήσης, καθώς και της ενθάρρυνσης της διατήρησης και προστασίας των υδάτινων πόρων¹¹¹».

Η ανακήρυξη του νερού ως οικονομικού αγαθού αποτέλεσε προϊόν συμβιβασμού μεταξύ εκείνων, κυρίως οικονομολόγων, οι οποίοι επιθυμούσαν την αντιμετώπιση του νερού σαν τα λοιπά ιδιωτικά αγαθά, υποκείμενο στον καταμερισμό μέσω ανταγωνιστικών τιμών, και εκείνων που ήθελαν το νερό να αντιμετωπίζεται ως βασική ανθρώπινη ανάγκη, η οποία θα έπρεπε να εξαιρείται της ανταγωνιστικής τιμολόγησης και του καταμερισμού.

Η Παγκόσμια Τράπεζα, υιοθέτησε την αναγνώριση του νερού ως οικονομικού αγαθού ως καθοδηγητική αρχή στις τομεακές πολιτικές, εγκαθιδρύοντας μία αμφιλεγόμενη προϋπόθεση για την παροχή δανείων στον τομέα των υδάτων στις χώρες του Νότου, η οποία καθιστά τη μείωση των κρατικών ενισχύσεων όρο για την παροχή νέων δανείων, εισάγοντας την αρχή της ανάκτησης του κόστους εντός των συστημάτων φορολόγησης και ανοίγοντας τις τοπικές αγορές στην ιδιωτικοποίηση και τις ξένες επενδύσεις. Με αυτόν τον τρόπο προωθήθηκαν μεγάλα σχέδια ιδιωτικοποιήσεων σε πολλές μητροπολιτικές περιοχές, από την Αργεντινή έως την Ινδονησία και από τις Φιλιππίνες έως την Ουγκάντα. Ταυτόχρονα, η Παγκόσμια Τράπεζα προώθησε και υποστήριξε διεθνή fora, όπως το World Water Council και το Global Water Partnership, και διοργάνωσε μαζί τους το World Water Forum, το οποίο λαμβάνει χώρα κάθε τρία χρόνια. Οι εν λόγω οργανώσεις εξελίχθηκαν σε σημαντικούς διαμορφωτές της agenda σχετικά με τις πολιτικές για τα ύδατα.

Όντας στο δρόμο προς το Γιοχάνεσμπουργκ, το 2001, στη Διεθνή Συνδιάσκεψη για το Νερό, στη Βόννη, έγινε μία προσπάθεια εξισορρόπησης της προσέγγισης που βασίζεται στα δικαιώματα και την προοπτική του νερού ως οικονομικού αγαθού. Η Συνδιάσκεψη έκλεισε ψηφίζοντας η ευθύνη για τον τομέα των υδάτων να παραμείνει σε δημόσιους φορείς, χωρίς να αποκλείεται η ιδιωτική συμμετοχή, μέσω συμπράξεων δημοσίου-ιδιωτικού τομέα. Ένα χρόνο αργότερα, στο Γιοχάνεσμπουργκ, υποστηρίχθηκε σαφώς η προαναφερθείσα θέση, μέσω της

¹¹¹ Η μετάφραση είναι της γράφουσας.

προώθησης των ΣΔΙΤ τομέα ως πολιτική-κλειδί στον τομέα των υδάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Ήδη από το 1997, ανά τριετία, συνέρχεται το WWF, όπου έχει συζητηθεί και η παροχή ύδατος. Οι εν λόγω συναντήσεις περικυκλώνονται από διαδηλωτές, ενώ ορισμένες έχουν κυριολεκτικά υπονομευθεί από πολέμιους της ιδιωτικοποίησης. Η ΚτΠ έχει αναλάβει σημαντικό ρόλο στον αγώνα κατά της ιδιωτικοποίησης που προωθείται από τα WWF, έχοντας ως βασικό αίτημα την αναγνώριση του ανθρώπινου δικαιώματος στο νερό, ενώ διοργανώνει αντι-forum, το οποίο λειτουργεί παράλληλα με τις εργασίες του WWF. Λόγω της δριμείας κριτικής που δέχθηκαν η ΠΤ και το WWC για την προϋπόθεση της ιδιωτικοποίησης δημόσιων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών ύδρευσης, για την παροχή δανείων, στο τρίτο WWF, το οποίο έλαβε χώρα το 2003, στο Κυότο, η ΠΤ και οι ιδιωτικές εταιρείες ύδρευσης απέρριψαν τις κριτικές και αξίωσαν μία συναίνεση για την ιδιωτικοποίηση¹¹². Στην Ιαπωνία επαναβεβαιώθηκε η αρχή της αντιμετώπισης του νερού ως οικονομικού αγαθού, ενώ η συναίνεση του Κυότο παραλληλίζεται με τη συναίνεση της Ουάσινγκτον¹¹³. Στο τελευταίο WWF, το οποίο έλαβε χώρα το Μάρτιο του 2009 στην Κωνσταντινούπολη, η πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό ανακηρύχθηκε «θεμελιώδης ανθρώπινη ανάγκη» και όχι «δικαίωμα»¹¹⁴, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις από ομάδες της ΚτΠ που υποστηρίζουν ότι το WWF αποτελεί μία σκηνοθετημένη παράσταση για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των εταιρειών, οι οποίες είναι βασικοί χορηγοί του.

Από την άλλη πλευρά, στην Υπουργική Διακήρυξη του Κυότο¹¹⁵ αναφέρεται ότι βασικός στόχος είναι η επίτευξη των διεθνώς συμπεφωνημένων στόχων, περιλαμβανομένων των Στόχων της Χιλιετίας. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη, η μείωση κατά το ήμισυ του αριθμού των ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό θα επιτευχθεί με διπλασιασμό των επενδύσεων για υποδομές την επερχόμενη δεκαετία. Οι παριστάμενοι υπουργοί έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για μεγαλύτερη ανάμειξη του ιδιωτικού τομέα, με το σκεπτικό ότι αποτελεί το μοναδικό τρόπο εξεύρεσης κεφαλαίων για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί.

¹¹² Βλ. Snitow A., Kaufman D. (2007), *Thirst. Fighting the Corporate theft of our water*, publ. Jossey-Bass, San Francisco, p. ix.

¹¹³ Βλ. Merrett S. (2003), "Virtual Water and the Kyoto Consensus. A Water Forum Contribution", *Water International*, vol. 28, No. 4, p.p. 540-542. Οι τρεις πυλώνες της συναίνεσης της Ουάσινγκτον είναι η δημοσιονομική λιτότητα, οι ιδιωτικοποιήσεις και η απελευθέρωση των αγορών. Το εν λόγω τρίπτυχο προωθήθηκε από το ΔΝΤ, την ΠΤ και το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ ως πακέτο ορθών πολιτικών για τις αναπτυσσόμενες χώρες, προς αντικατάσταση του κεϋνσιανικού προσανατολισμού του ΔΝΤ μέχρι και τη δεκαετία του 1970 και σηματοδότησε μία ριζικά διαφορετική προσέγγιση στην οικονομική ανάπτυξη και σταθεροποίηση.

¹¹⁴ 5th World Water Forum, Istanbul Ministerial Statement, Article 15.

¹¹⁵ 3rd World Water Forum, Ministerial Declaration.

Αντιδράσεις εκ μέρους της ΚτΠ έχει προκαλέσει και η απελευθέρωση του εμπορίου, βάσει των κανόνων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Όμως, τι προβλέπει το καθεστώς του ΠΟΕ σχετικά με το νερό; Αξίζει να σημειωθεί εξαρχής ότι δεν υπάρχει σημαντικό προηγούμενο που να σχετίζεται άμεσα με το διεθνές εμπόριο νερού, καθιστώντας δύσκολες τις προβλέψεις των αποτελεσμάτων ενδεχόμενων διαφορών στο συγκεκριμένο τομέα. Ωστόσο, οι εμπορικές πιέσεις για την εξαγωγή ύδατος αυξάνουν, καθιστώντας απαραίτητη την ανάγκη επίλυσης αυτών των αμφισημιών. Ο βαθμός στον οποίο τα κράτη θα μπορούν να επιβάλουν ελέγχους στην εξαγωγή ύδατος θα εξαρτάται από το εάν το νερό στη φυσική του κατάσταση θεωρείται «προϊόν» και, σε περίπτωση αντιμετώπισής του ως τέτοιο, εάν είναι εφαρμοστέες οι εξαιρέσεις των εμπορικών συμφωνιών. Η αντιμετώπιση του νερού ως προϊόντος στην παγκόσμια αγορά υποδηλώνει ότι οι ανταλλαγές θα κυβερνώνται από τους κανόνες του διεθνούς εμπορίου. Το γεγονός αυτό έχει εγείρει ανησυχίες μεταξύ τοπικών κοινωνιών και περιβαλλοντικών ομάδων, ότι οι υδάτινοι πόροι θα υποστούν τη μοίρα των υπολοίπων παγκοσμίων κοινών¹¹⁶, ήτοι υπερεκμετάλλευση με σημαντικά εμπόδια στους εθνικούς περιβαλλοντικούς ελέγχους και περιορισμούς.

Το νερό μπορεί να αντιμετωπιστεί και ως υπηρεσία στα πλαίσια του ΠΟΕ. Η Γενική Συμφωνία για τις Συναλλαγές στον Τομέα των Υπηρεσιών¹¹⁷ καλύπτει όλες τις διεθνώς ανταλλασσόμενες υπηρεσίες με δύο εξαιρέσεις: τις υπηρεσίες που παρέχονται κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας¹¹⁸ και, στον τομέα των αερομεταφορών, τα μεταφορικά δικαιώματα και τις υπηρεσίες που σχετίζονται άμεσα με την άσκηση των μεταφορικών δικαιωμάτων¹¹⁹. Η GATS αποσκοπεί στην απελευθέρωση του εμπορίου στον τομέα των υπηρεσιών, μέσω της άρσης των εμποδίων, έχοντας ως βασικές αρχές τη ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους, την αρχή της διαφάνειας, την αρχή της πρόσβασης στην αγορά και την αρχή της εθνικής μεταχείρισης¹²⁰.

Οι τομείς των υπηρεσιών που υπόκεινται στη GATS ορίζονται μεταξύ των μελών του ΠΟΕ, χρησιμοποιώντας ένα κοινό σύστημα ταξινόμησης, τον Κεντρικό

¹¹⁶ «Η τραγωδία των κοινών», μία διάσημη θεωρητική έννοια στους περιβαλλοντικούς κύκλους, πατέρας της οποίας είναι ο αμερικάνος βιολόγος Garreth Harding, πρωτοεμφανίστηκε το 1968 σε ένα κλασικό άρθρο του ιδίου που εκδόθηκε στο περιοδικό Science. Υποδηλώνει την περιβαλλοντική καταστροφή που λαμβάνει χώρα όταν πολλά άτομα χρησιμοποιούν από κοινού έναν ανεπαρκή πόρο. Βλ. Harding G. (1968), "The Tragedy of the Commons", *Science*, vol. 162.

¹¹⁷ General Agreement on Trade in Services (GATS).

¹¹⁸ Οι υπηρεσίες που παρέχονται κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας είναι εκείνες που δεν παρέχονται ούτε σε εμπορική βάση, ούτε ανταγωνιστικά σε σχέση με έναν ή περισσότερους φορείς παροχής υπηρεσιών [GATS, Article I.3(b)].

¹¹⁹ GATS, Annex on Air Transport Services, paragraph 2.

¹²⁰ Βλ. αναλυτικότερα Στεφάνου Κ., Γκόρτσος Χρ. (2005), Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σσ. 99-118.

Κώδικα για την Ταξινόμηση των Προϊόντων¹²¹, υπεύθυνη για τον οποίο είναι η Στατιστική Υπηρεσία του ΟΗΕ. Ο Κώδικας ταξινομεί τις υπηρεσίες σε δέκα ευρείες κατηγορίες. Το νερό αναφέρεται ρητά στη δεύτερη κατηγορία, η οποία περιλαμβάνει τα ορυκτά, τα μεταλλεύματα, το φυσικό αέριο και το νερό. Πέρα από τη ρητή κατοχύρωση, το νερό προκύπτει και από μια σειρά άλλες υποκατηγορίες, όπως είναι οι κοινοτικές, κοινωνικές και προσωπικές υπηρεσίες που περιλαμβάνουν τα συστήματα αποχέτευσης και οι περιβαλλοντικές υπηρεσίες, ενώ είναι αμφιλεγόμενο το εάν προκύπτει και από τις υπηρεσίες ενέργειας και τη βιομηχανία¹²².

Η συμπερίληψη του νερού στη GATS, δε σημαίνει ότι η εν λόγω συμφωνία, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων, υποχρεώνει τα κράτη να μεταφέρουν τις υπηρεσίες παροχής ύδατος από τη δημόσια διαχείριση σε ιδιωτική. Ωστόσο, είναι εμφανές ότι οι υπηρεσίες ύδατος υπόκεινται στην απελευθέρωση, συνεπώς οι διαπραγματευόμενοι θα πρέπει να είναι πλήρως εξοικειωμένοι με τις κατηγοριοποιήσεις του Κώδικα, ώστε να προσέχουν τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν σε τομείς που το νερό αποτελεί υποκατηγορία. Οι υπηρεσίες ύδατος συμπεριλαμβάνονται στο σύνολο της GATS και υπόκεινται σε πλήθος άμεσων και έμμεσων εμπορικών και επενδυτικών μεταρρυθμίσεων. Παρά τον αντίκτυπο που έχουν οι εν λόγω πολιτικές στην κοινωνία, μόνο εθνικές κυβερνήσεις έχουν τη δυνατότητα απόκτησης της ιδιότητας μέλους του ΠΟΕ. Οι μη κρατικοί δρώντες, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι τοπικές κοινωνίες, οι εργατικές ενώσεις και ο ιδιωτικός τομέας δεν έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν άμεσα. Εντούτοις, οι κυβερνήσεις μπορούν –και συχνά το πραγματοποιούν- να δρουν εκ μέρους συγκεκριμένων τομέων στις συναντήσεις του ΠΟΕ. Υπάρχει, όμως, η κριτική, ότι πολλές κυβερνήσεις προβάλλουν τα εταιρικά και όχι τα κοινωνικά συμφέροντα κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων.

4.2.1 Το νερό στα πλαίσια της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου

Η αντιμετώπιση του νερού ως προϊόντος θα μελετηθεί υπό το πρίσμα της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου¹²³, καθώς και, σε περιφερειακό επίπεδο, στα πλαίσια της Βορειοαμερικανικής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών¹²⁴. Το εμφιαλωμένο νερό καλύπτεται από τους κανόνες του ελεύθερου εμπορίου. Εδώ θα εξεταστεί η σχέση του ύδατος στη φυσική του κατάσταση με τους εν λόγω κανόνες. Η GATT αποτελεί το βασικό αρχιτεκτονικό οικοδόμημα για τη διακυβέρνηση του διεθνούς εμπορίου μεταξύ των, περισσότερων από 140, κρατών-μελών του ΠΟΕ. Η

¹²¹ Central Products Classifications Code (CPC Code).

¹²² Βλ. Flecker K., Clarke T. (2005), "Turning Off the Taps on the GATS", in McDonald A., Ruiters G. (edit.) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 77-96.

¹²³ General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) 1994.

¹²⁴ North American Free Trade Area (NAFTA).

NAFTA ρυθμίζει το εμπόριο αγαθών μεταξύ των ΗΠΑ, του Καναδά και του Μεξικό. Ενώ τα δύο εμπορικά καθεστώτα έχουν αρκετές ομοιότητες, υπάρχουν, επίσης, αρκετές προβλέψεις, οι οποίες τα διαχωρίζουν. Στη συζήτηση σχετικά με το νερό, η NAFTA είναι σημαντική μεταξύ των περιφερειακών εμπορικών καθεστώτων, διότι κλείνει στους κόλπους της τις ΗΠΑ, τη μεγαλύτερη εθνική οικονομία παγκοσμίως, και τον Καναδά, τη χώρα που έχει εκδηλώσει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και έχει αναλάβει τις σημαντικότερες δράσεις σχετικά με το διεθνές εμπόριο ύδατος, προκειμένου να έχει τη δυνατότητα ανάπτυξης εθνικών πολιτικών για τα νερά του¹²⁵.

Όλα τα δυνητικά εμπορεύσιμα αγαθά ορίζονται και περιγράφονται στο Εναρμονισμένο Πίνακα Παραχωρήσεων¹²⁶, στον οποίο περιλαμβάνονται όλα τα είδη νερού, υπό το τμήμα 2201, εκτός από το θαλασσινό, το οποίο περιγράφεται σε άλλη κατηγορία. Η κατηγορία υπό τον αριθμό 2201.90.0000 περιλαμβάνει «τα λοιπά ύδατα, συμπεριλαμβανομένων των φυσικών ή εμπλουτισμένων μεταλλικών νερών και των αεριούχων νερών, που δεν περιλαμβάνουν ζάχαρη ή άλλες γλυκαντικές ύλες, ούτε είναι αρωματισμένα, τον πάγο και το χιόνι». Ορισμένες τοπικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις εκφράζουν την ανησυχία ότι, εάν το νερό γίνει αντικείμενο εμπορίας ως προϊόν, θα ισχύει το άρθρο 11 της GATT για τη γενική εξάλειψη των ποσοτικών περιορισμών, με αποτέλεσμα, μία χώρα που επιλέγει να πουλήσει νερό, να μην έχει τη δυνατότητα να απαγορεύσει τις εξαγωγές μεταγενέστερα. Πιο συγκεκριμένα, σε περίπτωση που η εγχώρια βιομηχανία ξεκινήσει το εμπόριο ύδατος, το άρθρο 11 παίζει σημαντικό ρόλο στο να περιορίζει τα κράτη-μέλη του ΠΟΕ να εγκαθιδρύουν πολιτικές, προγράμματα και νομοθεσία που ρυθμίζει, περιορίζει ή απαγορεύει τέτοιου είδους εξαγωγές. Ωστόσο, δεν είναι σαφές εάν η απαγόρευση των ποσοτικών περιορισμών ισχύει για ένα κράτος αφού ξεκινήσει το εμπόριο ύδατος ή εάν ισχύει γενικότερα, για όλες τις ενδεχόμενες συμφωνίες εμπορίας ύδατος, αφ' ης στιγμής ξεκινήσει το εμπόριο ύδατος μεταξύ μελών του ΠΟΕ.

Όποιο σενάριο και να ισχύει, ένα κράτος έχει τη δυνατότητα να θέσει περιορισμούς, για μη οικονομικούς λόγους, βασιζόμενο στις Γενικές Εξαιρέσεις του άρθρου 20. Δύο ειδικότερες διατάξεις, οι οποίες θα μπορούσαν να σχετιστούν με το νερό, αναφέρουν ότι ένα κράτος έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει περιοριστικά μέτρα, τα οποία είναι αναγκαία για την προστασία της ζωής ή της υγείας των ανθρώπων, των ζώων ή των φυτών¹²⁷, ή αφορούν στη συντήρηση εξαντλήσιμων φυσικών πόρων, εφ' όσον τα εν λόγω μέτρα εφαρμόζονται σε συνδυασμό με περιορισμούς της εγχώριας παραγωγής ή κατανάλωσης¹²⁸, με την προϋπόθεση ότι

¹²⁵ Βλ. αναλυτικότερα Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), op.cit., p. 18.

¹²⁶ Harmonized Tariff Schedule.

¹²⁷ GATT, Article XX(b).

¹²⁸ GATT, Article XX(g).

δε θα αποτελούν συγκεκριμένο περιορισμό στο εμπόριο. Το βάρος της αποδείξεως του γεγονότος ότι η λήψη των μέτρων είναι απαραίτητη οφείλει να αναλάβει το κράτος που επιβάλλει τον περιορισμό.

Σε αντίθεση με το πετρέλαιο και τα μεταλλεύματα, το νερό, όπως έχει αναφερθεί εξ αρχής, είναι ανανεώσιμος φυσικός πόρος, συνεπώς ενδέχεται να υπάρχουν αντιρρήσεις ως προς την υπαγωγή του στο άρθρο 20(g). Ωστόσο, η κακοδιαχείριση των υδάτινων αποθεμάτων είναι πιθανό να τα καταστήσει μη ανανεώσιμα. Η εν λόγω εξαίρεση, προφανώς, συνετάχθη αναφερόμενη στην εξόρυξη μεταλλευμάτων και ορυκτών πόρων, εντούτοις το νερό, όπως παραδέχονται και οι υδρολόγοι, ενδέχεται να παρουσιάσει μη ανανεώσιμες τάσεις. Το νερό, κατά γενική ομολογία, είναι ανανεώσιμος πόρος, όμως, μπορεί να καταστεί μη ανανεώσιμος λόγω κακοδιαχείρισης, υπερβολικής άντλησης, καθίζησης του εδάφους και μόλυνσης του υδροφόρου ορίζοντα. Στο πρώτο μέρος αναλύθηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν τα υδάτινα αποθέματα. Η διόγκωση της πίεσης που ασκείται από τους εν λόγω παράγοντες, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής, μπορούν να καταστήσουν το νερό μη ανανεώσιμο πόρο. Η συγκεκριμένη εξαίρεση βρίσκει ιδιαίτερη εφαρμογή σε υδάτινα αποθέματα που δεν ανανεώνονται με ρυθμό αντίστοιχο του ρυθμού εκμετάλλευσης. Σε τέτοιες περιπτώσεις, θεμελιώνονται ισχυρά επιχειρήματα σχετικά με τη μη ανανεωσιμότητα ή την εξάντληση των υδάτινων αποθεμάτων, μέσω της υπερβολικής χρήσης ή της κατάχρησης, τα οποία, σε συνδυασμό με την περιορισμένη παραγωγή και κατανάλωση, θέτουν τη βάση για επίκληση του άρθρου 20(g).

Σε περίπτωση που οι εξαγωγές ύδατος απειλούν την ανθρώπινη υγεία ή την υγεία των οικοσυστημάτων υπόκεινται στο άρθρο 20(b). Η επιστήμη της βιολογίας υποστηρίζει ότι χρειάζεται συγκεκριμένη ποσότητα υδάτινων αποθεμάτων *in situ* για την προστασία της ζωής και της υγείας των φυτών και των ζώων. Παρά το γεγονός ότι η εξαίρεση του άρθρου 20(b) δεν έχει εφαρμοστεί στο νερό, μία απαγόρευση των εξαγωγών θα μπορούσε, ενδεχομένως, να στηριχθεί στη βάση της επαπειλούμενης ανθρώπινης υγείας ή της υγείας των οικοσυστημάτων.

4.2.2 Το νερό στα πλαίσια της Βορειοαμερικανικής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών

Η NAFTA αποτελεί, εν πολλοίς, μία περιφερειακή επέκταση του συστήματος της GATT. Παραδείγματος χάριν, ο Εναρμονισμένος Πίνακας Παραχωρήσεων των ΗΠΑ και το Κοινό Δασμολόγιο του Καναδά περιλαμβάνουν το φυσικό νερό όλων των ειδών, το οποίο κατηγοριοποιείται υπό τον αριθμό 22.01, γεγονός που σηματοδοτεί ότι το νερό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εμπορίου ως προϊόν. Ωστόσο, οι κανόνες της NAFTA σχετικά με το νερό δεν είναι αρκετά ξεκάθαροι.

Το 1993, τα τρία μέλη της NAFTA υπέγραψαν μία κοινή διακήρυξη, προκειμένου να παρέχουν σαφή προστασία στους υδάτινους πόρους και τα δικαιώματα της χώρας προέλευσης. Σύμφωνα με τη διακήρυξη το νερό δεν καλύπτεται από καμία εμπορική συμφωνία, περιλαμβανομένης της NAFTA, εκτός εάν αποτελέσει αντικείμενο εμπορίου και αντιμετωπίζεται ως αγαθό ή προϊόν. Στα πλαίσια της NAFTA, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη που να υποχρεώνει κάποιο μέλος είτε να εκμεταλλευτεί τους υδάτινους πόρους του για εμπορική χρήση, είτε να ξεκινήσει να εξάγει νερό σε οποιαδήποτε μορφή. Το νερό, στη φυσική του κατάσταση, στις λίμνες, τα ποτάμια, τους ταμιευτήρες, τον υδροφόρο ορίζοντα, τις λεκάνες απορροής και όπου αλλού, δεν είναι αγαθό ή προϊόν, δεν αποτελεί αντικείμενο εμπορίου, επομένως δεν είναι και δεν έχει υπάρξει ποτέ υποκείμενο στους όρους καμίας εμπορικής συμφωνίας.

Η προαναφερθείσα κοινή διακήρυξη αποτελεί τη σαφέστερη εκδήλωση της πρόθεσης των κρατών-μελών της NAFTA να προστατεύσουν το νερό από την ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση για εμπορικούς σκοπούς. Εντούτοις, ο *soft law* χαρακτήρας μίας διακήρυξης εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη δεσμευτικότητα του κειμένου. Μία διακήρυξη μπορεί να αποκτήσει νομική δεσμευτικότητα εάν οι προβλέψεις της καταστούν εθνικό δίκαιο. Μεταγενέστερα, η συγκεκριμένη διακήρυξη δεν είχε ιδιαίτερη επίσημη υποστήριξη από τις τρεις κυβερνήσεις, ενώ οι θέσεις που εκφράστηκαν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ασύμβατες με τη GATT και τη NAFTA, οι οποίες ορίζουν το νερό ως αγαθό¹²⁹. Ενδεχομένως, οι συντάκτες να επιδίωκαν να αποκλείσουν το νερό, στη φυσική του κατάσταση, από τις προβλέψεις των εμπορικών συμφωνιών, εκτός από συγκεκριμένες ποσότητες ύδατος που αποτελούν αντικείμενο εμπορίας με την έγκριση της χώρας προέλευσης.

Σε γενικές γραμμές πάντως, για να καλυφθεί το υψηλό κόστος της μετακίνησης του νερού από τη μία περιοχή στην άλλη απαιτείται η πώλησή του σε υψηλή τιμή, όπως συμβαίνει με το εμφιαλωμένο νερό, το οποίο καλύπτεται από τους κανόνες του διεθνούς εμπορίου. Συνεπώς, κυρίως λόγω του οικονομικού κόστους της μετακίνησης, οι μακροχρόνιες και μεγάλης κλίμακας εξαγωγές νερού πέραν των εθνικών συνόρων δεν είναι πιθανές. Υπάρχει, όμως, και ένας άλλος τρόπος εμπορίας του ύδατος, το εμπόριο εικονικού νερού¹³⁰, το οποίο βασίζεται στην ιδέα ότι, μέσω της εισαγωγής τροφίμων από χώρες με πλούσια υδατικά αποθέματα, τα κράτη που αντιμετωπίζουν προβλήματα εξάντλησης των υδάτινων πόρων θα έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τους ελάχιστους υδάτινους πόρους τους σε τομείς, στους οποίους επιτυγχάνουν υψηλότερη προστιθέμενη αξία ανά μονάδα υδάτινου όγκου.

¹²⁹ Βλ αναλυτικότερα Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), *op.cit.*, p. 18.

¹³⁰ Αλλιώς εικονική περιεκτικότητα σε νερό. Απόδοση στα ελληνικά του όρου *virtual water (trade)*. Για το εμπόριο εικονικού νερού βλ. αναλυτικότερα Παράρτημα 2.

Προϊόντα με μεγάλη περιεκτικότητα σε νερό μεταφέρονται σε μεγάλες αποστάσεις, καθώς τα κράτη εισάγουν και εξάγουν νερό σε εικονική μορφή, ως αγροτικά και βιομηχανικά προϊόντα. Ο όγκος του εμπορευόμενου εικονικού νερού σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται στα 1.625 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως, αποτελώντας το 40% της συνολικής κατανάλωσης ύδατος¹³¹. Ωστόσο, είναι αμφιλεγόμενο το κατά πόσο η εν λόγω πρακτική μπορεί να λύσει το υδατικό πρόβλημα μίας χώρας. Πρέπει να πληρούνται αρκετές προϋποθέσεις, ώστε οι αναπτυσσόμενες χώρες να χρησιμοποιούν το εικονικό νερό προς όφελός τους και, παράλληλα, να αποτρέπουν ή να αντισταθμίζουν τις ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες. Πιο συγκεκριμένα, βασικά προαπαιτούμενα για να καταστεί το εικονικό νερό μία ρεαλιστική επιλογή αποτελούν το επαρκές ξένο συνάλλαγμα για την πραγματοποίηση των εισαγωγών, οι κατάλληλες υποδομές, ώστε να είναι δυνατή η μεταφορά, η υψηλή κοινωνική απορροφητικότητα, ώστε να αποκαθίστανται επαγγελματικά όσοι εγκαταλείπουν τη γεωργία και, τέλος, η χρηστή διακυβέρνηση. Συνεπώς, η στρατηγική δεν είναι κατάλληλη για τις ελάχιστα αναπτυγμένες χώρες, αλλά ταιριάζει περισσότερο σε προσφάτως εκβιομηχανισμένες χώρες και στις αναδυόμενες οικονομίες¹³².

Συμπερασματικά, η κοινωνική και η οικονομική διάσταση του νερού αναπτύσσονται παράλληλα, ενώ η αξία του πόρου αναδεικνύεται από πλήθος διεθνών κειμένων. Ωστόσο, οι στόχοι που έχουν τεθεί απέχουν αρκετά από την πραγματοποίησή τους. Βασικό αίτιο για τη μη αντιμετώπιση του προβλήματος της εξάντλησης των υδάτινων πόρων είναι η έλλειψη πολιτικής βούλησης. Η σαφής αναγνώριση του δικαιώματος στο νερό θα συνέβαλε στην επίλυση των υπαρχόντων προβλημάτων. Από την άλλη πλευρά, η κατοχύρωση της οικονομικής διάστασης του νερού έχει προκαλέσει έντονες αντιδράσεις από μέρους της ΚτΠ. Εντούτοις, το νερό δεν παύει να είναι ένα οικονομικό αγαθό. Το ζητούμενο είναι η σχέση μεταξύ των δύο διαστάσεων να μην είναι συγκρουσιακή, αλλά συμπληρωματική, στα πρότυπα της αειφόρου ανάπτυξης. Αφού κατοχυρώθηκαν οι δύο διαστάσεις του πόρου, στο τρίτο μέρος της εργασίας θα μελετηθεί η μεταξύ τους σχέση.

¹³¹ Βλ. The United Nations World Water Development Report 3-Water in a Changing World, p. 35.

¹³² Βλ. αναλυτικότερα Neubert S., Horlemann L. (2008), "Strategic Virtual Water Trade – A Critical Analysis of the Debate", in Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit.) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, p.p. 123-145.

*ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ
ΤΩΝ ΔΥΟ
ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ*

Κεφάλαιο Πέμπτο

Ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων

Όπως φάνηκε στο πρώτο μέρος, υπάρχει ένας ισχυρός δεσμός μεταξύ της έλλειψης ύδατος και του αναπτυξιακού επιπέδου ενός κράτους. Η σχέση είναι αμφίδρομη, καθώς η έλλειψη υδάτινων πόρων διαιωνίζει την υπανάπτυξη σε ορισμένες χώρες, ενώ το αναπτυξιακό επίπεδο παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των κατάλληλων πολιτικών για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Ωστόσο, ο εν λόγω ισχυρισμός δεν είναι απόλυτος, καθώς η κατηγορία των αναπτυσσομένων, περιλαμβάνει χώρες των οποίων το αναπτυξιακό επίπεδο διαφέρει σημαντικά, ενώ, μεταξύ αυτών, ο συσχετισμός ανάμεσα στο επίπεδο εισοδήματος και την επαρκή πρόσβαση σε νερό δεν είναι τόσο ισχυρός. Οι σημαντικές διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ χωρών με παρόμοιο επίπεδο ανάπτυξης υποδηλώνουν ότι καθοριστικό παράγοντα αποτελεί η υιοθέτηση των κατάλληλων πολιτικών.

Κατά συνέπεια, το πρόβλημα δεν έγκειται μόνο στη διαθέσιμη ποσότητα ύδατος, αλλά στην ανικανότητα παραγωγής και διανομής ασφαλούς νερού¹³³. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι πρέπει να υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ του φυσικού και του οικονομικού ελλείμματος νερού. Φυσική έλλειψη υδάτινων αποθεμάτων συναντάται στον αραβικό κόσμο, σε περιοχές της νότιας και ανατολικής Ασίας και σε τμήματα της Αυστραλίας, ενώ προβλέπεται ότι στο 2025 τα υδατικά αποθέματα θα είναι ανεπαρκή στο νότιο τμήμα της Αφρικής, σε περιοχές της νότιας και ανατολικής Ασίας και, σε ένα βαθμό, στον αραβικό κόσμο. Οικονομική έλλειψη υδάτινων πόρων θα αντιμετωπίσουν οι χώρες του επονομαζόμενου νότου¹³⁴.

Τα συμπτώματα έλλειψης υδάτινων πόρων σηματοδοτούν ότι τα συστήματα παραγωγής και τα πρότυπα κατανάλωσης, σε γενικές γραμμές, έχουν αποτύχει να προσαρμοστούν στην αυξανόμενη πίεση της ζήτησης και της συνεπαγόμενης περιβαλλοντικής πίεσης που προκαλεί. Διάφοροι λόγοι δικαιολογούν τη διαμόρφωση των προτύπων κατανάλωσης στις διάφορες κοινωνίες. Στις πιο υγρές περιοχές του πλανήτη, το νερό θεωρείται δεδομένο και η παροχή του αποτελεί εύκολη διαδικασία. Στις πιο ξηρές περιοχές, το νερό αποτελούσε ανέκαθεν κεντρικό μέλημα, ενώ έχει ανακύψει η ανάγκη κοινωνικών διευθετήσεων σχετικά με τον καταμερισμό και τη χρήση του πόρου. Ακόμα και στις υγρές περιοχές προκύπτουν περιοδικές ανεπάρκειες υδάτινων πόρων, ενώ ο έλεγχος για την αποφυγή ρύπανσης απαιτεί διαρκή επαγρύπνηση. Στις ξηρές περιοχές, το χρόνιο πρόβλημα

¹³³ Ο όρος παραγωγή νερού αναφέρεται στην επεξεργασία που υφίσταται, ώστε να είναι κατάλληλο για διανομή.

¹³⁴ Βλ. Segerfeldt F. (2005), *op.cit.*, p. 15.

λαμβάνει σοβαρότερες διαστάσεις εν όψει της αύξησης του πληθυσμού και της οικονομικής ανάπτυξης.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, έχουν σημειωθεί αρκετές αποτυχίες σε επίπεδο θεσμών, πολιτικών και αγοράς. Μία από τις βασικές αιτίες είναι η υπο-τιμολόγηση του ύδατος. Η αξία του νερού έχει διάφορες εκφάνσεις, όπως είναι η κοινωνική, η θρησκευτική, η πολιτική και η διπλωματική. Ένα από τους βασικούς λόγους γένεσης και συντήρησης μη βιώσιμων συστημάτων παροχής και προτύπων κατανάλωσης είναι η υπο-τιμολόγηση του νερού ως οικονομικού αγαθού. Πέρα από το κόστος παροχής, στο κόστος του νερού θα πρέπει να συνυπολογίζονται και το περιβαλλοντικό κόστος, το ευκαιριακό κόστος και, στην περίπτωση των πεπερασμένων πόρων, όπως είναι κάποια υπόγεια ύδατα, η εξάντληση των αποθεμάτων.

Το περιβαλλοντικό κόστος, μαζί με τα κοινωνικά οφέλη αποτελούν τις επονομαζόμενες «εξωτερικότητες». Σε γενικές γραμμές, οι αξίες κατηγοριοποιούνται στις εξωγενείς και τις εσωτερικές. Και οι δύο κατηγορίες έχουν σχέση με το νερό και την περιβαλλοντική πολιτική. Η διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός εάν η βάση της αξιολόγησης προκύπτει από τις επιπτώσεις στην ανθρώπινη ευημερία. Οι εξωγενείς, συχνά αποκαλούμενες και λειτουργικές, αξίες είναι εκείνες που προκύπτουν, επειδή αντικείμενα ή πράξεις αποτελούν εργαλεία στην υπηρεσία της ανθρωπότητας για την επίτευξη σκοπών εσωτερικής αξίας. Παραδείγματος χάριν, οι υδάτινοι πόροι μπορούν να αξιολογηθούν λειτουργικά για τη συμβολή τους στην ανθρώπινη υγεία και ευημερία. Αντίθετα, οι εσωτερικές αξίες αποδίδονται στα αντικείμενα, τις πράξεις ή τα αποτελέσματα καθαυτά, ανεξαρτήτως των χρήσεων τους ως μέσων επίτευξης άλλων σκοπών. Οι περιβαλλοντικοί πόροι αξιολογούνται συχνά με τρόπους διαφορετικούς από τη χρήση τους ή την κατανάλωσή τους από τους ανθρώπους, για παράδειγμα ο άνθρωπος επιθυμεί να προστατεύσει τα επαπειλούμενα είδη και τα ευαίσθητα οικοσυστήματα, ανεξάρτητα από το εάν προσφέρουν άμεση ανθρώπινη ωφελιμότητα.

Στην πράξη, η ρύπανση του περιβάλλοντος από την παραγωγή και την κατανάλωση νερού, θα πρέπει να συνυπολογίζεται στο κόστος του πόρου. Τα οικονομικά εργαλεία, όπως είναι οι περιβαλλοντικοί φόροι και οι επιδοτήσεις, αποσκοπούν στην εσωτερικευση των εξωτερικοτήτων, δηλαδή των αρνητικών συνεπειών που έχουν στο περιβάλλον διαδικασίες παραγωγής και κατανάλωσης, το κόστος των οποίων δεν επωμίζονται οι φορείς που τις προκαλούν¹³⁵. Για να επιτευχθεί η εν λόγω εσωτερικευση, ορίζεται ένα οικονομικό πλεονέκτημα για τους

¹³⁵ Για τα οικονομικά εργαλεία βλ. αναλυτικότερα Καραγεώργου Β. (2003), «Οικονομικά εργαλεία για τον περιβαλλοντικό αναπροσδιορισμό των οικονομικών διαδικασιών: Η νομική προσέγγιση» στο Παπανδρέου Α., Καραγεώργου Β., *Νόμος και Φύση, Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου-11, Οικονομικά εργαλεία για την αειφόρο ανάπτυξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σσ. 47-97.

φορείς των παραγωγικών διαδικασιών, ώστε να οδηγηθούν σε ένα συγκεκριμένο είδος συμπεριφοράς. Για την ορθή διαχείριση των υδάτινων πόρων είναι απαραίτητο ένα σταθερό και ισχυρό ρυθμιστικό πλαίσιο, το οποίο να κατοχυρώνει οικονομικά εργαλεία, που θα λειτουργήσουν συμπληρωματικά με τα κανονιστικά εργαλεία και όχι ως υποκατάστατο αυτών.

Τα κοινωνικά οφέλη που θα προκύψουν από την ορθή χρήση των υδάτινων πόρων, όπως είναι η εξασφάλιση ασφαλών και επαρκών υδάτινων αποθεμάτων, αποτελούν, σε αντίθεση με το κόστος, θετική εξωτερικότητα. Και σε αυτήν την περίπτωση, οικονομικά εργαλεία, όπως είναι οι επιδοτήσεις, θα μπορούσαν να αποτελέσουν το μέσο για την επίτευξη του στόχου.

Ένας ακόμη λόγος που συμβάλλει στην αποτυχία των υιοθετούμενων πολιτικών είναι η αντιμετώπιση του νερού ως δημόσιου αγαθού, με την έννοια της δημόσιας παροχής, αλλά και του γεγονότος ότι είναι διαθέσιμο σε όλους, χωρίς να είναι δυνατό να αποκλειστεί κάποιος από τη χρήση του. Ορθότερα, το νερό ανήκει στους κοινόκτητους φυσικούς πόρους, εφ' όσον είναι ανταγωνιστικό στην κατανάλωση, αλλά εμφανίζει αδυναμία αποκλεισμού από τους υπόλοιπους χρήστες¹³⁶. Και στις δύο περιπτώσεις, δε μπορεί να αποκλειστεί κανείς από τη χρήση του πόρου, με αποτέλεσμα να είναι αναπόφευκτη η υπερεκμετάλλευση και η κατάχρηση του πόρου, όπως υποστηρίζει και η θεώρηση της «τραγωδίας των κοινών¹³⁷». Αφού το νερό έχει αναγνωριστεί ως οικονομικό αγαθό, τίθεται το ζήτημα τι είδους οικονομικό αγαθό είναι¹³⁸. Ενδεχομένως, να μην παραμείνει δημόσιο αγαθό, αλλά να τεθεί υπό αυστηρότερο έλεγχο για το κοινό καλό. Η εν λόγω πρακτική θα πρέπει να συνοδεύεται από κατάλληλη νομοθεσία, συμμετοχή της ΚτΠ, καθώς και εγκαθίδρυση διοικητικών και πολιτικών δομών.

5.1 Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα Ύδατα

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υπάρχει πρόνοια για τα θέματα των υδάτων ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, οπότε θεσπίστηκαν οι πρώτες σχετικές οδηγίες, στα πλαίσια της περιβαλλοντικής πολιτικής της Κοινότητας. Ωστόσο, η προσέγγιση ήταν αρκετά αποσπασματική και κατέστη σαφές ότι η ανάπτυξη μίας ολοκληρωμένης πολιτικής για τη διαχείριση των υδάτων ήταν αναγκαία. Η ολοκληρωμένη προσέγγιση, η οποία συμπεριλαμβάνει όλα τα είδη υδάτινων πόρων, όλες τις πηγές ρύπανσης και την υιοθέτηση μέτρων σε επίπεδο λεκάνης απορροής πραγματοποιήθηκε με την υιοθέτηση της Οδηγίας Πλαίσιο για τα

¹³⁶ Αντίθετα, τα δημόσια αγαθά δεν είναι αποκλειστικής χρήσης, αλλά ούτε ανταγωνιστικά στην κατανάλωση. Για τον ορισμό των ιδιωτικών και των δημόσιων αγαθών, καθώς και των κοινόκτητων φυσικών πόρων βλ. Mankiw G. (2001), Αρχές της Οικονομικής, Α' τόμος, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, σσ. 388-390.

¹³⁷ Βλ. υποσ. 115.

¹³⁸ Βλ. σχετικά και έκτο κεφάλαιο.

Υδατα¹³⁹, η οποία αποσκοπεί στην οργάνωση και τον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας για τα ύδατα, καθώς και τη σταδιακή αντικατάσταση των επτά ήδη υπαρχόντων Οδηγιών¹⁴⁰.

Η νέα Οδηγία σκοπεύει να εισάγει ένα στρατηγικό πλαίσιο, το οποίο θα παρέχει περισσότερο ολιστικές και ολοκληρωμένες προσεγγίσεις σχετικά με τη διαχείριση και τη διατήρηση των υδάτινων πόρων. Βασικοί στόχοι είναι α) η ανάληψη δράσης να πραγματοποιείται με γνώμονα τις υδρολογικές λεκάνες και όχι τα πολιτικά ή διοικητικά σύνορα, β) να τίθενται περιβαλλοντικοί στόχοι, ώστε να διασφαλίζεται η καλή κατάσταση των υδάτων και όχι η επιδείνωσή της, γ) να εισάγει μία συνδυαστική προσέγγιση σχετικά με τον έλεγχο της ρύπανσης και να ενθαρρύνει τη βιώσιμη χρήση των υδάτων, δ) να συμβάλει στην άμβλυση των επιπτώσεων των πλημμυρών και των ξηρασιών και ε) να διασφαλίσει την ενεργή συμμετοχή της ΚτΠ.

Κατά συνέπεια, η Ευρώπη θα χωριστεί περιοχές λεκανών απορροής ποταμών, ορισμένοι εκ των οποίων διασχίζουν σύνορα, είτε εντός είτε εκτός των εδαφών της ΕΕ. Για κάθε περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού θα καταρτίζεται ένα σχέδιο διαχείρισης. Στις περιπτώσεις που ο ποταμός διαπερνά περισσότερα του ενός κράτη, τα εν λόγω κράτη οφείλουν να συνεργαστούν για την κατάρτιση του σχεδίου. Όταν τμήμα της λεκάνης απορροής κείται σε τρίτη χώρα, ο συντονισμός είναι υποχρεωτικός για το κράτος-μέλος, ενώ είναι προαιρετικός και συνιστώμενος για την τρίτη χώρα. Τα ζητήματα διαχείρισης των υδάτων και τα λαμβανόμενα μέτρα θα αναπτύσσονται μέσω δημόσιας διαβούλευσης.

Αφού, λοιπόν, αναγνωρίζεται το γεγονός ότι το περιβάλλον δε γνωρίζει σύνορα, συνεπώς τα ύδατα θα πρέπει να προστατεύονται συνεργατικά, υπερβαίνοντας τις επιμέρους κρατικές και διοικητικές περιφέρειες, υιοθετείται το μοντέλο της ΟΔΥΠ¹⁴¹. Τα βασικά χαρακτηριστικά του εν λόγω μοντέλου είναι τα εξής¹⁴²:

¹³⁹ Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23^{ης} Οκτωβρίου 2000 «για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων», ΕΕ L 327 της 22^{ης} 12/2000.

¹⁴⁰ Οδηγία 2000/60/ΕΚ, Άρθρο 22.

¹⁴¹ Όπως είδαμε παραπάνω, η ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων κατοχυρώθηκε στην Agenda 21 και υιοθετήθηκε σε δύο πολύ σημαντικές διεθνείς συμβάσεις για τα ύδατα, τη Σύμβαση για την Προστασία και τη Χρήση των Διασυνοριακών Ποταμών και των Διεθνών Λιμνών της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής για την Ευρώπη και τη Σύμβαση για τις Μη Ναυσιπλοϊκές Χρήσεις των Υδάτων. Οι εν λόγω συμβάσεις, οι οποίες κωδικοποιούν σε μεγάλο βαθμό κανόνες του διεθνούς δικαίου για την προστασία των υδάτων, έχουν επηρεάσει σημαντικά το περιεχόμενο της Οδηγίας Πλαίσιο.

¹⁴² Βλ. Καραγεώργου Β. (2004), «Βασικοί άξονες και κανονιστικό περιεχόμενο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τους Υδάτινους Πόρους», στο Τσάλτας Γρ., Κατσιμπάρδης Κ. (επιμ.) *Αειφορία και Περιβάλλον. Η Ευρωπαϊκή και εθνική προοπτική*, εκδ. Ι. Σιδέρης, σσ. 175-186.

- Ενιαία θεώρηση και αντιμετώπιση όλων των διαστάσεων της διαχείρισης των υδάτινων πόρων (τεχνικών, περιβαλλοντικών, αναπτυξιακών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών), μέσω της θέσπισης του κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου
- Κατάργηση της τομεακής και αποσπασματικής διαχείρισης του νερού
- Ενιαία αντιμετώπιση τόσο των ποσοτικών όσο και των ποιοτικών ζητημάτων που σχετίζονται με το νερό, ήτοι των διαθέσιμων υδάτινων αποθεμάτων, αλλά και της ποιότητάς τους
- Ενιαία προσέγγιση ως προς τη διαχείριση των επιφανειακών και των υπογείων υδάτων.

Βασική αρχή της Οδηγίας αποτελεί το γεγονός ότι «το ύδωρ δεν είναι εμπορικό προϊόν όπως όλα τα άλλα, αλλά αποτελεί κληρονομιά που πρέπει να προστατεύεται και να τυγχάνει της κατάλληλης μεταχείρισης¹⁴³». Στο Προοίμιο της Οδηγίας αναφέρεται, επίσης, ότι «η επιτυχία της παρούσας οδηγίας εξαρτάται από τη στενή συνεργασία και τη συνεπή δράση στο επίπεδο της Κοινότητας, των κρατών-μελών και σε τοπικό επίπεδο, καθώς και από την πληροφόρηση, τη διεξαγωγή διαβουλεύσεων και τη συμμετοχή του κοινού, συμπεριλαμβανομένων των χρηστών». Είναι σαφές ότι αναγνωρίζεται η σημασία της συμμετοχικής διακυβέρνησης προκειμένου να εφαρμοστεί επιτυχώς το κανονιστικό περιεχόμενο της Οδηγίας.

Στο άρθρο 14 κατοχυρώνεται η συμμετοχή του κοινού, η οποία συνίσταται στην πληροφόρηση και την υποβολή παρατηρήσεων σχετικά με τα προγράμματα διαχείρισης. Το εν λόγω άρθρο θα πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα της Σύμβασης του Aarhus, η οποία αποτελεί θεμέλιο λίθο για την εγκαθίδρυση μίας συμμετοχικής περιβαλλοντικής δημοκρατίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ενδυνάμωση και η επέκταση της συμμετοχής των ενδιαφερόμενων μερών στην υιοθέτηση και τον έλεγχο των σχεδίων διαχείρισης μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην υιοθέτηση λύσεων που διασφαλίζουν ευρύτερη συναίνεση και αποδοχή. Το κοινό έχει προφανές έννομο συμφέρον στη θέσπιση ποιοτικών, αλλά και ποσοτικών στόχων για τα ύδατα, εφ' όσον ό,τι αποφασίζεται έχει άμεση επίπτωση στην ανθρώπινη ζωή. Η πρόβλεψη της συμμετοχής κατοχυρώνει σαφώς την κοινωνική διάσταση των υδάτινων πόρων, διασφαλίζοντας την υιοθέτηση ευρέως αποδεκτών πολιτικών.

Σημαντικό παράγοντα για την υποβάθμιση της ποιότητας των υδάτων αποτελεί η προκαλούμενη από την έκχυση αποβλήτων ρύπανση. Η Οδηγία υιοθετεί ρητά τη χρήση οικονομικών εργαλείων, κατ' εφαρμογή της αρχής ο ρυπαίνων πληρώνει, με αποτέλεσμα η οικονομική εκτίμηση να καθίσταται σημαντικό τμήμα της διαχείρισης των υδάτων. Συγχρόνως, οι σχετικές χρεώσεις μπορούν να συμβάλουν στη χρηματοδότηση των προγραμμάτων και των μέτρων διαχείρισης,

¹⁴³ Οδηγία 2000/60/ΕΚ, Προοίμιο (1).

λαμβάνοντας πάντα υπ' όψιν ενδεχόμενα προβλήματα κοινωνικής φύσεως που μπορεί να συνεπάγεται μία πολιτική κοστολόγησης του ύδατος.

Η οικονομική διάσταση του νερού διέπει το κείμενο της Οδηγίας, ενώ συνδυάζεται αποτελεσματικά με την κοινωνική συνιστώσα του πόρου. Στο άρθρο 9 καθιερώνεται η αρχή της ανάκτησης του κόστους, βάσει της οποίας θα πρέπει να χαράσσονται οι πολιτικές κοστολόγησης. Το άρθρο 9 θα πρέπει να μελετάται συνδυαστικά με τις υπόλοιπες διατάξεις που σχετίζονται με την οικονομική διάσταση του νερού¹⁴⁴, τουτέστιν την υιοθέτηση της χρήσης οικονομικών εργαλείων¹⁴⁵, τον ορισμό των υπηρεσιών ύδατος που δίνεται στο άρθρο 2 και την πραγματοποίηση οικονομικής ανάλυσης της χρήσης ύδατος¹⁴⁶.

Αποτίμηση

Από τη μελέτη των διατάξεων προκύπτει ότι επιδιώκεται η εκπόνηση μίας πολιτικής κοστολόγησης για όλες τις χρήσεις των υδάτων, η οποία, βάσει της λειτουργίας των οικονομικών εργαλείων, θα ενσωματώνει το περιβαλλοντικό κόστος των διαφόρων χρήσεων. Κατάλληλο εργαλείο αποτελούν τα περιβαλλοντικά τέλη, εντασσόμενα στο πλαίσιο μίας γενικότερης πολιτικής κοστολόγησης και αποσκοπώντας στη μεταστροφή της ρυπογόνας συμπεριφοράς των φορέων των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Απώτερο στόχο αποτελεί η μείωση της κατανάλωσης, ώστε η ζήτηση να μην υπερβαίνει το διαθέσιμο υδάτινων αποθεμάτων και ο ζυγός να κλίνει προς την πλευρά της προσφοράς¹⁴⁷. Κατά το σχεδιασμό της πολιτικής κοστολόγησης θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν ο χαρακτήρας του νερού ως κοινωνικού αγαθού, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, η Οδηγία καταφέρει να συμπεριλάβει στους κόλπους της αρμονικά και τις δύο υπό μελέτη διαστάσεις.

Συμπερασματικά, οι δύο διαστάσεις μπορούν να συνυπάρξουν με την υιοθέτηση των κατάλληλων πολιτικών. Σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα αποτελεί η έλλειψη πολιτικής βούλησης, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται από τη μη έγκαιρη μεταφορά, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, της Οδηγίας στις εθνικές νομοθεσίες, αλλά και τη χαμηλή ποιότητα μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο, καθώς και την ελλιπή εφαρμογή¹⁴⁸. Τα ύδατα δε γνωρίζουν σύνορα, συνεπώς, είναι απαραίτητη η

¹⁴⁴ Βλ. Παράρτημα 3.

¹⁴⁵ Οδηγία 2000/60/ΕΚ, Προοίμιο (38).

¹⁴⁶ Οδηγία 2000/60.ΕΚ, Άρθρο 5.

¹⁴⁷ Βλ. Καραγεώργου Β. (2004), *ibid*.

¹⁴⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με το πρώτο στάδιο εφαρμογής της Οδηγίας αναφέρεται ότι αρκετά κράτη-μέλη ενδέχεται να μην επιτύχουν τους τιθέμενους στόχους, κυρίως λόγω της σοβαρής υποβάθμισης των υδάτινων οικοσυστημάτων, ως αποτέλεσμα της υπερεκμετάλλευσης των υδάτινων πόρων και των υψηλών επιπέδων ρύπανσης. Επιπλέον, αναφέρονται προβλήματα σχετικά με την έγκαιρη ενσωμάτωση της Οδηγίας στα εθνικά δίκαια. Βλ. COM (2007) 128 τελικό, «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο. Προς την αειφόρο διαχείριση του νερού στην Ευρωπαϊκή Ένωση».

αφύπνιση όχι μόνο σε κρατικό επίπεδο, αλλά σε διασυνοριακό με την ανάπτυξη δεσμών συνεργασίας. «Έτσι, ενώ παραδοσιακά τα ποτάμια χώριζαν τα έθνη και τους λαούς, τώρα πια τους ενώνουν βάσει του δικαίου και χάριν της προστασίας του υδάτινου περιβάλλοντος¹⁴⁹».

5.2 Πολιτικές ολοκληρωμένης διαχείρισης στην υποσαχάρια Αφρική¹⁵⁰

Η εφαρμογή της ΟΔΥΠ απαιτεί να λαμβάνονται προσεκτικά υπ' όψιν οι πολύπλοκες διασυνδέσεις μεταξύ των διαφόρων στοιχείων του υδρολογικού κύκλου, καθώς και μεταξύ των υδάτινων συστημάτων και των βιοφυσικών και κοινωνικοοικονομικών περιβαλλόντων αυτών κατά τη διαχειριστική και σχεδιαστική ανάπτυξη και χρήση των υδάτινων πόρων ενός κράτους. Καθώς τα επιμέρους στοιχεία του νερού αλληλοσυνδέονται και αλληλεπιδρούν, το ίδιο θα πρέπει να συμβαίνει και με την ανάπτυξη και τη χρήση αυτών των στοιχείων. Το γεγονός αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις στις πολιτικές και τους κανόνες σχετικά με τη χρήση και τον καταμερισμό των διαφόρων πηγών ύδατος για όλες τις χρήσεις. Η ΟΔΥΠ απαιτεί, επίσης, αποτελεσματική συνεργασία και συντονισμό μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών, οι οποίες εμπλέκονται στη διαχείριση των διαφόρων διαστάσεων των υδάτων, σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, για πλήθος σκοπών, περιλαμβανομένων της καταπολέμησης της φτώχειας και της περιβαλλοντικής προστασίας. Στο παρόν υποκεφάλαιο θα μελετηθεί η υιοθέτηση πολιτικών ολοκληρωμένης διαχείρισης στην περιοχή της υποσαχάριας Αφρικής.

Για την αφρικανική ήπειρο έχει υιοθετηθεί το «Αφρικανικό Όραμα για το Νερό¹⁵¹», το οποίο, θέτοντας ως απώτερο χρονικό όριο το 2025, αποσκοπεί στην ορθόνομη και βιώσιμη χρήση των υδάτων για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία της ηπείρου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο κείμενο, «το κοινό όραμα είναι για μία Αφρική, όπου θα υπάρχει μία ορθόνομη και αειφορική χρήση των υδάτινων πόρων για την καταπολέμηση της φτώχειας, την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, την περιφερειακή συνεργασία και το περιβάλλον¹⁵²». Το πλαίσιο δράσης για την επίτευξη των τιθέμενων στόχων συνίσταται:

- Στην ενδυνάμωση της διακυβέρνησης των υδάτινων πόρων, μέσω θεσμικών μεταρρυθμίσεων, της διαχείρισης των υδάτων σε επίπεδο λεκάνης

¹⁴⁹ Καριψιάδης Γ. (2008), «Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα Ύδατα, Διαχείριση Διασυνοριακών Υδάτων», ηλεκτρονικό περιοδικό *Νόμος και Φύση* στο <http://www.nomosphysis.org.gr/>.

¹⁵⁰ Βλ. και Παράρτημα 4.

¹⁵¹ Africa Water Vision 2025. Το Αφρικανικό Όραμα για το Νερό αποτελεί καρπό μίας πρωτοβουλίας της Οικονομικής Επιτροπής για την Αφρική, της Αφρικανικής Ένωσης και της Αφρικανικής Τράπεζας για την Ανάπτυξη.

¹⁵² Η μετάφραση είναι της γράφουσας.

απορροής, της δημιουργίας κατάλληλου πλαισίου για διακρατική συνεργασία, της δημιουργίας προϋποθέσεων για συμμετοχή της ΚτΠ και της απελευθέρωσης των αγορών ύδατος καλύπτοντας τις βασικές ανάγκες των φτωχών,

- Στη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων
- Στην κάλυψη των επειγόντων αναγκών, όπως είναι η ξηρασία, η απερίμωση, η προστασία του περιβάλλοντος και η επισιτιστική ασφάλεια και, τέλος,
- Στην ενδυνάμωση της χρηματοοικονομικής βάσης για ένα επιθυμητό μέλλον, μέσω της εφαρμογής της αρχής της πλήρους ανάκτησης του κόστους, της χρηματοδότησης για θεσμικές μεταρρυθμίσεις, και της μετατόπισης της χρηματοδότησης στον τομέα των υδάτων από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα.

Τα αφρικανικά κράτη είναι οργανωμένα στα πλαίσια της Αφρικανικής Ένωσης¹⁵³, ενός διεθνούς οργανισμού ηπειρωτικών διαστάσεων, ο οποίος αποσκοπεί να καταστεί ο βασικός θεσμός και κυρίαρχος οργανισμός για την προώθηση και την επιτάχυνση της κοινωνικοοικονομικής ολοκλήρωσης της ηπείρου, η οποία, με τη σειρά της, θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη ενότητα και αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών και των λαών της Αφρικής. Στην αφρικανική ήπειρο υπάρχουν και μικρότερες περιφερειακές ενώσεις, οικονομικού χαρακτήρα, οι οποίες ορίζονται με γεωγραφικά κυρίως κριτήρια, αναγνωρίζονται από την Αφρικανική Ένωση και αποσκοπούν στην πλήρη οικονομική ολοκλήρωση της ηπείρου. Μία εξ αυτών είναι η Southern African Development Community (SADC)¹⁵⁴, στα πλαίσια της οποίας έχει αρχίσει να διαμορφώνεται μία νέα πολιτική σχετικά με τα ύδατα, επηρεαζόμενη από τις τοπικές συνθήκες, αλλά και τις παγκόσμιες τάσεις και πρακτικές. Η νέα πολιτική προβλέπει μεταρρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο, αποσκοπώντας στον εκσυγχρονισμό της ήδη υπάρχουσας αντιμετώπισης και διαχείρισης του πόρου, ώστε η διαδικασία λήψης αποφάσεων να πραγματοποιείται σε επίπεδο λεκάνης απορροής και όχι βάσει πολιτικών συνόρων. Επιδιώκεται η συμμετοχή του κοινού, ενώ διαφαίνονται τάσεις προς ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος, καθώς τα κράτη είναι σε κακή οικονομική κατάσταση και κρίνουν απαραίτητη την εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα, μέσω ΣΔΙΤ.

Έχει ήδη αναλυθεί ο καταμερισμός των υδάτινων αποθεμάτων στην υποσαχάρια Αφρική. Ωστόσο, δεν έχει γίνει μνεία στα κοινωνικά και ιστορικά αίτια της ανεπάρκειας των υδάτινων πόρων. Η πρόσβαση σε πόσιμο νερό οφείλεται λιγότερο σε φυσικούς παράγοντες και περισσότερο στις βαθιές ιστορικές και

¹⁵³ Βλ. <http://www.africa-union.org/>.

¹⁵⁴ Βλ. <http://www.sadc.int/>. Τα κράτη-μέλη της SADC είναι η Αγκόλα, η Ζάμπια, η Ζιμπάμπουε, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, το Λεσόθο, η Μαδαγασκάρη, το Μαλάουι, ο Μαυρίκιος, η Μοζαμβίκη, η Μποτσουάνα, η Ναμίμπια, η Νότια Αφρική, οι Σεϋχέλλες, η Σουαζιλάνδη και η Τανζανία.

κοινωνικές ανισότητες της περιοχής. Κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας δημιουργήθηκαν πόλεις μακριά από υδάτινους πόρους, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκαν δίκτυα παροχής νερού. Το μοντέλο που εφαρμόστηκε, με κάποιες παραλλαγές, σε αρκετές χώρες της νότιας Αφρικής¹⁵⁵, συνίσταται στη δημιουργία αρόσιμης γης, τη μεταφορά ιθαγενών πληθυσμών σε ξηρές περιοχές και τη δημιουργία κακών τοποθετημένων ή μη εξυπηρετούμενων περιοχών, οι οποίες, αρχικά, δεν ήταν παρά κοιτώνες φτηνού εργατικού δυναμικού. Ουσιαστικά η πολιτική του απαρτχάιντ επεκτάθηκε και στους υδάτινους πόρους. Κατά συνέπεια, δημιουργήθηκε ένα καθεστώς υδατικής ασφάλειας για τους λίγους και ανασφάλειας για τους πολλούς¹⁵⁶. Η κρίση των υδάτινων αποθεμάτων είναι κοινωνικά δομημένη και οι ρίζες της είναι ιστορικές, αποτέλεσμα εσκεμμένων πράξεων που επέβαλαν τα αποικιοκρατικά συμφέροντα. Οι σύγχρονες εκφάνσεις της προκύπτουν από ένα συνδυασμό χρόνιας εξυπηρέτησης των συμφερόντων των ελίτ, κακής γνώσης των κοινωνικών και φυσικών επιστημών, καθώς και των συλλογικών πράξεων εκατομμυρίων ανθρώπων που έπρεπε να καλύψουν ζωτικές ανάγκες ζώντας σε συνθήκες φτώχειας και υπανάπτυξης.

Οι προαναφερθέντες εθνικοί λόγοι, σε συνδυασμό με έναν αριθμό περιφερειακών πιέσεων¹⁵⁷, όπως το ενδεχόμενο ολοκληρωμένης ανάπτυξης της εν λόγω περιφέρειας, η αντίθεση μεταξύ του πλούσιου σε υδάτινα αποθέματα βορρά με τον σχεδόν άνυδρο νότο και τα διασυνοριακά υδάτινα συστήματα, καθώς και με τις εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο οδήγησαν τη SADC στην αναγνώριση της ανάγκης για μεταρρύθμιση των πολιτικών για τα ύδατα. Οι εθνικές μεταρρυθμίσεις στον τομέα των υδάτων αναπτύσσονται εντός ενός ευρύτερου context περιφερειακών και παγκόσμιων πρωτοβουλιών, πολλές από τις οποίες διασυνδέονται.

Σε εθνικό επίπεδο, η νέα πολιτική για τα ύδατα επιχειρεί να πραγματοποιήσει ένα κοινό όραμα για ένα σύστημα παροχής βασισμένο στην ορθονομία, την αειφορία, την επάρκεια και τη συμμετοχή του κοινού. Με θεσμικούς όρους, η λεκάνη απορροής καθεαυτή θα αποτελέσει τη μονάδα της κοινωνικής οργάνωσης και της διαχείρισης των πόρων. Οι νέοι νόμοι που υιοθετούνται στην εν λόγω περιφέρεια βασίζονται σε καινοτόμα σχέδια διαχείρισης. Η Ζιμπάμπουε έχει προχωρήσει σημαντικά στη διαδικασία μεταρρύθμισης, υιοθετώντας ένα νέο νόμο για τα ύδατα και συστήνοντας

¹⁵⁵ Ζιμπάμπουε, Ναμίμπια, Μποτσουάνα, Σουαζιλάνδη και Ζάμπια.

¹⁵⁶ Οι υποδομές που είχαν αναπτυχθεί για την παροχή νερού ευνόησαν τους αποικιοκράτες στις αστικές και αγροτικές περιοχές, καθώς και το ξένο κεφάλαιο που επενδύθηκε στη βιομηχανία, τις εξορύξεις μεταλλευμάτων και τη γεωργία ευρείας κλίμακας, ενώ παραμελήθηκαν οι ανάγκες των ιθαγενών πληθυσμών.

¹⁵⁷ Βλ αναλυτικότερα Swatuk L. (2005), "The New Water Architecture of SADC", in McDonald A., Ruiters G. (edit.) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 43-58.

συμβούλια σε επίπεδο λεκάνης απορροής. Η Νότια Αφρική, ενώ έχει υιοθετήσει την κατάλληλη νομοθεσία, αντιμετωπίζει δυσκολίες στη σύσταση συμβουλίων. Η ρήτρα που προβλέπει ότι οι μη κρατικοί δρώντες οφείλουν να υποβάλουν αίτηση στο Τμήμα Υδάτινων Πόρων και Δασοκομίας για να συστήσουν μία αρχή διαχείρισης σε επίπεδο λεκάνης απορροής έχει οδηγήσει στην υποβολή αντικρουόμενων αιτήσεων, οι οποίες, συχνά, αντιπροσωπεύουν επιμέρους συμφέροντα.

Τα υπερχρεωμένα κράτη, όπως το Μαλάουι, η Μοζαμβίκη, η Τανζανία και η Ζάμπια επιλέγουν να προβούν σε μεταρρυθμίσεις βασιζόμενες στην εισαγωγή ξένου κεφαλαίου, το οποίο μπορεί να πάρει τη μορφή των ιδιωτικών αστικών συστημάτων ύδρευσης. Η Σουαζιλάνδη, η οποία διαπερνάται από διεθνείς ποτάμους, παίζοντας, συνεπώς, ρόλο-κλειδί ως παρόχθιο κράτος και η οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη Νότια Αφρική για κεφάλαια και τη Μοζαμβίκη για φτηνό εργατικό δυναμικό, προβαίνει, επίσης, σε διαδικασίες μεταρρύθμισης. Η Ναμίμπια, παρά τον εφήμερο χαρακτήρα των ποτάμιων συστημάτων της, αποσκοπεί στην πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων, ξεκινώντας από τη σύσταση των αρμόδιων συμβουλίων. Η Μποτσουάνα και το Λεσόθο, που διαπερνώνται από διασυνοριακούς ποταμούς, ενεργοποιούνται, κυρίως, στον τομέα των διασυνοριακών επιτροπών σε επίπεδο λεκάνης απορροής.

Σε όλες τις περιπτώσεις, ο απώτερος σκοπός είναι να καταστεί η διαχείριση των υδάτινων πόρων μία βιώσιμη, αυτοχρηματοδοτούμενη επιχείρηση. Ο ρόλος των συμβουλίων και των αρχών διαχείρισης θα ενδυναμωθεί, μέσω της δυνατότητας είσπραξης των πληρωμών, ενώ θα είναι επιφορτισμένα και με την υιοθέτηση των σχεδίων διαχείρισης. Οι μη κρατικοί δρώντες θα είναι συμβαλλόμενα μέρη στα σχέδια διαχείρισης, καθώς και τις πρακτικές και τις διαδικασίες αποφοράς εσόδων. Ωστόσο, οι δρώντες, αποσκοπώντας στην ικανοποίηση των συμφερόντων τους¹⁵⁸, παρακάμπτουν τη νέα πολιτική.

Παρατηρήσεις

Είναι εμφανές ότι υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των επιμέρους χρηστών ύδατος. Σύμφωνα με τη νέα πολιτική, επιδιώκεται ένας πιο δίκαιος και βιώσιμος καταμερισμός των υδάτινων πόρων. Εντούτοις, στην περίπτωση που τα συμβούλια ειδικότερα, αλλά και ο τομέας των υδάτων γενικότερα, είναι αυτοχρηματοδοτούμενα, τότε θα έχουν έννομο συμφέρον στη συνέχιση και, πιθανώς, την επέκταση της πώλησης ύδατος για εμπορική χρήση. Σαφέστερα, τα συμβούλια έχουν την τάση να ευνοούν όσους έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν για νερό, δηλαδή εκείνους που γνωρίζουν ήδη πώς να εκμεταλλευτούν τον πόρο. Παραδείγματος χάριν, οι εθνικές αρχές ύδρευσης των κρατών-μελών της SADC

¹⁵⁸ Κυρίως πρόκειται για το νερό που χρειάζονται τα ορυχεία και η γεωργία μεγάλης κλίμακας, αλλά και το νερό που απαιτείται για να καλύψει τις ανάγκες των μικροκαλλιεργητών, οι οποίοι φοβούνται μήπως χάσουν εντελώς την πρόσβαση σε υδάτινους πόρους.

δηλώνουν ότι τα νέα αποθέματα θα εξακολουθήσουν να αντλούνται, ενώ, ταυτόχρονα, ισχυρίζονται ότι η ΟΔΥΠ απαιτεί προσέγγιση σε επίπεδο λεκάνης απορροής. Το λάθος έγκειται στο γεγονός ότι η δημιουργία υδάτινων αποθεμάτων δεν προϋποθέτει την αύξηση της προσφοράς, αλλά τη χαλιναγώγηση της ζήτησης.

Παρά την ύπαρξη πλήθους προσεγγίσεων για τη διαχείριση της ζήτησης, σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, οι διαμορφωτές πολιτικής προτιμούν την ανανέωση της προσφοράς από τον έλεγχο της ζήτησης. Οι λόγοι είναι σχετικά προφανείς, καθώς η σύμπραξη ιδιωτικών κεφαλαίων, τα οποία αρέσκονται στο κέρδος, με το δημόσιο τομέα, ο οποίος συνδέεται με την εξουσία, καθιστά την αύξηση της προσφοράς ως την πιο προσοδοφόρα επιλογή.

Κεφάλαιο Έκτο

Η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος

Μία από τις πιο σημαντικές και αμφιλεγόμενες τάσεις σε παγκόσμιο επίπεδο είναι η επιταχυνόμενη μεταφορά της παραγωγής, της διανομής ή της διαχείρισης των υδάτων ή των υπηρεσιών ύδατος από δημόσιους σε ιδιωτικούς φορείς, μία διαδικασία που αποκαλείται ιδιωτικοποίηση. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος αναφέρεται στην ανάμιξη μη κρατικών δρώντων, συμπεριλαμβανομένων των Μη Κυβερνητικών Οργανισμών και των τοπικών οργανώσεων, στη διανομή ύδατος, με ταυτόχρονη ολική ή μερική μεταφορά της κυριότητας και/ή της ευθύνης λήψης αποφάσεων σε ιδιωτικά συμφέροντα. Η αντιμετώπιση του νερού ως οικονομικού αγαθού και η ιδιωτικοποίηση των συστημάτων ύδρευσης δεν αποτελούν καινούριες ιδέες. Αυτό που έχει αλλάξει είναι η έκταση των επιχειρήσεων ιδιωτικοποίησης και η αυξανόμενη συνειδητοποίηση του κοινού σχετικά με τα προβλήματα που συνδέονται με αυτές τις προσπάθειες.

Με τη στενή έννοια του όρου, η ιδιωτικοποίηση αναφέρεται στην εξ ολοκλήρου πώληση των κρατικών περιουσιακών στοιχείων. Ωστόσο, το εν λόγω σύστημα εφαρμόστηκε μόνο στη Μεγάλη Βρετανία τη δεκαετία του 1980 και δεν έχουν απαντηθεί παρόμοια παραδείγματα σε παγκόσμιο επίπεδο μέχρι σήμερα. Η μεταγενέστερη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στα ύδατα ακολούθησε το αποκαλούμενο «γαλλικό μοντέλο», βάσει του οποίου δημιουργούνται ΣΔΙΤ, με το κράτος να εξακολουθεί να διατηρεί την κυριότητα και να συμμετέχει στην επιτήρηση και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, αλλά η λειτουργία και ο σχεδιασμός των υπηρεσιών ύδατος αναλαμβάνονται από τον ιδιωτικό φορέα.

6.1 Ιστορικό και παράγοντες προώθησης της ιδιωτικοποίησης

Όπως προαναφέρθηκε, η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην παροχή νερού δεν αποτελεί καινούριο φαινόμενο. Μάλιστα, σε ορισμένες περιοχές, η ιδιοκτησία και η παροχή ύδατος από τον ιδιωτικό τομέα αποτελούσε τον κανόνα, ώσπου να αναληφθούν τέτοιου είδους υποθέσεις από τις κυβερνήσεις. Παραδείγματος χάριν, στις ΗΠΑ, οι δημοτικές υπηρεσίες παρέχονταν από ιδιωτικές οργανώσεις στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ενώ κατά το δεύτερο ήμισυ ξεκίνησε η σταδιακή μετάβαση σε δημόσιο έλεγχο και διαχείριση. Από την άλλη πλευρά, στη Γαλλία σημειώθηκαν αντίθετες τάσεις με τις δημοτικές αρχές που είχαν, αρχικά, την ευθύνη παροχής υπηρεσιών ύδατος, να την παραχωρούν σε ιδιωτικούς

λειτουργούς. Με την πάροδο του χρόνου, οι εν λόγω λειτουργοί επεκτάθηκαν πέραν των συνόρων της Γαλλίας, με αποτέλεσμα, στις μέρες μας, να κατέχουν κυρίαρχη θέση στην ιδιωτική παροχή υπηρεσιών ύδατος σε παγκόσμιο επίπεδο.

Οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης των συστημάτων και αγορών ύδρευσης σε διεθνές επίπεδο αποτελούν σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, με τις κυριότερες μεταβιβάσεις να πραγματοποιούνται την τελευταία 15ετία. Στα τέλη του 2000, τουλάχιστον 93 κράτη είχαν ιδιωτικοποιήσει εν μέρει τις υπηρεσίες ύδατος, ενώ, το 2004, οι πολυεθνικές εταιρείες διαχειρίζονταν τις υπηρεσίες ύδατος που αντιστοιχούν στο 7% του παγκόσμιου πληθυσμού, ένα ποσοστό που προβλέπεται να φτάσει το 17% το 2015. Μέχρι στιγμής, ο ιδιωτικός τομέας διαχειρίζεται ποσοστό μικρότερο του 10% του συνόλου των υδάτων. Ο αριθμός των ανθρώπων που εξυπηρετούνται από τον ιδιωτικό τομέα αυξήθηκε από 50 εκατομμύρια το 1990, σε 300 εκατομμύρια το 2002. Παρά τη σημαντική αυτή αύξηση, ποσοστό μικρότερο του 3% του αναπτυσσόμενου κόσμου εξυπηρετείται από ιδιωτικές ή εν μέρει ιδιωτικές εταιρείες¹⁵⁹. Μεταξύ του πλήθους διεθνών ιδιωτικών εταιρειών ύδατος ξεχωρίζουν δύο γαλλικές πολυεθνικές εταιρείες, οι οποίες κυριαρχούν στην αγορά. Πρόκειται για τη Vivendi SA και τη Suez Lyonnaise des Eaux, οι οποίες κατέχουν ή έχουν συμφέροντα στον τομέα των υδάτων σε περισσότερες από 120 χώρες, ενώ καθεμία ισχυρίζεται ότι παρέχει νερό σε 100 εκατομμύρια ανθρώπους περίπου.

Ποιοι είναι, όμως, οι παράγοντες που ωθούν στην ιδιωτικοποίηση; Έχει ήδη αναφερθεί ότι στη Συνδιάσκεψη του Δουβλίνου, το 1992, το νερό χαρακτηρίστηκε ως οικονομικό αγαθό. Η εν λόγω αρχή είναι η πιο σημαντική και, παράλληλα, η πιο αμφιλεγόμενη από τις τέσσερις που υιοθετήθηκαν. Ήταν αρκετά ασαφής, ώστε να γίνει αποδεκτή, αλλά επαρκώς ριζοσπαστική, ώστε να προκαλέσει σοβαρές αναθεωρήσεις στους τομείς της διαχείρισης, του σχεδιασμού και της πολιτικής των υδάτων. Ουσιαστικά, ενώ είναι ευρέως αποδεκτό ότι το νερό είναι οικονομικό αγαθό, δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με το τι σηματοδοτεί ο εν λόγω χαρακτηρισμός τόσο στη θεωρία, όσο και στην πράξη. Μετά το Δουβλίνο, η ιδέα του νερού ως οικονομικού αγαθού χρησιμοποιήθηκε ως πρόκληση στις παραδοσιακές προσεγγίσεις δημόσιας παροχής των υπηρεσιών ύδατος. Οι οικονομολόγοι βασίστηκαν στην εν λόγω ιδέα για να υποστηρίξουν ότι το νερό θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ιδιωτικό αγαθό και να υπόκειται σε εταιρικό έλεγχο, σε χρηματοοικονομικούς κανόνες, στις δυνάμεις της αγοράς και την ανταγωνιστική τιμολόγηση.

¹⁵⁹ Βλ. Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis. Ωστόσο, αυτοί οι αριθμοί δεν αποδίδουν πιστά την πραγματικότητα, καθώς δεν προσμετρούνται οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις με σταθερά ή κινητά συστήματα παροχής, καθώς και οι ανεπίσημοι παροχείς ύδατος, οι οποίοι εξυπηρετούν σημαντικά τμήματα των αγροτικών περιοχών, όπου κυριαρχούν τα χαμηλά εισοδήματα.

Σε γενικές γραμμές, οι πιέσεις που ωθούν τις κυβερνήσεις να εξετάσουν και να υιοθετήσουν το μοντέλο της ιδιωτικοποίησης κατατάσσονται σε πέντε κατηγορίες¹⁶⁰:

- Κοινωνικές πιέσεις (η ιδιωτικοποίηση θα συμβάλλει στην εκπλήρωση των ανικανοποίητων αναγκών για νερό),
- Εμπορικές πιέσεις (περισσότερες επιχειρήσεις αποφέρουν περισσότερα κέρδη),
- Χρηματοοικονομικές πιέσεις (ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να κινητοποιήσει κεφάλαια πιο γρήγορα και πιο οικονομικά από το δημόσιο),
- Ιδεολογικές πιέσεις (ανάγκη συρρίκνωσης του δημόσιου τομέα),
- Πραγματιστικές πιέσεις (για να είναι αποτελεσματικές και επαρκείς οι υπηρεσίες ύδατος χρειάζεται συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα).

Οι απόπειρες ιδιωτικοποίησης στην Ευρώπη υποκινήθηκαν, αρχικά, από ιδεολογικές πιέσεις, αλλά χαρακτηρίζονται όλο και περισσότερο ως εμπορικές και πραγματιστικές. Αντίθετα, στις ΗΠΑ, οι απόπειρες ιδιωτικοποίησης ήταν, αρχικά, πραγματιστικές, ενώ, πλέον, είναι ισχυρά ιδεολογικές. Από την άλλη πλευρά, στον αναπτυσσόμενο κόσμο, η ιδιωτικοποίηση χαρακτηρίζεται, πρωτίστως, ως χρηματοοικονομική και πραγματιστική, ενώ υπάρχουν και ισχυρισμοί σχετικά με τα σημαντικά κοινωνικά οφέλη.

Το νερό θεωρείται, παραδοσιακά, δημόσιο αγαθό και, συνεπώς, η παροχή του θεμελιώδης κυβερνητική ευθύνη. Σε πολλές χώρες, οι άνθρωποι περιμένουν το νερό να διανέμεται σε όλους, σε χαμηλές ή επιδοτούμενες τιμές. Ο μεγάλος αριθμός ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό έχει οδηγήσει κυβερνήσεις, εταιρείες, ΜΚΟ, αλλά και μεμονωμένα άτομα παγκοσμίως να αναθεωρήσουν την αντιμετώπιση και την προσέγγισή τους ως προς τη διαχείριση των υδάτων. Δεδομένων των προβλεπόμενων μελλοντικών πληθυσμιακών αυξήσεων, οι παροχείς ύδατος έχουν συνειδητοποιήσει ότι δεν είναι δυνατόν να παρασχεθούν επαρκείς υπηρεσίες ύδατος, χωρίς σημαντικές αυξήσεις στις επενδύσεις, βελτιώσεις στην αποδοτικότητα της συλλογής, αποθήκευσης, διανομής και χρήσης του νερού, καθώς και ανάκτηση και επαναχρησιμοποίηση των υδάτων.

Επιπλέον, το νερό αποτελεί απαραίτητο πόρο για την οικονομική ανάπτυξη. Ιστορικά, οι κυβερνήσεις έβλεπαν την παροχή ύδατος, πέραν της ικανοποίησης των βασικών αναγκών, ως έναν τρόπο ενίσχυσης της συνολικής ελκυστικότητας μίας οικονομίας, τόσο για τους ιδιωτικούς επενδυτές, όσο και για την επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια. Ωστόσο, τα σχέδια παροχής ύδατος είναι εντάσεως κεφαλαίου, με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών να αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια στη εξεύρεση κεφαλαίων για την επέκταση των

¹⁶⁰ Βλ. Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), op.cit., p. 22.

δικτύων, τη συντήρηση των ήδη υπαρχόντων υποδομών και την επεξεργασία των χρησιμοποιημένων υδάτων, ακόμα και στον ελάχιστο βαθμό. Μία επιλογή για τις κυβερνήσεις είναι να στραφούν στον ιδιωτικό τομέα, γεγονός που εξηγεί τη γρήγορη ανάπτυξη της ιδιωτικής συμμετοχής στον τομέα των υδάτων στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Οι κυβερνήσεις οφείλουν, επίσης, να ξοδέψουν τα περιορισμένα δημόσια και διεθνή κεφάλαια για την ικανοποίηση άλλων κοινωνικών αναγκών. Με τη δημιουργία συστημάτων ύδρευσης που είναι αυτοσυντηρούμενα, μέσω ιδιωτικών επενδύσεων και εφαρμογής της αρχής της ανάκτησης του κόστους, οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών έχουν τη δυνατότητα να εξισορροπήσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στις πληρωμές τους. Επιπρόσθετα, η ιδιωτικοποίηση απαλλάσσει τις κυβερνήσεις από το κόστος μίας ενδεχόμενης αύξησης των τιμών, καθώς το συγκεκριμένο πρόβλημα μεταβιβάζεται στους ιδιωτικούς φορείς.

Τέλος, η αντίληψη ότι οι εταιρείες είναι πιο ικανές και αποδοτικές από τις κυβερνήσεις συμβάλλει στις πιέσεις για ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος. Επικρατεί η άποψη ότι οι απαιτούμενες τεχνικές και διαχειριστικές δεξιότητες για τη βελτίωση των συστημάτων παροχής και διαχείρισης του νερού διατίθενται ή εφαρμόζονται καλύτερα, μέσω της μερικής ή ολοκληρωτικής ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος, ενώ, παράλληλα, κρίνεται ωφέλιμη η συνεπαγόμενη ενίσχυση του ανταγωνισμού. Οι προαναφερθείσες αντιλήψεις έχουν επιβεβαιωθεί από ορισμένες καλές πρακτικές ιδιωτικοποίησης. Ωστόσο, η κρατική διαχείριση των υπηρεσιών ύδατος των εκβιομηχανισμένων κρατών καταδεικνύει ότι οι κυβερνήσεις δεν είναι απαραίτητα λιγότερο ικανές και αποτελεσματικές από τον ιδιωτικό τομέα.

Εκτός των προαναφερθέντων κινητήριων δυνάμεων, έλαβαν χώρα ορισμένες σημαντικές εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο, οι οποίες συνέβαλαν στην προώθηση της ιδιωτικοποίησης. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η τάση ιδιωτικοποίησης υπηρεσιών, των οποίων το δίκτυο υποδομών παρέχεται από το κράτος, σημείωσε εξαιρετικό ενδιαφέρον και βρήκε στήριξη από διεθνείς αναπτυξιακούς οργανισμούς και θεσμούς χρηματοδότησης. Ωστόσο, το ρεύμα ιδιωτικοποιήσεων δεν εξηγείται μόνο βάσει οικονομικών κριτηρίων, αλλά εντός του πλαισίου του υποβόσκοντος πολιτικοοικονομικού διαλόγου των δεκαετιών 1980 και 1990. Ο νέος προσανατολισμός που υιοθετήθηκε χαρακτηρίστηκε από απορρύθμιση, με την έννοια της μείωσης της κρατικής επιρροής, από μία νέα ισορροπία μεταξύ κράτους και αγοράς, έναν νέο καταμερισμό των κινδύνων, καθώς και από το τέλος του κυρίαρχου μέχρι τότε κεϋνσιανού μοντέλου. Κυρίαρχο δόγμα του νεοφιλελευθερισμού αποτελεί το γεγονός ότι ο ρόλος του κράτους πρέπει να συρρικνωθεί και να αλλάξει.

Οι εν λόγω εξελίξεις αντικατοπτρίζονται στην πολιτική για τις αναπτυσσόμενες και τις προσφάτως εκβιομηχανισμένες χώρες, μέσω της συναίνεσης της Ουάσινγκτον. Το εν λόγω μοντέλο πολιτικής, το οποίο υιοθετήθηκε από την ΠΤ και το ΔΝΤ, επιτάσσει μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στη μακροοικονομική σταθερότητα, πρωτίστως μέσω της αποδυνάμωσης των μέτρων προστατευτισμού και του ανοίγματος των αγορών. Οι μεταρρυθμίσεις δε στοχεύουν μόνο στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών, αλλά και στην παράλληλη καταπολέμηση της φτώχειας. Οι παράγοντες κλειδιά στην επίτευξη των στόχων της συναίνεσης περιλαμβάνουν τον περιορισμό του φαινομένου της γραφειοκρατίας, τη μείωση των επιδοτήσεων, την αποφυγή ελλειμμάτων του προϋπολογισμού, το άνοιγμα στις ξένες επενδύσεις και μία σαφή πολιτική ιδιωτικοποιήσεων.

Πιο συγκεκριμένα, για τον τομέα των υδάτων, στο δεύτερο WWF, το Μάρτιο του 2000, δόθηκε έμφαση στην ανάγκη κινητοποίησης νέων χρηματοοικονομικών πόρων για την επίλυση των προβλημάτων, ενώ έγινε έκκληση για μεγαλύτερη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα¹⁶¹. Στο πέμπτο WWF έγινε αποδεκτό ότι απαιτούνται σημαντικές επενδύσεις στον τομέα των υδάτων, ώστε να επιτευχθούν οι Στόχοι της Χιλιετίας και να αντιμετωπιστούν οι παγκόσμιες αλλαγές. Το κυρίαρχο πρόβλημα είναι η δανειοληπτική ικανότητα των αναπτυσσόμενων χωρών και όχι η ανυπαρξία κεφαλαίων προς δανειοδότηση. Θα πρέπει να αναζητηθούν μη παραδοσιακοί μηχανισμοί χρηματοδότησης, ενώ κρίνεται αναγκαία η προσαρμογή και των δύο πλευρών, ώστε να βελτιωθεί η διαχείριση των υδάτων. Συνεπώς, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να καταστούν πιο αξιόπιστες, ώστε να αυξηθούν οι επενδύσεις και, από την άλλη πλευρά, οι χρηματοπιστωτικοί θεσμοί θα πρέπει να προσαρμόσουν τα προϊόντα τους στις απαιτήσεις των δανειζόμενων.

Κύριος φορέας προώθησης της ιδιωτικοποίησης στον αναπτυσσόμενο Νότο είναι η ΠΤ. Όντας ισχυρός υπερασπιστής των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων, έχει συμβάλει στο άνοιγμα της αγοράς στον τομέα των υδάτων, μέσω της πολιτικής παροχής δανείων, όπως θα φανεί παρακάτω. Βασικό επιχείρημα αποτελεί το γεγονός ότι η διαχείριση των υπηρεσιών ύδατος από ιδιωτικούς φορείς θα συμβάλλει στη μείωση των δημοσίων δαπανών, ώστε τα χρήματα να χρησιμοποιηθούν για την κάλυψη άλλων βασικών κοινωνικών προτεραιοτήτων. Επιπρόσθετα, τόσο η ΠΤ, όσο και το ΔΝΤ, ενδεχομένως ευελπιστούν ότι η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος θα συμβάλλει στην αποπληρωμή των παρασχεθέντων αναπτυξιακών δανείων. Εντούτοις, ορισμένα χρηματοδοτούμενα από την ΠΤ έργα στη Γκάνα και την Τανζανία κατέρρευσαν εν μέσω ταραχών, ενώ,

¹⁶¹ Πιο συγκεκριμένα, κρίθηκε απαραίτητο το πόσο των 105 δισεκατομμυρίων δολαρίων ετησίως, το οποίο θα προστίθετο στα 75 δισεκατομμύρια το χρόνο που ξοδεύονταν ήδη, για την ικανοποίηση των αναγκών για νερό, υγιεινή, διαχείριση αποβλήτων, καθώς και των αγροτικών αναγκών, κατά την περίοδο 2000-2025.

στη Νότια Αφρική, η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος έχει καταστεί σοβαρό πολιτικό ζήτημα και «πηγή συγκρούσεων, διχασμού και δυσπιστίας¹⁶²».

6.1.1 Το νερό ως βασικό αγαθό

Μετά τη μελέτη των παραγόντων που συνέβαλαν στην προώθηση της πολιτικής ιδιωτικοποιήσεων, θα πρέπει να εξεταστούν και οι παράγοντες που θα πρέπει να συντρέχουν, ώστε το νερό να αποτελέσει αντικείμενο ιδιωτικοποίησης. Πριν το άνοιγμα της αγοράς μίας χώρας στον τομέα των υδάτων, το κοινό αγαθό θα πρέπει να μετατραπεί σε εμπορεύσιμο προϊόν. Η εμπορευματοποίηση του νερού αναφέρεται σε μία διαδικασία εισαγωγής των μηχανισμών και των πρακτικών της αγοράς στη λειτουργική διαδικασία λήψης αποφάσεων των υπηρεσιών ύδατος, όπως είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους, η ανάκτηση του κόστους και η ανάλυση κόστους-οφέλους. Τα προαναφερθέντα έρχονται σε αντίθεση με τις παραδοσιακές λειτουργικές αρχές του δημόσιου τομέα, όπως είναι ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός, οι (αλληλο)επιχορηγούμενες δραστηριότητες και η λήψη αποφάσεων με βάση την προσφορά. Στη δημόσιο τομέα δεν υπάρχουν ιδανικά ή απόλυτα πρότυπα, καθώς οι εμπορικές αρχές και οι παραδοσιακές αρχές διαχείρισης μπορούν να εφαρμόζονται παράλληλα, με ποικίλες διαβαθμίσεις. Επομένως, η εμπορευματοποίηση ανοίγει το δρόμο για ανάμειξη του ιδιωτικού τομέα στην παροχή υπηρεσιών ύδατος και/ή δημιουργεί δημόσια συστήματα που συμπεριφέρονται σαν ιδιωτικοί παροχείς νερού, μιμούμενα τις πρακτικές των επιχειρήσεων και αποσκοπώντας στη σταδιακή «απομάκρυνση» του κράτους¹⁶³.

Κατευθυντήρια δύναμη της εμπορευματοποίησης και της ιδιωτικοποίησης είναι η αντιμετώπιση του νερού ως βασικού αγαθού, καθώς πρόκειται για τη διαδικασία που διευκολύνει τη μεταφορά της ιδιοκτησίας και του ελέγχου των πόρων από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα. Η εν λόγω διαδικασία δημιουργεί τις συνθήκες για τα αγαθά να λειτουργούν με βάση τους κανόνες της αγοράς, με ό,τι ανισότητες και διαβαθμισμένα standards αυτό συνεπάγεται.

Σύμφωνα με το Μαρξ¹⁶⁴, τα βασικά αγαθά και η μετατροπή τους μέσω ενός συστήματος της αμειβόμενης εργασίας βρίσκονται στον πυρήνα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η ανταλλαξιμότητα ενός προϊόντος δεν καθορίζεται από ενδογενή χαρακτηριστικά, αλλά από την αξία που του προσδίδεται κατά τη διαδικασία παραγωγής, η οποία καθορίζεται από το απαιτούμενο εργατικό δυναμικό και εκφράζεται με τη μορφή χρημάτων, όπως στην τιμή. Όλα τα πράγματα

¹⁶² Carty R. (2003), "Whose land on the tap? Water privatization in South Africa", CBC Radio News, February 2003, found at <http://www.cbc.ca/>.

¹⁶³ Βλ. αναλυτικότερα McDonald D., Ruiters G. (2005), "Theorizing Water Privatization in Southern Africa" in McDonald A., Ruiters G. (edit.) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 13-42.

¹⁶⁴ Marx K. (1978), "Capital, vol. 1" in Tucker R. (edit.) *The Marx-Engels Reader*, publ. W.W. Norton and Company, New York.

έχουν μία αξία χρήσης, η οποία ορίζεται από τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν ένα αγαθό από τα υπόλοιπα, αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό στο χώρο και το χρόνο. Αυτή η αξία χρήσης μετατρέπεται σε ανταλλακτική αξία, κατά τη διαδικασία ανταλλαγής, η οποία αποτελεί αυστηρά ποσοτική μέτρηση που διαφοροποιεί τα αγαθά βάσει της νομισματικής τους αξίας και μόνο, όπως αυτή ορίζεται από την αγορά. Τοιουτοτρόπως, το νερό, με τις διάφορες ποιοτικές αξίες χρήσης του (θρησκευτική πρακτική, αισθητική ομορφιά, φυσική αναγκαιότητα), κατά τη διαδικασία ανταλλαγής, γίνεται ένα ομογενοποιημένο, ποσοτικά διαφοροποιήσιμο βασικό αγαθό και αξιολογείται μόνο βάσει της τιμής του. Κατά συνέπεια, η αντιμετώπιση του νερού ως βασικού αγαθού συνεπάγεται τη μετατροπή των σχέσεων, οι οποίες πριν δε σχετιζόνταν με το εμπόριο, σε εμπορικές σχέσεις.

Βασικό αγαθό, με νεοκλασικούς οικονομικούς όρους, είναι οτιδήποτε μπορεί να πωληθεί και να αγοραστεί στην αγορά σε αντάλλαγμα ενός άλλου ανταλλάξιμου αγαθού ή χρημάτων. Επομένως, οποιαδήποτε πρακτική ή πολιτική που προωθεί ή αντιμετωπίζει ένα αγαθό ως αντικείμενο εμπορίου, ώστε να μπορεί να πωληθεί, να αγοραστεί ή να ανταλλαχθεί σηματοδοτεί την αντιμετώπισή του ως βασικού αγαθού. Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, για να χαρακτηριστεί ένα αγαθό ως βασικό, θα πρέπει να έχει τα χαρακτηριστικά ενός ιδιωτικού αγαθού, δηλαδή θα πρέπει να είναι ανταγωνιστικό στην κατανάλωση και αποκλειστικής χρήσης. Τα ιδιωτικά αγαθά μπορούν να τιμολογηθούν για ατομική κατανάλωση και να ανταποκριθούν επαρκώς στις επιταγές της αγοράς.

Από την άλλη πλευρά, τα δημόσια αγαθά δε μπορούν να χαρακτηριστούν βασικά αγαθά, καθώς δεν είναι αποκλειστικής χρήσης, ούτε είναι ανταγωνιστικά στην κατανάλωση. Βάσει της νεοκλασικής θεώρησης, τα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες δεν είναι πιθανό να παρέχονται από ιδιωτικές εταιρείες, βάσει των κανόνων της αγοράς, επειδή ορισμένοι τα απολαμβάνουν δωρεάν¹⁶⁵, καθιστώντας τις ιδιωτικές επενδύσεις αμφιβόλου αποδοτικότητας και, συνεπώς, επικίνδυνες. Ωστόσο, βάσει των δοθέντων ορισμών, το νερό δεν είναι αμιγώς ούτε δημόσιο, ούτε ιδιωτικό αγαθό. Το νερό ανήκει στους κοινόκτητους φυσικούς πόρους, καθώς είναι ανταγωνιστικό στην κατανάλωση, αλλά δεν είναι αποκλείσιμο. Όταν ένα άτομο χρησιμοποιεί έναν κοινόκτητο πόρο, μειώνει την απόλαυση που οι άλλοι αποκομίζουν από τη χρήση του. Εξ αιτίας αυτής της αρνητικής εξωτερικότητας, υπάρχει η τάση να χρησιμοποιούνται οι κοινόκτητοι πόροι περισσότερο από όσο θα έπρεπε, με αποτέλεσμα, όπως έχει αναφερθεί, να οδηγούμαστε στην τραγωδία των κοινών. Το κράτος μπορεί να λύσει το πρόβλημα μειώνοντας τη χρήση του

¹⁶⁵ Πρόκειται για τους επονομαζόμενους “free riders”. Καθώς δεν υπάρχει τρόπος να αποκλειστούν κάποιοι από την απόλαυση ενός αγαθού, οι άνθρωποι έχουν κίνητρο να το απολαύσουν δωρεάν. Συνεπώς, υπάρχουν άνθρωποι που αποκομίζουν όφελος από αγαθά αποφεύγοντας να πληρώσουν για αυτά.

κοινόκτητου πόρου με ρυθμιστικές παρεμβάσεις ή με τη φορολογία. Μία άλλη δυνατότητα που έχει το κράτος για να λύσει το πρόβλημα είναι να μετατρέψει τον κοινόκτητο πόρο σε ιδιωτικό. Το πρόβλημα είναι γνωστό εδώ και χιλιάδες χρόνια. Ο φιλόσοφος Αριστοτέλης είχε επισημάνει σχετικά πως «ό,τι είναι κοινό σε πολλούς φροντίζεται λιγότερο, επειδή όλοι οι άνθρωποι ενδιαφέρονται περισσότερο για ό,τι είναι δικό τους, παρά για ό,τι κατέχουν από κοινού με άλλους».

Σύμφωνα με μία άλλη θεώρηση, το νερό εντάσσεται στα αγαθά ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας. Η παροχή τέτοιου είδους αγαθών δε θα ήταν επαρκής εάν επαφίετο αμιγώς στις δυνάμεις της αγοράς. Στην περίπτωση του νερού, εάν δεν υπήρχε δημόσια παροχή, είναι πιθανό να υπήρχαν κάποιοι ιδιωτικοί παροχείς ύδατος, προσφέροντας τις υπηρεσίες τους μόνο σε όσους είχαν την οικονομική άνεση να τις αγοράσουν, όπως συνέβη στη Μεγάλη Βρετανία κατά το 19^ο αιώνα. Δεδομένου του γεγονότος ότι οι ιδιωτικές εταιρείες θα λαμβάνουν υπ' όψιν μόνο το δικό τους κόστος και όφελος, δεν είναι πιθανό να παρέχουν υπηρεσίες ύδατος βέλτιστου κοινωνικού επιπέδου για όλους.

Μετά τη δεκαετία του 1970, η αντίληψη του νερού ως αγαθού ιδιαίτερης οικονομικής σημασίας άρχισε να φθίνει, παραχωρώντας τη θέση της στη νεοφιλελεύθερη προσέγγιση που θέλει το νερό να αντιμετωπίζεται ως ιδιωτικό αγαθό, δηλαδή να ανταποκρίνεται στους δείκτες της αγοράς, να είναι ευέλικτο ως προς τη ζήτηση, καθώς και ανταγωνιστικό και αποκλεισμο ως προς την κατανάλωση. Βάσει της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης το νερό δε θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ιδιωτικό αγαθό μόνο θεωρητικά, αλλά επιβάλλεται οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά να αντιμετωπίζεται ως τέτοιο. Συνεπώς, η επιδοτούμενη δημόσια παροχή είναι ανεπαρκής, παράγει ανεύθυνες συμπεριφορές και χαρακτηρίζεται από διαφθορά, αλλοιώνοντας το δημόσιο χαρακτήρα του νερού. Από την άλλη πλευρά, η αντιμετώπιση του νερού ως ιδιωτικού αγαθού, δημιουργεί ικανά και υπεύθυνα συστήματα υδροδότησης, ενισχύοντας το δημόσιο χαρακτήρα του πόρου. Το εν λόγω επιχείρημα καταλήγει λέγοντας ότι η ιδιωτικοποίηση και η εμπορευματοποίηση του νερού κρίνονται τόσο αποδεκτές, όσο και αναγκαίες, ενώ οποιαδήποτε άλλη αντιμετώπιση θα ήταν ανεύθυνη.

Κάποια αγαθά επιδέχονται βαθύτερης και γρηγορότερης αντιμετώπισης ως βασικά αγαθά από ορισμένα άλλα. Το νερό είναι «μη συνεργάσιμο» βασικό αγαθό, λόγω των βιοφυσικών χαρακτηριστικών του: είναι ακριβό στη μεταφορά και απαιτεί σημαντικές επενδύσεις κεφαλαίου, οδηγώντας αναπόφευκτα στο φυσικό μονοπώλιο¹⁶⁶. Τους τελευταίους αιώνες παρατηρείται μία σταθερή επέκταση των σχέσεων αγοράς και της «μετατροπής» σε βασικά αγαθά ανά τον πλανήτη, η οποία έχει επιταχυνθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες. Το νερό δεν αποτελεί

¹⁶⁶ Βλ. Bakker K. (2003), *An Uncooperative Commodity: Privatizing Water in England and Wales*, publ. Oxford University Press, Oxford.

εξαίρεση. Η αντιμετώπιση του ως βασικό αγαθό ενδέχεται να καθυστερεί σε ορισμένες περιοχές και να είναι άνιση γεωγραφικά, αλλά οι υποβόσκουσες πιέσεις παραμένουν, έχοντας ισχυρές μετατρεπτικές επιπτώσεις.

6.2 Υπέρ και κατά της ιδιωτικοποίησης

Η παροχή νερού από δημόσιες επιχειρήσεις κοινής ωφελείας αποτελεί την πιο οικονομική επιλογή. Από την άλλη πλευρά, η ιδιωτικοποίηση του ύδατος είναι ένα διεθνές φαινόμενο, το οποίο λαμβάνει χώρα σε περιοχές όπου επικρατούν εντελώς διαφορετικές συνθήκες, όπως είναι τα κράτη του αναπτυσσόμενου κόσμου και οι χώρες της υποσαχάριας Αφρικής, και στο οποίο εμπλέκονται παγκόσμιοι θεσμοί, όπως η ΠΤ. Οι υποστηρικτές της ιδιωτικοποίησης ισχυρίζονται ότι οι κυβερνήσεις είναι διεφθαρμένες και αναξιόπιστες, ενώ οι οικονομικοί τους πόροι είναι περιορισμένοι, συνεπώς είναι ανίκανες να διευρύνουν και να αναβαθμίσουν τις υπηρεσίες παροχής ύδατος. Αντίθετα, εκείνοι που εναντιώνονται στην ιδιωτικοποίηση υποστηρίζουν ότι οι ιδιωτικές εταιρείες ενδιαφέρονται μόνο για το κέρδος τους, χρεώνοντας τους φτωχούς περισσότερο από όσο έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν, παρέχοντας χαμηλούς μισθούς στους εργαζόμενους και δημιουργώντας κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια του κοινού. Συνεπώς, γεννάται το ερώτημα, κατά πόσο η ιδιωτικοποίηση του ύδατος συμβάλλει στη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και τη μείωση του κόστους ή αποτελεί εμπόδιο ως προς το ανθρώπινο δικαίωμα πρόσβασης στο νερό.

Καθώς οι δημόσιες υπηρεσίες ύδρευσης αποδείχθηκαν ανίκανες να καλύψουν τις βασικές ανάγκες για νερό για όλους τους ανθρώπους, μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, προωθούμενες από τις επιταγές της νεοφιλελεύθερης οικονομικής προσέγγισης, επεξέτειναν τις προσπάθειές τους να καταλάβουν μεγαλύτερο μέρος της πίτας στην αγορά υπηρεσιών ύδατος. Αυτή η τάση ιδιωτικοποίησης έχει εγείρει σημαντικές ανησυχίες και, σε ορισμένες περιοχές, ακόμα και βίαιες αντιδράσεις. Η αντίθεση στην ιδιωτικοποίηση βασίζεται, κυρίως, στην αμφιβολία σχετικά με το εάν οι αμιγώς ιδιωτικές αγορές μπορούν να καλύψουν τις κοινωνικές πτυχές του νερού ως πόρου, ή εάν είναι απαραίτητοι μηχανισμοί εκτός της αγοράς για την ικανοποίηση των κοινωνικών στόχων.

Άλλες ανησυχίες σχετίζονται με τη θεμελιώδη δυσπιστία προς τις εταιρείες και τη μεταφορά των κερδών και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος εκτός της κοινότητας ή και της χώρας. Η μεγαλύτερη ανάγκη για ιδιωτικές υπηρεσίες ύδατος συχνά απαντάται στα κράτη με ασθενή δημόσιο τομέα. Το παράδοξο είναι ότι οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για αποτυχημένες προσπάθειες ιδιωτικοποίησης απαντώνται, επίσης, εκεί όπου οι κυβερνήσεις είναι ασθενείς. Σε γενικές γραμμές, ο ταχύς ρυθμός ιδιωτικοποιήσεων τα τελευταία χρόνια και ο ακατάλληλος τρόπος εφαρμογής ορισμένων σχεδίων ενίσχυσαν τις ανησυχίες των τοπικών κοινωνιών,

των ΜΚΟ και των διαμορφωτών πολιτικής. Ως αποτέλεσμα, οι ιδιωτικές εταιρείες συναντούν ισχυρή δημόσια αντίδραση στις προσπάθειες ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος.

Οι κυβερνήσεις έχουν τη θεμελιώδη υποχρέωση να παρέχουν βασικές υπηρεσίες, όπως η ύδρευση, η αποχέτευση και η ενέργεια στους πολίτες τους. Η αποτυχία να καλύψουν τέτοιου είδους βασικές ανάγκες, ή, έστω, να διευκολύνουν την πραγματοποίησή τους, κρίνεται ανεύθυνη. Οι προσπάθειες των διεθνών χρηματοπιστωτικών θεσμών και των αναπτυξιακών οργανισμών εστίαζαν στην υποβοήθηση των κυβερνήσεων να παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες. Όπως αναλύθηκε, τα τελευταία χρόνια οι εν λόγω οργανισμοί άλλαξαν στάση, προωθώντας την ιδιωτικοποίηση ως νέα λύση. Διατυπώνονται σοβαρές ανησυχίες σχετικά με αυτή τη μετάθεση αρμοδιοτήτων και την απώλεια ελέγχου που συνεπάγεται.

Ένας από τους βασικούς στόχους ανάληψης της ευθύνης παροχής υπηρεσιών ύδατος, είτε δημόσιας είτε ιδιωτικής, θα πρέπει να είναι η κάλυψη των αναγκών των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, μέσω της επέκτασης των δικτύων. Τα συμφέροντα των φτωχών περιοχών που βρίσκονται στα πέριξ μεγάλων πόλεων δεν εκπροσωπούνται, λόγω της έλλειψης πολιτικής ισχύος, του γεγονότος ότι ενδεχομένως πρόκειται για «ανεπίσημες» κοινότητες, αλλά και της ένδειας, η οποία συνεπάγεται την αδυναμία πληρωμής για την παροχή των υπηρεσιών. Για αυτό το λόγο, μέρος των αντιδράσεων αποτελεί και το αίτημα για κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο νερό, το οποίο να είναι νομικά εκτελεστό, καθώς και ο καταμερισμός των κρατικών κεφαλαίων, ώστε να διασφαλιστεί η πρόσβαση ακόμα και των φτωχότερων ομάδων σε υδάτινους πόρους. Το αντεπιχείρημα είναι ότι η έλλειψη οδικού δικτύου, καθώς και η άναρχη και ανεξέλεγκτη εξάπλωση των εν λόγω κοινοτήτων δε συμβάλλει στη δημιουργία του κατάλληλου σχεδιασμού για την παροχή υπηρεσιών. Ωστόσο, η κάλυψη των αναγκών του συνόλου του πληθυσμού θα πρέπει να αποτελεί ύψιστη προτεραιότητα κάθε κυβέρνησης και οι συμφωνίες εκχώρησης εξουσιών παροχής υπηρεσιών θα πρέπει να περιλαμβάνουν σχετικές ρήτρες.

Εκτός της επέκτασης των δικτύων, είναι πολύ σημαντική και η συντήρηση και αποκατάσταση των ήδη υπαρχόντων υποδομών. Η κατάσταση των υποδομών υδροδότησης επιδεινώνεται με το πέρασμα του χρόνου, με αποτέλεσμα να είναι απαραίτητη η επιδιόρθωση και η αντικατάσταση ορισμένων τμημάτων. Οι εν λόγω δραστηριότητες αναβάλλονται εύκολα και, πολύ συχνά, παραμελούνται πλήρως, με συνέπεια να υπάρχουν διαρροές, αλλά και να υποβαθμίζεται η ποιότητα των υδάτων. Οι κυβερνήσεις δε διαθέτουν τα απαραίτητα κεφάλαια για τη συντήρηση και αποκατάσταση των υποδομών. Οι δημόσιες υπηρεσίες παρέχουν νερό σε χαμηλές τιμές, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν κέρδη, ώστε να επενδυθούν σε

τέτοιου είδους δραστηριότητες. Τα απαραίτητα κεφάλαια για τις επενδύσεις θα μπορούσαν να εξευρεθούν είτε από τον ιδιωτικό, είτε από το δημόσιο τομέα, εφαρμόζοντας μία ορθή πολιτική κοστολόγησης. Κατά συνέπεια, οι επενδύσεις στον τομέα των υποδομών θα πρέπει να συνοδεύονται από τις κατάλληλες νομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις.

Ο έλεγχος των υδάτινων πόρων έχει μεγάλη σημασία στις διάφορες κοινωνίες και έχουν αναπτυχθεί διαφόρων ειδών δικαιώματα χρήσης του νερού¹⁶⁷. Τα πολιτιστικά, κοινωνικά ή νομικά αυτά δικαιώματα αναπτύχθηκαν με τον καιρό για να αντιμετωπίσουν ορισμένες πτυχές της δημόσιας κτήσης, του δημόσιου ελέγχου και της δημόσιας συμμετοχής στον τομέα της πολιτικής των υδάτων. Μεταξύ άλλων, διασφαλίζουν την ορθόνομη πρόσβαση στις υπηρεσίες ύδατος, μειώνουν τις επιπτώσεις για τους χρήστες της κάτω ροής, προστατεύουν την ποιότητα των υδάτων και συμβάλλουν στην επίλυση διαφορών. Ενώ ορισμένες μορφές αποκρατικοποίησης δε συνεπάγονται αλλαγές ως προς τα δικαιώματα χρήσης του νερού, υπάρχει ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός ειδών ιδιωτικοποίησης, που, είτε εσκεμμένα, είτε ακούσια, μεταβάλλει το status quo, προβαίνοντας ακόμα και σε παραχώρηση της ιδιοκτησίας των υδάτινων πόρων από δημόσιους σε ιδιωτικούς φορείς. Υφίσταται βέβαια και η άποψη ότι η έλλειψη δικαιωμάτων ιδιοκτησίας οδηγεί στην υπερεκμετάλλευση και, τη συνεπαγόμενη, τραγωδία των κοινών. Συνεπώς, η προτεινόμενη λύση είναι η ιδιοκτησία των υδάτινων πόρων από τον ιδιωτικό τομέα¹⁶⁸. Ένα ακόμη ζήτημα που τίθεται είναι η αναδιανομή του πλούτου με μη ορθόνομο τρόπο, μέσω της μεταβίβασης των δημόσιων περιουσιακών στοιχείων σε ανθρώπους που βρίσκονται «κοντά» στην κυβέρνηση. Η ύπαρξη τέτοιου είδους προβλημάτων εξαρτάται από το σχεδιασμό και τη διαφάνεια των κανόνων και του νομικού συστήματος.

Στην αδιαφάνεια συμβάλλει και η διαφθορά, η μη διασφάλιση της συμμετοχής του κοινού και η έλλειψη μηχανισμών παρακολούθησης. Η αδυναμίες στη διαδικασία εποπτείας ενδέχεται να οδηγήσουν σε αναποτελεσματική παροχή υπηρεσιών, διακρίσεις και παραβιάσεις στην προστασία της ποιότητας των υδάτων. Παραδείγματος χάριν, η Γουινέα, στα τέλη της δεκαετίας του 1980, είχε ένα από τα λιγότερο αναπτυγμένα συστήματα ύδρευσης στη δυτική Αφρική. Ποσοστό μικρότερο του 40% του πληθυσμού είχε πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό, ενώ η ποιότητα του νερού ήταν αμφίβολη. Το 1989, η κυβέρνηση της Γουινέας προέβη σε ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδατος της πρωτεύουσας και 16 άλλων πόλεων. Σημειώθηκαν σημαντικές βελτιώσεις, ωστόσο ο ασθενής μηχανισμός παρακολούθησης και η προβληματική εφαρμογή είχαν ως αποτέλεσμα οι καταναλωτές να αποκομίσουν λιγότερα πλεονεκτήματα από τα αναμενόμενα.

¹⁶⁷ Στα αγγλικά “water rights”.

¹⁶⁸ Βλ. Segerfeldt F. (2005), op.cit., p.p. 29-35.

Ο τομέας των υδάτων είναι ιδιαίτερα επιρρεπής στη διαφθορά, καθώς οι υπηρεσίες παροχής ύδατος αποτελούν φυσικό μονοπώλιο. Εκτιμάται ότι η διαφθορά στον τομέα των υδάτων ενδέχεται να αυξήσει το κόστος των απαιτούμενων επενδύσεων για την επίτευξη των Στόχων της Χιλιετίας κατά περίπου 50 δισεκατομμύρια δολάρια¹⁶⁹. Παράλληλα, θα επιμηκύνει το χρόνο επίτευξης των τιθέμενων στόχων, τόσο στον τομέα των υδάτων, όσο και στους υπόλοιπους τομείς, καθώς οι στόχοι είναι αλληλοεξαρτώμενοι¹⁷⁰. Με την εκτροπή των κεφαλαίων που προορίζονται για επενδύσεις για τη λειτουργία ή τη συντήρηση των δικτύων, η διαφθορά μειώνει την πρόσβαση στο νερό, υποχρεώνοντας ανθρώπους που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας να προβαίνουν σε δωροδοκίες για να εξασφαλίσουν την πρόσβαση σε υδάτινους πόρους. Επομένως, η διαφθορά υπονομεύει την καταπολέμηση της φτώχειας και αποτελεί τροχοπέδη στην οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, η διαφθορά συμβάλλει στη γενικότερη υποβάθμιση των υδάτινων αποθεμάτων, ενώ υπονομεύει τους θεσμούς και τη βιωσιμότητα των υποδομών.

Όπως προαναφέρθηκε, η μεγαλύτερη ανάγκη για ιδιωτική παροχή υπηρεσιών ύδατος συχνά απαντάται στα κράτη με ασθενή δημόσιο τομέα, αλλά, παράλληλα, οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για αποτυχημένες προσπάθειες ιδιωτικοποίησης απαντώνται εκεί όπου οι κυβερνήσεις είναι ασθενείς. Κατά συνέπεια, η καταπολέμηση της διαφθοράς δε βασίζεται τόσο στην ιδιωτικοποίηση ή μη των υπηρεσιών ύδατος, όσο στις νόμιμες, διαφανείς και συμμετοχικές διαδικασίες. Οι εν λόγω διαδικασίες απαιτούν τη χρήση θεσμικών, νομικών και οικονομικών εργαλείων, καθώς και την ύπαρξη πολιτικής βούλησης. Ακόμα και η διεθνής βοήθεια και οι παρεμβάσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς θα έχουν περιορισμένα αποτελέσματα, χωρίς την ύπαρξη πολιτικής βούλησης.

Από την άλλη πλευρά, ακόμα και όταν υπάρχει πολιτική βούληση, η έξωθεν βοήθεια δεν είναι αποτελεσματική, καθώς υπάρχει ασυμβατότητα των διεθνών τιθέμενων στόχων με τους εθνικούς. Σαφέστερα, ενώ τα προγράμματα των διεθνών οργανισμών, όπως η ΠΤ και το ΔΝΤ¹⁷¹, αντανakλούν τους μακροοικονομικούς στόχους στα πλαίσια μία ελεύθερης παγκόσμιας αγοράς αγαθών και υπηρεσιών, οι στόχοι των μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων, σε εθνικό επίπεδο, ορίζονται από τις συγκεκριμένες πολιτικές, νομικές, θεσμικές και κοινωνικές συνθήκες. Επιπρόσθετα, οι κυβερνήσεις δεν είναι πάντα σε θέση να αντιμετωπίσουν τις νέες δομές και να αντεπεξέλθουν στις νέες προκλήσεις. Οι επικρατούσες συνθήκες, όπως η

¹⁶⁹ Βλ. Transparency International (2008), Global Corruption Report 2008: Corruption in the Water Sector, publ. Cambridge University Press, p. 10.

¹⁷⁰ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η έλλειψη υδάτινων πόρων ή η κακή ποιότητά τους συμβάλλει στη μετάδοση ασθενειών, στην απώλεια ζώων, καθώς και στην υποβάθμιση των οικοσυστημάτων.

¹⁷¹ Υπενθυμίζεται ότι οι εν λόγω διεθνείς οργανισμοί προωθούν αναπτυξιακές πολιτικές, βάσει της συναίνεσης της Ουάσινγκτον. Ένας από τους τρεις πυλώνες της συναίνεσης της Ουάσινγκτον είναι η προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων.

περιορισμένη διοικητική ικανότητα, τα ασαφή όρια αρμοδιοτήτων, οι ελλείψεις βάσεις δεδομένων, οι ανίσχυρες κρατικές δομές, τα υψηλά επίπεδα διαφθοράς, καθώς και η έλλειψη αποκεντρωμένων δομών, δεν ευνοούν τις επιδιωκόμενες μεταρρυθμίσεις στον τομέα των υδάτων.

6.2.1 Η κοστολόγηση του ύδατος

Η κυριότερη, ενδεχομένως, ένσταση κατά της ιδιωτικοποίησης βασίζεται στην αύξηση της τιμής του παρεχόμενου ύδατος. Οι πολέμιοι της ιδιωτικοποίησης υποστηρίζουν ότι τα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού δε θα έχουν τη δυνατότητα να προμηθεύονται επαρκείς ποσότητες νερού, εάν οι τιμές ορίζονται από την αγορά. Η παροχή νερού από δημόσιες επιχειρήσεις κοινής ωφελείας αποτελεί την πιο οικονομική επιλογή. Η ύπαρξη οικονομικών κλίμακας έχει ως αποτέλεσμα, μετά την τοποθέτηση του δικτύου, το οριακό κόστος παροχής κάθε επιπλέον μονάδας νερού μειώνεται κάθετα. Ένας ακόμη μηχανισμός, ο οποίος βασίζεται στην αντιμετώπιση του νερού ως δημόσιου αγαθού και συμβάλλει στη μείωση της τιμής, είναι οι παρεχόμενες επιδοτήσεις.

Εντούτοις, οι χαμηλές τιμές έχουν οδηγήσει σε κατάχρηση και κατασπατάληση του πόρου¹⁷², έλλειψη κεφαλαίων και ανελαστικότητα, καθώς, στην πραγματικότητα, το νερό υπο-κοστολογείται. Η έλλειψη κεφαλαίων, όπως αναλύθηκε ήδη, συμβάλλει στην αδυναμία ανανέωσης, αποκατάστασης και επέκτασης των υποδομών ύδρευσης, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται η ποιότητα του παρεχόμενου ύδατος, ενώ, σε ορισμένες περιοχές, να μην υπάρχει καν δίκτυο υδροδότησης. Επιπρόσθετα, οι επιδοτήσεις, αρκετές φορές, ωφελούν τα πιο προνομιούχα τμήματα του πληθυσμού. Οι δημόσιες υπηρεσίες κοινής ωφελείας καλύπτουν μόνο το 30% του κόστους τους, ενώ το υπόλοιπο 70% αναπληρώνεται από επιδοτήσεις που προκύπτουν από τα έσοδα της φορολογίας¹⁷³. Όσοι δεν εξυπηρετούνται από το δίκτυο υδροδότησης δεν ωφελούνται από τις επιδοτήσεις. Σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες, περίπου το 80%-90% του πιο εύπορου 1/5 του πληθυσμού έχει πρόσβαση σε δημόσια παροχή ύδατος, σε αντίθεση με το 30%-50% του φτωχότερου 1/5 του πληθυσμού¹⁷⁴.

Το νερό κοστολογείται χαμηλά για πολιτικούς λόγους, με στόχο να είναι προσβάσιμο σε όλους και, ιδιαίτερα, στις κρίσιμες (πολιτικά) ομάδες του αγροτικού τομέα και των αστικών νοικοκυριών. Ωστόσο, η χαμηλή τιμή του δεν ευνοεί την

¹⁷² Οι χρήστες δεν έχουν κίνητρο να εξοικονομήσουν ή να μειώσουν την κατανάλωση, καθώς το νερό παρέχεται σε αρκετά χαμηλές τιμές. Η βιομηχανική και αγροτική χρήση είναι πολύ σημαντικότερη από την οικιακή, ευθυνόμενες για το 92% της παγκόσμιας κατανάλωσης νερού. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όσο λιγότερο αναπτυγμένη είναι μία χώρα, τόσο περισσότερο νερό καταναλώνεται από τον αγροτικό της τομέα. Από την άλλη πλευρά, το μισό νερό που χρησιμοποιείται από τους αγρότες παγκοσμίως δεν παράγει τροφή.

¹⁷³ Στον αναπτυσσόμενο κόσμο ξοδεύονται 45 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως σε επιδοτήσεις στον τομέα των υδάτων.

¹⁷⁴ Βλ. Segerfeldt F. (2005), *op.cit.*, p. 52.

επέκταση των δικτύων, με αποτέλεσμα οι φτωχοί να μην έχουν πρόσβαση σε (καλής ποιότητας) νερό. Η τιμή μπορεί να αποτελέσει κατευθυντήρια δύναμη για θετικές αλλαγές σε ένα εύρυθμο οικονομικό σύστημα. Ένα κοινό κριτήριο για να είναι το νερό οικονομικά προσιτό θα ήταν το κόστος του να μην υπερβαίνει το 3% (σε ορισμένες περιπτώσεις το 5%) του καθαρού εισοδήματος του νοικοκυριού¹⁷⁵. Σύμφωνα με έρευνες, στα αναπτυσσόμενα κράτη, τα νοικοκυριά διαθέτουν περίπου το 1% των εισοδημάτων τους για υπηρεσίες ύδρευσης. Ωστόσο, ο εν λόγω δείκτης είναι επισφαλής, δεδομένων των ανισοτήτων που υπάρχουν εντός ενός κράτους. Σε γενικές γραμμές, οι φτωχότερες ομάδες τείνουν να διαθέτουν μεγαλύτερο ποσοστό των εισοδημάτων τους στο νερό. Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει σαφής εικόνα για τον αναπτυσσόμενο κόσμο, λόγω της εξάπλωσης των ανεπίσημων παροχών και των μικροπωλητών, οι οποίοι διανέμουν νερό σε τιμές αγοράς. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα πιο φτωχά νοικοκυριά διαθέτουν το 3%-11% του εισοδήματός τους σε νερό¹⁷⁶.

Τα θεμελιώδη ζητήματα κατά τη σχεδίαση της πολιτικής κοστολόγησης είναι¹⁷⁷:

- Η ανάκτηση του κόστους: τα έσοδα θα πρέπει να καλύπτουν το κόστος του συστήματος.
- Η οικονομική αποδοτικότητα: οι τιμές θα πρέπει να ορίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχουν κίνητρα για την ορθολογική χρήση του πόρου, αποτελώντας, παράλληλα, μία έκφραση του συνολικού κόστους των αποφάσεων των καταναλωτών.
- Η ορθονομία: οι καταναλωτές με παρόμοια/κοινά χαρακτηριστικά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο.
- Οι κοινωνικές πτυχές: το νερό θα πρέπει να διατίθεται με ελάχιστο κόστος στα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού.

Ένας λόγος για τον οποίο αναμένεται η αύξηση της τιμής του ύδατος μετά την ιδιωτικοποίηση είναι η εξάλειψη των επιδοτήσεων. Η εφαρμογή της αρχής ανάκτησης του κόστους ενδέχεται να βελτιώσει την οικονομική αποδοτικότητα, αλλά και να συμβάλλει στην αύξηση των τιμών, δεδομένης της μείωσης ή της εξάλειψης των επιδοτήσεων. Ένας, επιπλέον, λόγος για την αύξηση της τιμής του νερού είναι οι πραγματοποιούμενες επενδύσεις. Το αντεπιχείρημα είναι ότι οι επενδύσεις, είτε πραγματοποιηθούν από τον ιδιωτικό τομέα, είτε από το δημόσιο,

¹⁷⁵ Βλ. The United Nations World Water Development Report 3-Water in a Changing World, p. 61.

¹⁷⁶ Χαρακτηριστικά, στη Γκάνα και την Κένυα οι άνθρωποι που αγοράζουν νερό από πωλητές ξοδεύουν ανά λίτρο 8 φορές περισσότερο από τα νοικοκυριά που εξυπηρετούνται από το δίκτυο ύδρευσης.

¹⁷⁷ Βλ. Kluge Th., Scheele U. (2008), "Private Sector Participation in Water Supply and Sanitation. A Contribution to Attaining the Millennium Development Goals or Merely the Export of Old Solutions?", in Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit.) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, p.p. 205-226.

θα μπορούσαν να έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της τιμής του νερού. Επιπρόσθετα, η επέκταση των υποδομών θα ωφελήσει ανθρώπους, οι οποίοι δεν εξυπηρετούνταν από το δίκτυο υδροδότησης και προμηθεύονταν νερό σε πολύ υψηλότερες τιμές, καθώς πλέον θα έχουν πρόσβαση στον πόρο με πολύ χαμηλότερο κόστος. Ο ιδιωτικός τομέας θα μπορούσε να συμβάλει στη βελτίωση του δικτύου υποδομών, χωρίς, όμως, αυτό να συνεπάγεται και αύξηση της τιμής του νερού. Είναι γεγονός ότι το νερό είναι απαραίτητο σε όλους. Η βελτίωση της ποιότητας του παρεχόμενου ύδατος δεν αποτελεί μόνο κόστος για μία επιχείρηση. Παράλληλα, αποτελεί πόλο έλξης για τον καταναλωτή, λόγω της βελτίωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η εταιρεία να ανακτήσει τα χρήματα που επενδύθηκαν.

Έσοδα για τις ιδιωτικές εταιρείες μπορούν να προκύψουν από τη μείωση των ανεπαρκειών του συστήματος, των λειτουργικών δαπανών, του κόστους εργασίας και των εξόδων διαχείρισης, ενώ η ύπαρξη οικονομιών κλίμακας αποτελεί θετικό παράγοντα για την επέκταση των υποδομών. Από την άλλη πλευρά, οι ιδιωτικές εταιρείες, οι οποίες υπόκεινται σε φορολόγηση, αποσκοπούν στην αποκόμιση κερδών. Παρά το γεγονός ότι έχουν καλύτερη πρόσβαση σε κεφάλαια από τις δημόσιες υπηρεσίες, πληρώνουν περισσότερο για την απόκτησή τους. Ενώ οι υπέρμαχοι της ιδιωτικοποίησης υποστηρίζουν ότι η ιδιωτική διαχείριση ή κτήση των συστημάτων ύδρευσης συμβάλλει στη μείωση της τιμής του νερού, οι τοπικές κοινωνίες εκφράζουν το φόβο για το ακριβώς αντίθετο. Η πραγματικότητα βρίσκεται κάπου στη μέση, καθώς και οι δύο εκδοχές έχουν συμβεί.

Η πολιτική κοστολόγησης θα πρέπει να αποσκοπεί στη διαχείριση της ζήτησης, ώστε να πραγματοποιείται ορθολογική χρήση του πόρου και να αποφευχθούν τα φαινόμενα κατασπατάλησης. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να εξασφαλίζεται η πρόσβαση των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού και η κάλυψη των βασικών τους αναγκών. Τα προαναφερθέντα θα αναπτυχθούν στα πλαίσια μίας σφαιρικότερης πολιτικής ΟΔΥΠ, μέσω της παροχής επιδοτήσεων και της εφαρμογής της αρχής ο χρήστης και ο ρυπαίνων πληρώνει.

Αναλυτικότερα, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι επιδοτήσεις κρίνονται ως κοινωνικά επιθυμητές και οικονομικά αποδοτικές. Από την άλλη πλευρά, δίδονται συχνά ως πολιτικό αντάλλαγμα ή ως κοινωνικές δωρεές σε μεγαλύτερη έκταση από την απαιτούμενη για την κάλυψη των βασικών κοινωνικών αναγκών. Ωστόσο, όταν υπάρχει σωστός σχεδιασμός, μία πολιτική επιδοτήσεων μπορεί να ικανοποιήσει τους κοινωνικά τιθέμενους στόχους, χωρίς να δημιουργείται πρόβλημα στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς.

Ένα από τα πιθανά πλεονεκτήματα της ιδιωτικοποίησης είναι η εξάλειψη των ακατάλληλων επιδοτήσεων. Η μετατόπιση στον ιδιωτικό τομέα μπορεί να οδηγήσει σε τιμές που αντανakλούν καλύτερα το κόστος και να επιστρέψει στις

κυβερνήσεις να διακόψουν τις επιδοτήσεις με τους ιδιωτικούς παροχείς να αναλαμβάνουν την ευθύνη για την αύξηση των τιμών. Ωστόσο, η παντελής έλλειψη επιδοτήσεων, σε ορισμένες περιπτώσεις, ενδέχεται να έχει καταστροφικά αποτελέσματα, ειδικά όταν συνοδεύεται με πολιτική ανάκτησης του κόστους. Ένα παράδειγμα, το οποίο θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω, αποτελεί το ξέσπασμα επιδημίας χολέρας στη Νότια Αφρική, το 2000. Κατά συνέπεια, ακόμα και όταν τα συστήματα ύδρευσης ή η λειτουργία τους ιδιωτικοποιείται, κρίνεται επιθυμητή η, ενδεχομένως μόνιμη, προστασία ορισμένων ομάδων ατόμων ή επιχειρήσεων από την καταβολή του κόστους στην πληρότητά του. Η οικονομικά προσιτή παροχή νερού, επαρκούς για την κάλυψη των βασικών αναγκών αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και είναι κοινωνικά επιθυμητή, συνεπώς αξίζει να επιδοτηθεί.

Ένα κλασικό παράδειγμα εφαρμογής των επιδοτήσεων είναι τα κλιμακωτά τιμολόγια. Βάσει αυτής της πολιτικής, παρέχεται μία συγκεκριμένη ποσότητα ύδατος με χαμηλό ή μηδενικό κόστος, το οποίο αυξάνεται κλιμακωτά με την περαιτέρω αύξηση του όγκου του νερού που καταναλώνεται. Με αυτόν τον τρόπο ενθαρρύνεται η συνετή κατανάλωση των υδάτινων πόρων και αποφεύγεται η κατασπατάληση, εξασφαλίζοντας, παράλληλα, μία ελάχιστη ποσότητα νερού για όλους τους χρήστες. Στην πράξη, η προκαθορισμένη ποσότητα παρέχεται σε όλους τους χρήστες και όχι μόνο στους οικονομικά ασθενέστερους. Επομένως, η κλιμακωτή αύξηση του κόστους αποσκοπεί στη διευκόλυνση των υπηρεσιών κοινής ωφελείας να αυξήσουν την αποδοτικότητά τους, παρέχοντας την ελάχιστη απαιτούμενη ποσότητα ύδατος σε όλους, δημιουργώντας αντικίνητρα για την κατάχρηση του πόρου και αξιοποιώντας τα έσοδα για την κάλυψη του κόστους.

Υπό τις κατάλληλες συνθήκες, τα κλιμακωτά τιμολόγια μπορούν να ενισχύσουν την πρόσβαση στο νερό και την ορθονομία. Ωστόσο, τα αποτελέσματα εξαρτώνται από πληθώρα παραγόντων. Η αύξηση του κόστους εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση των διασυνδεδεμένων νοικοκυριών. Όσο μικρότερο είναι το ποσοστό των φτωχών νοικοκυριών, τόσο λιγότερο σταδιακή η επιδότηση. Βέβαια, η στρατηγική είναι αποτελεσματική για τα φτωχά νοικοκυριά, μόνο εάν είναι συνδεδεμένα στο δίκτυο, και για τις επιχειρήσεις εάν ένα ικανοποιητικό ποσοστό των πελατών υπερβαίνουν την προκαθορισμένη ποσότητα κατανάλωσης. Τα μη συνδεδεμένα νοικοκυριά προμηθεύονται νερό από πωλητές σε υψηλές τιμές. Οι πωλητές μεταπωλούν το νερό που προμηθεύονται από τις υπηρεσίες κοινής ωφελείας σε αρκετά υψηλότερες τιμές. Επίσης, στις περιπτώσεις που φτωχά νοικοκυριά ομαδοποιούνται για να μοιραστούν μία σύνδεση στο δίκτυο ύδρευσης, το συνολικό επίπεδο κατανάλωσης υπερβαίνει την ελάχιστη καθορισμένη ποσότητα.

Στη διαχείριση της ζήτησης μπορεί να συνεισφέρει και η εφαρμογή της αρχής ο ρυπαίνων πληρώνει. Η μείωση της ρύπανσης θα διασφάλιζε μεγαλύτερη

ποσότητα ύδατος προς κατανάλωση και θα μείωνε το κόστος επεξεργασίας των μολυσμένων υδάτων. Επίσης, η εφαρμογή της αρχής θα ωφελούσε τα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού, στο βαθμό που επηρεάζονται από τη ρύπανση των υδάτων. Ένα μοντέλο εφαρμογής της αρχής θα μπορούσε να συμπεριλάβει τον καθορισμό του κόστους για την παροχή, οικονομικές κυρώσεις για τη ρύπανση των υδάτων και επιδοτήσεις για τον όγκο των αποβαλλόμενων υδάτων ικανοποιητικής ποιότητας¹⁷⁸.

Είναι εμφανές ότι δεν υφίσταται ένα μείγμα πολιτικής, το οποίο να αποτελεί πανάκεια. Η προς υιοθέτηση πολιτική θα πρέπει να μελετάται ανά περίπτωση, λαμβάνοντας σοβαρά υπ' όψιν τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή. Η ανησυχία των καταναλωτών σχετικά με την αύξηση της τιμής του νερού είναι αναμενόμενη. Για να υπάρχει κοινωνική αποδοχή κρίνεται απαραίτητη η σαφής ερμηνεία των προτεινόμενων αλλαγών και η διαφάνεια. Όταν οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης πραγματοποιούνται σε μικρό χρονικό διάστημα και χωρίς να έχει υπάρξει ενημέρωση, υπάρχει πιθανότητα αντιδράσεων. Η σταδιακή εφαρμογή επιτρέπει στα άτομα και τις επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στην αλλαγή των τιμών, εάν το πρόγραμμα των αλλαγών έχει γίνει γνωστό εκ των προτέρων και οι άνθρωποι πιστεύουν ότι θα εφαρμοστεί. Αρχικά, μπορούν να ληφθούν μέτρα για τη μείωση της χρήσης του νερού πριν την αύξηση των τιμών, μειώνοντας το οικονομικό κόστος για τους καταναλωτές. Το γεγονός ότι θα αποκομισθούν χαμηλότερα έσοδα, συγκριτικά με την ταχύτερη αύξηση των τιμών, δε θα πρέπει να θεωρείται απώλεια, καθώς θα συνέβαινε ούτως ή άλλως εφόσον οι καταναλωτές επιδιώκουν να αποφύγουν τις υψηλότερες τιμές. Η σταδιακή εφαρμογή δεν είναι μόνο λιγότερο επιβαρυντική για τους καταναλωτές, αλλά εξασφαλίζει μεγαλύτερη σταθερότητα εσόδων για τον παροχέα ύδατος και καθιστά τις οικονομικές προβολές λιγότερο δύσκολες και επιβαρυντικές.

6.3 Παραδείγματα από την υποσαχάρια Αφρική

Οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος στην υποσαχάρια Αφρική έχουν υπάρξει λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένες, ενώ, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα αποτελέσματα ήταν καταστροφικά. Μία επιτυχής εφαρμογή απαντάται στη Γουινέα, μία από τις πρώτες φτωχές χώρες που προέβησαν σε ιδιωτικοποίηση στον τομέα των υδάτων.

Γουινέα

Η Γουινέα έχει πλούσια υδατικά αποθέματα, τα οποία υπολογίζονται σε 166 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα, τμήμα των οποίων μοιράζεται με άλλες χώρες. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 το εθνικό σύστημα ύδρευσης βρισκόταν σε πλήρη

¹⁷⁸ Βλ. Winpenny J. (2005), *Managing Water as an Economic Resource*, publ. Taylor and Francis e-Library, p.p. 50-52.

αποδιοργάνωση, λόγω της έλλειψης πόρων και της διοικητικής ανεπάρκειας. Παρά την παροχή δανείων από διεθνείς χορηγούς, το δίκτυο δεν είχε επεκταθεί ιδιαίτερα. Κατά συνέπεια, πολλοί κάτοικοι προμηθεύονταν νερό από μολυσμένα πηγάδια, με αποτέλεσμα να ξεσπούν συχνά επιδημίες, οι οποίες αποτελούσαν το βασικό αίτιο θανάτων σε μικρές ηλικίες.

Το 1989, με χρηματοδότηση της ΠΤ, εγκαθιδρύθηκε μία ΣΔΙΤ από την εθνική υπηρεσία κοινής ωφελείας και μία ιδιωτική εταιρεία ύδρευσης¹⁷⁹. Όταν η διαχείριση των υδάτων στις πόλεις πέρασε στον ιδιωτικό τομέα, λιγότεροι από 2 στους 10 κάτοικοι των αστικών κέντρων είχαν πρόσβαση σε νερό, ποσοστό που, το 2001, ανέρχονταν σε 7 στους 10. Πρέπει να σημειωθεί ότι η εν λόγω ΣΔΙΤ δε λειτούργησε ομαλά στην ολότητά της και ότι δεν επετεύχθησαν όλοι οι τιθέμενοι στόχοι. Ωστόσο, υπήρξαν σημαντικές βελτιώσεις, όπως η επέκταση του δικτύου ύδρευσης, η βελτίωση της ποιότητας του νερού και η αύξηση του ποσοστού των κατοίκων αστικών περιοχών που έχουν πρόσβαση σε καθαρό νερό.

Πριν την ιδιωτικοποίηση, μικρό ποσοστό των κατοίκων ήταν συνδεδεμένοι στο δίκτυο, ενώ η παροχή ύδατος επιδοτείτο σε μεγάλο βαθμό. Η υπηρεσία παροχής δεν ανακτούσε το κόστος, με αποτέλεσμα να υπάρχει κακοδιαχείριση και οι υποδομές να μη συντηρούνται, ούτε να επεκτείνονται. Μετά την ιδιωτικοποίηση η τιμή του νερού αυξήθηκε αρκετά. Προκειμένου να γίνει σωστή προσαρμογή υιοθετήθηκε ένα σύστημα σταδιακής εφαρμογής, το οποίο έληξε το 1995. Συνεπώς, μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων έχουν, πλέον, πρόσβαση στο νερό σε χαμηλότερες τιμές. Το κόστος αυξήθηκε για όσους ήταν ήδη συνδεδεμένοι στο δίκτυο. Πέραν των πλεονεκτημάτων, υπήρξαν προβλήματα, όπως η αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής υπηρεσίας, οι ασθενείς ρυθμίσεις και η ανυπαρξία ανεξάρτητου ρυθμιστή, ώστε να εφαρμόζονται ορθά τα συμβόλαια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Επιπλέον, η άμεση επιρροή που ασκεί η δημόσια υπηρεσία στην ιδιωτική, μέσω της εκπροσώπησης της στο συμβούλιο, της έχει επιτρέψει να προβεί σε ασύδοτες συμπεριφορές στο παρελθόν.

Γκαμπόν

Το 1997, η κυβέρνηση της Γκαμπόν υπέγραψε συμβόλαιο με μία γαλλική εταιρεία¹⁸⁰, προκειμένου η τελευταία να αναλάβει την παροχή ύδρευσης και ηλεκτρισμού σε εθνικό επίπεδο. Το συμβόλαιο όριζε στόχους σχετικά με την αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού που θα είχε πρόσβαση σε νερό και την επέκταση του

¹⁷⁹ Η εθνική υπηρεσία κοινής ωφελείας, η οποία έχει μεγαλύτερη αυτονομία και ευελιξία από τη δημόσια διοίκηση, είναι επιφορτισμένη με το σχεδιασμό και τη λειτουργία, ενώ κατέχει τις υποδομές. Η εθνική υπηρεσία εκμισθώνει τις υποδομές στην ιδιωτική εταιρεία (Société d'Exploitation des Eaux De Guinée-SEEG), η οποία εισπράττει πληρωμές από τους χρήστες για τη σύνδεση στο δίκτυο και την κατανάλωση ύδατος.

¹⁸⁰ Société d' Energie et d' Eau du Gabon (SEEG).

δικτύου, καθώς και τη μείωση του κόστους κατά 17,25%. Την εποχή που πραγματοποιήθηκε η ιδιωτικοποίηση, το δίκτυο ύδρευσης δεν κάλυπτε μεγάλο τμήμα των αγροτικών περιοχών. Εντός πέντε ετών, η εταιρεία πραγματοποίησε το 40% των επενδύσεων που προέβλεπε το συμβόλαιο για περίοδο 20 ετών. Παράλληλα, επεκτάθηκε το δίκτυο, βελτιώθηκε η ποιότητα του παρεχόμενου ύδατος, ενώ μειώθηκε αρκετά η τιμή του.

Ακτή του Ελεφαντοστού

Από την άλλη πλευρά, στην Ακτή του Ελεφαντοστού, η πραγματοποιηθείσα ιδιωτικοποίηση δεν είχε την αναμενόμενη επιτυχία στις αγροτικές περιοχές. Από το 1960, μία ιδιωτική εταιρεία¹⁸¹ δραστηριοποιείται στον τομέα των υδάτων, βάσει μίας μείξης συμβολαίων εκχώρησης και εκμίσθωσης. Η εν λόγω συμφωνία λειτούργησε αποτελεσματικά ως προς την αύξηση του κόστους στις πόλεις και τη χαλιναγωγή της υπερβολικής κατανάλωσης, ιδιαίτερα στο βιομηχανικό τομέα. Ωστόσο, στην επίλυση του προβλήματος της ύδρευσης των αγροτικών περιοχών δεν επιτεύχθηκαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Παρά τις διεπιδοτήσεις από τα αστικά κέντρα, τα συστήματα των αγροτικών περιοχών σχεδιάστηκαν, λειτούργησαν και συντηρήθηκαν λανθασμένα, κυρίως λόγω των όρων του συμβολαίου μεταξύ εταιρείας και κυβέρνησης και της απουσίας σαφούς διαχωρισμού των αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών. Ο κατακερματισμός των αρμοδιοτήτων για το σχεδιασμό, τις επενδύσεις, τη λειτουργία, τη συντήρηση και την εξυπηρέτηση του χρέους οδηγεί σε έλλειψη λογοδοτικής ευθύνης και ανεπάρκεια. Οι υπηρεσίες δεν είχαν τον έλεγχο επί των αποφάσεων που επηρέαζαν την αποδοτικότητά τους, ενώ η εταιρεία είχε μικρή συμμετοχή στις αποφάσεις που την αφορούσαν. Ένα ακόμη συμπέρασμα που συνάγεται από την εν λόγω περίπτωση είναι οι αγροτικές και οι αστικές περιοχές χρήζουν διαφορετικής χρηματοοικονομικής και θεσμικής προσέγγισης. Ο συνδυασμός των δύο στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων ενός φορέα ενδέχεται να αποβεί προβληματικός. Η περίπτωση της Ακτής του Ελεφαντοστού καταδεικνύει, τέλος, ότι η ιδιωτικοποίηση μπορεί να αποτελέσει μία καλή ευκαιρία για την αύξηση της τιμής του ύδατος στις πόλεις και το βιομηχανικό τομέα και τη συνεπαγόμενη αύξηση των εσόδων.

Μαλί

Το Μαλί είναι από τα φτωχότερα κράτη παγκοσμίως. Κατόπιν διεξαγωγής διαγωνισμού, το 2000, η παροχή ύδατος μετατοπίστηκε στην Energie du Mali, βάσει συμβολαίου εκχώρησης. Βασικός μέτοχος είναι η γαλλική SAUR, κατέχοντας το 60% των μετοχών και ακολουθεί η κυβέρνηση του κράτους που κατέχει το υπόλοιπο

¹⁸¹ Η Société de Distribution d' Eau de Côte d' Ivoire (SODECI) είναι μία ιδιωτική εταιρεία, η οποία δημιουργήθηκε το 1960 ως θυγατρική της SAUR, μίας μεγάλης γαλλικής εταιρείας κοινής ωφελείας, προκειμένου να αναλάβει την παροχή ύδατος, βάσει συμβολαίου εκχώρησης. Ως φυσικό επακόλουθο, η πλειοψηφία κατέχεται από εντόπιους μετόχους και οι μετοχές ανταλλάσσονται στο εγχώριο χρηματιστήριο.

40%. Ο έλεγχος της εταιρείας, η οποία είναι επίσης υπεύθυνη για την παροχή ενέργειας, ανατέθηκε σε μία ανεξάρτητη δημόσια αρχή. Το βασικό πρόβλημα ανέκυψε κατά τον καθορισμό των τιμών. Η κυβέρνηση έλυσε το πρόβλημα των μη εφαρμόσιμων αυξήσεων που προβλέπονταν στο συμβόλαιο¹⁸² χρησιμοποιώντας το φόρο εισοδήματος για να επιδοτήσει την εταιρεία με το ποσό της σχεδιαζόμενης προσαρμογής των τιμών. Η ανεξάρτητη αρχή έκρινε ότι η εν λόγω πρακτική αντέβαινε στα συμφέροντα των καταναλωτών και η εταιρεία δήλωσε ότι δεν ήταν σε θέση να εκπληρώσει τις προβλεπόμενες από το συμβόλαιο υποχρεώσεις της. Κατά την επαναδιαπραγμάτευση, μεταξύ της κυβέρνησης, της εταιρείας και της ανεξάρτητης αρχής, δεν προσαρμόστηκαν οι τιμές, αλλά το συμβόλαιο εκχώρησης μετετράπη σε μία μορφή μίσθωσης ακινήτου¹⁸³. Το γεγονός αυτό κατέστησε την κυβέρνηση υπεύθυνη για όλες τις μελλοντικές επενδύσεις.

Νότια Αφρική

Από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος είναι εκείνη της Νοτίου Αφρικής, όπου το πρόβλημα δεν ήταν τόσο η έλλειψη νερού, όσο η διανομή. Υπό το καθεστώς του απαρτχάιντ, η μειοψηφία των αποικιοκρατών, ήτοι το 15% του πληθυσμού, κατανάλωνε το μεγαλύτερο μέρος των υδάτινων αποθεμάτων. Το 1/3 των Νοτιοαφρικανών δεν είχε πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό. Με τη λήξη του απαρτχάιντ, το 1994, και την ανάληψη της εξουσίας από το Νέλσον Μαντέλα και το Αφρικανικό Εθνικό Συμβούλιο¹⁸⁴, συνετάχθη νέο σύνταγμα, στο οποίο αναγνωρίζεται η πρόσβαση στο πόσιμο νερό ως δικαίωμα του πολίτη. Με την ενθάρρυνση και την καθοδήγηση της ΠΤ, η κυβέρνηση προέβη σε ρυθμίσεις που προέβλεπαν περιορισμένο ρόλο για το κράτος, δημοσιονομική λιτότητα και την προώθηση της ιδιωτικοποίησης.

Η νέα πολιτική, η οποία προέβλεπε την πλήρη ανάκτηση του κόστους, εφαρμόστηκε στην επικράτεια της Νοτίου Αφρικής με διάφορους τρόπους¹⁸⁵. Ορισμένες πόλεις διατήρησαν τα δημοτικά συστήματα παροχής, μειώνοντας τις επιδοτήσεις, ενώ άλλες υπέγραψαν συμβόλαια με αγγλικές και γαλλικές εταιρείες ύδρευσης. Το ποσοστό του πληθυσμού που δεν είχε πρόσβαση σε νερό μειώθηκε κατά το ήμισυ. Εντούτοις, το νερό έγινε πηγή αναταραχών, οικονομικής εξαθλίωσης και θανάτων. Χαρακτηριστικά, οι Νοτιοαφρικανοί αποκαλούν τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης «Νερό για το Κέρδος».

¹⁸² Το συμβόλαιο περιελάμβανε μία ρήτρα για την προσαρμογή των τιμών. Η προβλεπόμενη αύξηση ήταν σημαντική και κρίθηκε ανέφικτη από την κυβέρνηση, η οποία, ωστόσο, προέβη στη σύναψη της συμφωνίας ευελπιστώντας σε μία μελλοντική επαναδιαπραγμάτευση.

¹⁸³ Στα γαλλικά *affermage*.

¹⁸⁴ African National Congress (ANC).

¹⁸⁵ Για την εφαρμογή στις διάφορες πόλεις της Νοτίου Αφρικής βλ. αναλυτικότερα McDonald A., Ruiters G. (edit., 2005) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 99-222.

Ως προς την εφαρμογή, στις περιοχές όπου κυριαρχούσαν οι δημοτικοί κρουνοί, τοποθετήθηκαν μετρητές νερού, οι οποίοι λειτουργούσαν με τη χρήση προπληρωμένης κάρτας. Κατά τη δεκαετία που ακολούθησε μετά τη θέση σε ισχύ του εν λόγω συστήματος, διεκόπη η παροχή ύδατος σε 10 εκατομμύρια Νοτιοαφρικανούς. Στην κοινότητα Ngwelezane, η οποία βρίσκεται στην πολιτεία KwaZulu-Natal, οι περισσότεροι δημοτικοί μετρητές είχαν καταστραφεί και αρκετές από τις οικιακές συνδέσεις είχαν διακοπεί από την υπηρεσία κοινής ωφελείας, με αποτέλεσμα ένα τμήμα του πληθυσμού να προμηθεύεται νερό από μολυσμένες πηγές.

Τον Αύγουστο του 2000, ξέσπασε η μεγαλύτερη επιδημία χολέρας στην πρόσφατη ιστορία της Νοτίου Αφρικής. Η επίσημη εκδοχή που υιοθετήθηκε από την κυβέρνηση ήταν ότι, κάθε 10 με 20 χρόνια, ξεσπά επιδημία χολέρας στην ανατολική ακτή της Αφρικής, συνεπώς το συγκεκριμένο γεγονός δεν ήταν αποτέλεσμα των κυβερνητικών πολιτικών¹⁸⁶. Επιπρόσθετα, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι δεν ευθύνεται η πολιτική ιδιωτικοποίησης για την επιδημία, καθώς η τελευταία ξέσπασε ενώ οι υπηρεσίες παροχής ύδατος ήταν σε δημόσια χέρια¹⁸⁷. Από την άλλη πλευρά, μεγάλο τμήμα του πληθυσμού κατηγόρησε την πολιτική ελεύθερης αγοράς της κυβέρνησης για το συμβάν.

Σε αρκετές περιοχές έλαβαν χώρα διαμαρτυρίες, με αποκορύφωμα τη συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο Γιοχάνεσμπουργκ, το 2002, κατά τη διάρκεια των εργασιών της Συνδιάσκεψης για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Στην εν λόγω διαμαρτυρία συμμετείχαν 20.000 άτομα, πολλοί από τους οποίους κρατούσαν πλακάτ που έφεραν την επιγραφή «το νερό μας δεν είναι προς πώληση». Εν όψει των γεγονότων, η κυβέρνηση τροποποίησε την πολιτική στον τομέα των υδάτων, διατηρώντας, ωστόσο, το μοντέλο της προπληρωμής για την κατανάλωση νερού. Τέλος, σε ορισμένους δήμους, τα συμβόλαια με τις ιδιωτικές εταιρείες ακυρώθηκαν, καθώς οι τελευταίες δεν ενδιαφέρονταν, πλέον, να επενδύσουν σε περιοχές όπου οι κάτοικοι δεν πληρώνουν.

Η άρνηση των ανθρώπων να πληρώσουν για τις παρεχόμενες υπηρεσίες είναι κατάλοιπο του απαρτχάιντ, καθώς το ANC τους παρότρυνε να μην πληρώνουν για τις υπηρεσίες κοινής ωφελείας, επειδή παρέχονταν από τους αποικιοκράτες. Ένα μάθημα που προκύπτει από το παράδειγμα της Νοτίου Αφρικής είναι ότι σε μία πολιτική ανάκτησης του κόστους, η οποία μπορεί να εφαρμοστεί σε μία ορθόνομη κοινωνία, σε μία άνιση κοινωνία αποκλείει τα φτωχότερα πληθυσμιακά τμήματα από το υπό μελέτη βασικό αγαθό, η πρόσβαση στο οποίο αποτελεί κατοχυρωμένο δικαίωμά τους.

¹⁸⁶ Βλ. Carty R. (2003), *ibid*.

¹⁸⁷ Βλ. Segerfeldt F. (2005), *op.cit.*, p.p. 103-104.

6.3.1 Πώς μπορεί να εξελιχθεί η ιδιωτικοποίηση;

Από την προηγηθείσα ανάλυση κατέστη σαφές ότι η ιδιωτικοποίηση έχει τόσο τη θετική όσο και την αρνητική της πλευρά και μπορεί να επιφέρει θετικά και αρνητικά αποτελέσματα ταυτόχρονα. Η ιδιωτικοποίηση αφ' εαυτής δεν αποτελεί ούτε πρόβλημα, ούτε πανάκεια. Το ζητούμενο είναι να βρεθεί το σωστό μείγμα πολιτικής που θα της επιτρέψει να συμβάλει στην επίλυση του προβλήματος της ρύθμισης της σχέσης μεταξύ των δύο διαστάσεων του νερού. Η ευθύνη παροχής ύδατος και υπηρεσιών ύδατος θα πρέπει να παραμείνει στις τοπικές κοινωνίες και τις κυβερνήσεις, ενώ θα πρέπει να γίνουν προσπάθειες, ώστε να ενισχυθεί η ικανότητα των κυβερνήσεων να καλύψουν τις ανάγκες για νερό. Έχει ήδη αναφερθεί ότι η ιδιωτικοποίηση ωφελεί, κυρίως, τα κράτη με αδύναμες κυβερνήσεις. Το παράδοξο είναι ότι τα εν λόγω κράτη διατρέχουν και τους μεγαλύτερους κινδύνους που προκύπτουν από μία ενδεχόμενη ιδιωτικοποίηση. Αυτή η αντίφαση αποτελεί σημαντική πρόκληση για την επιτυχή εφαρμογή της ιδιωτικοποίησης.

Αρχικά, το νερό θα πρέπει να συνεχίσει να αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό αγαθό. Για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να καλύπτονται οι βασικές ανθρώπινες ανάγκες για νερό. Οποιαδήποτε συμφωνία ιδιωτικοποίησης θα πρέπει να εξασφαλίζει μία βασική ποσότητα ύδατος για όλους τους κατοίκους της περιοχής που εξυπηρετεί, καθώς και να μεριμνά για την προστασία των οικοσυστημάτων. Η παροχή επιδοτήσεων σε ορισμένες ομάδες ανθρώπων, ιδιαίτερα στους οικονομικά ασθενέστερους, ή σε συγκεκριμένες βιομηχανίες κρίνεται θεμιτή, ώστε να εξασφαλίζεται η προαναφερθείσα βασική ποσότητα ύδατος.

Επιπλέον, η οικονομία του ύδατος θα πρέπει να συμβαδίζει με την κοινωνική του διάσταση. Το νερό δε θα παρέχεται δωρεάν. Το κατάλληλο σύστημα επιδοτήσεων θα πρέπει να σχεδιαστεί σε διαβούλευση με το κοινό, ενώ το κόστος θα πρέπει να κυμαίνεται στα κατάλληλα επίπεδα, ώστε να εξασφαλίζεται μεν η πρόσβαση στο νερό, να ενθαρρύνεται δε η αποδοτική και αποτελεσματική χρήση του. Οι παρεχόμενες επιδοτήσεις θα πρέπει να είναι οικονομικά και κοινωνικά αποδεκτές. Για παράδειγμα, η επιδότηση των οικονομικά ασθενέστερων, χωρίς να επηρεάζεται η τιμή του νερού, είναι αποτελεσματικότερη, καθώς δεν ενθαρρύνεται η αλόγιστη χρήση του πόρου. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να εγκαθιδρυθούν μηχανισμοί για την τακτική αναθεώρηση και εξάλειψη των επιδοτήσεων που δεν εξυπηρετούν πλέον κάποιο κοινωνικό σκοπό. Οι χρήστες είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν παραπάνω για βελτιώσεις στις παρεχόμενες υπηρεσίες, όταν τέτοιου είδους βελτιώσεις σχεδιάζονται με τη συμμετοχή τους και είναι πραγματοποιήσιμες. Κατά συνέπεια, η αύξηση του κόστους θα μπορούσε να συνδυάζεται με συμπεφωνημένες βελτιώσεις των παρεχόμενων υπηρεσιών. Τέλος, οι ιδιωτικές εταιρείες θα πρέπει να αποδεικνύουν, ότι τα νέα σχέδια παροχής ύδατος είναι πιο οικονομικά από τη βελτίωση της αποδοτικότητας των ήδη

υπαρχόντων συστημάτων, πριν τους επιτραπεί να προβούν σε επενδύσεις και αξιώσουν την αύξηση των τιμών προκειμένου να ανακτηθεί το κόστος των εν λόγω επενδύσεων.

Τέλος, θα πρέπει να διατηρηθούν ο ισχυρός κυβερνητικός έλεγχος και η εποπτεία. Η κοινωνική διάσταση του νερού δεν είναι δυνατόν να προστατευθεί επαρκώς στην περίπτωση της εξ ολοκλήρου ιδιωτικοποίησης των υδάτινων πόρων. Προκειμένου να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ των οικονομικών και των κοινωνικών πτυχών, οι υδάτινοι πόροι θα πρέπει να ανήκουν στο κράτος. Η ποιότητα του νερού θα ελέγχεται από δημόσιες υπηρεσίες, οι οποίες θα προβαίνουν σε δημοσίευση των σχετικών αποτελεσμάτων. Οι μηχανισμοί για την προστασία της ποιότητας των υδάτινων πόρων οφείλουν να είναι ιδιαίτερα ισχυροί όπου οι κυβερνήσεις είναι ασθενείς.

Το κανονιστικό πλαίσιο θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και να είναι προσβάσιμο στο κοινό. Από τα παραδείγματα που αναλύθηκαν ανωτέρω, κατέστη εμφανές ότι, για να λειτουργήσει επιτυχώς μία απόπειρα ιδιωτικοποίησης, είναι απαραίτητο οι όροι των συμβολαίων να διατυπώνονται με σαφήνεια, να διαχωρίζονται ξεκάθαρα οι αρμοδιότητες και η κυβέρνηση να παρέχει μία ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης του δικτύου υποδομών και των απαιτούμενων επενδύσεων για τη βελτίωση και επέκτασή του. Τα συμβόλαια θα συμπεριλαμβάνουν κριτήρια αξιολόγησης επιδόσεων, τα οποία θα επιβλέπονται από τις κυβερνητικές υπηρεσίες και ΜΚΟ. Ακόμη, τα συμβόλαια θα πρέπει να ορίζουν τη διαδικασία επίλυσης διαφορών, η οποία θα χαρακτηρίζεται από διαφάνεια, θα συμβαδίζει με τους τοπικούς θεσμούς και τις πρακτικές και δε θα παρακάμπτεται εύκολα.

Οι αδύναμες κυβερνήσεις είναι ευάλωτες στην αποδοχή ασύμφορων συμβολαίων, λόγω πίεσης. Αρκετές φορές, έχουν ανακύψει προβλήματα στη διαδικασία ιδιωτικοποίησης, λόγω της ανεπαρκούς αξιολόγησης του συμβολαίου ή της διφορούμενης γλώσσας που χρησιμοποιείται στο κείμενο. Για αυτό το λόγο, κρίνεται σκόπιμη η παροχή τεχνικής βοήθειας από μία ανεξάρτητη αρχή, η οποία θα συνδράμει το κράτος στην αξιολόγηση των όρων του συμβολαίου. Αφού υπογραφεί το συμβόλαιο, η ανεξάρτητη αρχή θα μπορούσε να συνεχίσει τη λειτουργία της, ως εποπτικό όργανο για τη διασφάλιση της τήρησης των όρων του συμβολαίου.

Η εφαρμογή των συμβολαίων έχει αποδειχθεί προβληματική, σε περιπτώσεις που οι συμφωνίες χαρακτηρίζονταν από διαφθορά ή δε στόχευαν στο κοινό καλό. Για αυτό το λόγο, οι διαπραγματεύσεις των συμβολαίων ιδιωτικοποίησης θα πρέπει να είναι ανοικτές, διαφανείς και να συμπεριλαμβάνουν όλους τους ενδιαφερόμενους μη κρατικούς δρώντες. Η ευρεία συμμετοχή διασφαλίζει την ενσωμάτωση πλήθους αξιών και απόψεων στην όλη διαδικασία. Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμη η εκπαίδευση και ενημέρωση του κοινού πριν τη

μεταφορά αρμοδιοτήτων στον ιδιωτικό τομέα. Τέλος, όπως έγινε φανερό και από τις περιπτώσεις ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος που μελετήθηκαν, θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν υπάρχει μία και μοναδική συνταγή για την ακολουθούμενη διαδικασία, αλλά οι απόπειρες ιδιωτικοποίησης θα πρέπει να προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περιοχής, προκειμένου να χαρακτηριστούν ως επιτυχείς.

Συμπεράσματα

Με την πάροδο του χρόνου, προκύπτουν νέες προσεγγίσεις σχετικά με τις παγκόσμιες οικονομικές, πολιτιστικές και πολιτικές διασυνδέσεις. Μία από τις πιο ισχυρές και αμφιλεγόμενες αφορά στους νέους τρόπους διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομίας. Η αντιπαράθεση σχετικά με τη διαχείριση της παγκόσμιας οικονομίας εκτείνεται και στον τομέα των υδάτων, επηρεάζοντας την άντληση, τη διαχείριση και την παροχή του πόρου. Στη Συνδιάσκεψη του Δουβλίνου, το 1992, αναγνωρίστηκε η οικονομική διάσταση του νερού. Μέχρι τότε, κυριαρχούσε η κοινωνική αξία του πόρου και η διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης σε αυτό. Ουσιαστικά, στη Συνδιάσκεψη επιβεβαιώθηκε ότι πολλά από τα υπάρχοντα προβλήματα οφείλονται στο γεγονός ότι οι κυβερνήσεις είχαν παραβλέψει την οικονομική διάσταση του νερού.

Στις μέρες μας, πολύ μεγάλο ποσοστό του ανθρώπινου πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Πέραν του φυσικού ελλείμματος υδάτινων αποθεμάτων, η ανεπάρκεια μπορεί να οφείλεται και σε οικονομικούς, κοινωνικούς και ιστορικούς λόγους, οι οποίοι έχουν ανθρωπογενή προέλευση. Η πίεση που ασκείται στους υδάτινους πόρους για λόγους τόσο επιβίωσης, όσο και ανάπτυξης επιδεινώνει την κατάσταση των αποθεμάτων. Το νερό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ανθρώπινη ανάπτυξη, καθώς επηρεάζει σημαντικά τις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους της σε βαθμό που μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στο ίδιο το αναπτυξιακό επίπεδο ενός κράτους. Μία από τις κυριότερες παραμέτρους, η οποία είναι, παράλληλα, κοινωνική και οικονομική, είναι η φτώχεια. Η σχέση μεταξύ φτώχειας και νερού είναι αμφίδρομη, καταδικάζοντας ορισμένα κράτη να βιώνουν μία συνεχή κατάσταση υπανάπτυξης. Η έλλειψη υδάτινων πόρων δε βοηθά στην καταπολέμηση της φτώχειας, ενώ η τελευταία οδηγεί σε κακή χρήση των υδάτινων αποθεμάτων, εφ' όσον προέχει το ζήτημα της επιβίωσης. Η οικονομική έλλειψη υδάτινων πόρων αφορά στην αδυναμία των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού να προμηθευτούν νερό, λόγω ένδειας.

Η κακή διαχείριση των υδάτινων πόρων, ιδιαίτερα στην υποσαχάρια Αφρική, οφείλεται και σε ιστορικούς λόγους, καθώς η δημιουργία πόλεων σε απόσταση από αποθέματα νερού, σε συνδυασμό με την πολιτική του απαρτχάιντ, επιδείνωσαν την ήδη υφιστάμενη κατάσταση, δημιουργώντας περιθωριοποιημένους οικισμούς ιθαγενών, όπου επικρατούσε ανέχεια, ενώ η πρόσβαση σε νερό ήταν σχεδόν αδύνατη. Ένα, ακόμη, φαινόμενο με κοινωνικές και οικονομικές συνιστώσες, το οποίο σχετίζεται με το υδατικό πρόβλημα, είναι ο πόλεμος. Η έλλειψη υδάτινων πόρων οδηγεί σε συγκρούσεις, εμφύλιου ή διακρατικού χαρακτήρα, ενώ, κατά τη διάρκεια των συρράξεων υποβαθμίζεται το περιβάλλον και, κατά συνέπεια, η ποιότητα του νερού, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος.

Η σημασία του νερού για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη έχει αναγνωριστεί σε πληθώρα διεθνών κειμένων, ενώ έχουν αφιερωθεί, ήδη, δύο δεκαετίες στο σκοπό της βέλτιστης πρόσβασης σε καθαρό, πόσιμο νερό. Ωστόσο, ο εν λόγω στόχος απέχει, ακόμη, πολύ από την επίτευξή του. Η επίσημη αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό ενδεχομένως να μη μετέβαλε την παρούσα κατάσταση. Ωστόσο, η συζήτηση δε θα έπρεπε να περιστρέφεται γύρω από την κατοχύρωση ή μη του δικαιώματος στο νερό, αλλά γύρω από τις προσπάθειες πρακτικής υλοποίησής του. Το δικαίωμα στο νερό φαίνεται να είναι διεθνώς αποδεκτό. Το ζητούμενο είναι το εν λόγω δικαίωμα να αποκτήσει υλική υπόσταση, αλλά και να συμβάλει στην εξισορρόπηση των δύο υπό εξέταση διαστάσεων του πόρου.

Ένα βασικό πρόβλημα, λόγω του οποίου συντηρείται η υπάρχουσα κατάσταση είναι η έλλειψη πολιτικής βούλησης και η αδυναμία συνεργασίας μεταξύ κυβερνήσεων και ατόμων. Κατ' αρχάς οι κυβερνήσεις δεν προβαίνουν στην υιοθέτηση των κατάλληλων πολιτικών, αλλά, ακόμα και όταν το πράττουν, υπολείπονται στην εφαρμογή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καθυστερημένη και ελλιπής ενσωμάτωση της Οδηγίας-Πλαίσιο για τα ύδατα στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών-μελών. Το δεύτερο πρόβλημα είναι η αδυναμία συνεργασίας. Πρέπει να γίνει αντιληπτό, σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, ότι τα ύδατα ενώνουν, δεν αποτελούν διαχωριστικά σύνορα. Η ύπαρξη ανταγωνιστικών χρήσεων του νερού καταδεικνύει ότι η τελευταία πρόταση απέχει παρασάγγας από την πραγματικότητα. Τα επιμέρους συμφέροντα και η επιδίωξη της ικανοποίησής τους καθιστούν αδύνατη τη συνεργασία μεταξύ των επιμέρους χρηστών, όπως είναι εμφανές από την καθυστέρηση επικύρωσης της Σύμβασης για τις Μη Ναυσιπλοϊκές Χρήσεις των Υδάτων. Ένα ακόμη παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της υιοθέτησης της ΟΔΥΠ στα πλαίσια της SADC. Η διασφάλιση της συμμετοχής του κοινού στη διακυβέρνηση των υδάτινων πόρων οδήγησε στην προσπάθεια από μέρους των ομάδων συμφερόντων να ικανοποιήσουν τα συμφέροντά τους και, εν τέλει, στη νίκη του (οικονομικά) ισχυρού επί των ασθενέστερων. Κατά συνέπεια, για να είναι επιτυχής η οποιαδήποτε πολιτική, θα πρέπει πρωτίστως να υπάρχει βούληση συνεργασίας και υλοποίησής της, ειδάλλως, η κοινωνική διάσταση αυτοακυρώνεται.

Το νερό αντιμετωπίζεται ως οικονομικό αγαθό στα πλαίσια του ΠΟΕ, τόσο στον τομέα του εμπορίου αγαθών, όσο και στον τομέα του εμπορίου υπηρεσιών. Στα διεθνή κείμενα που καταπιάνονται, είτε αμιγώς, είτε εν μέρει, με τα ύδατα, τονίζεται η ανάγκη ολοκληρωμένης διαχείρισης των υδάτινων πόρων, στα πλαίσια της οποίας συνδυάζονται αρμονικά η οικονομική και κοινωνική διάσταση του νερού. Η εφαρμογή μίας πολιτικής ΟΔΥΠ επιτάσσει την ολιστική προσέγγιση των υδάτων, αναγνωρίζοντας την ανάγκη για συμμετοχική διακυβέρνηση, αλλά και αποδοτική διαχείριση του πόρου. Η χρήση των οικονομικών εργαλείων κρίνεται σκόπιμη, προκειμένου να εσωτερικευθεί το εξωτερικό περιβαλλοντικό και

κοινωνικό κόστος. Η διασφάλιση της συμμετοχής του κοινού στη διακυβέρνηση, καθώς και η παροχή επιδοτήσεων εξασφαλίζουν την κοινωνική νομιμοποίηση. Καθώς οι ασύστολες επιδοτήσεις του ύδατος, σε συνδυασμό με τη συστηματική υποκοστολόγησή του έχουν οδηγήσει σε κατασπατάληση του πόρου, επιτείνοντας τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα, η παράλληλη υιοθέτηση της αρχής ανάκτησης του κόστους μπορεί να συμβάλλει στην ποιοτική και ποσοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Ένα ζήτημα που ανακύπτει είναι η ωφελιμότητα της ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος. Από τη μελέτη που προηγήθηκε, είναι εμφανές ότι η ιδιωτικοποίηση μπορεί να έχει θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα. Το ίδιο ισχύει, όμως, και για τη δημόσια διαχείριση των υπηρεσιών ύδατος. Παρόλα ταύτα η τάση ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδατος έχει προκαλέσει συγκρουόμενες αντιδράσεις. Η ανάληψη της ευθύνης διαχείρισης ορισμένων πτυχών των υπηρεσιών ύδατος από τον ιδιωτικό τομέα έχει προοπτικές εξασφάλισης της πρόσβασης σε νερό εκατομμυρίων φτωχών ανθρώπων. Ωστόσο, ο ταχύς ρυθμός ιδιωτικοποιήσεων έρχεται σε αντίθεση με τη βραδεία προσπάθεια κατανόησης των κινδύνων και των περιορισμών της εν λόγω διαδικασίας, καθώς και τον καθορισμό αρχών και κριτηρίων για τη διακυβέρνηση των προσπαθειών ιδιωτικοποίησης.

Η ταχέως εξαπλωνόμενη ιδιωτικοποίηση απέτυχε να αντιμετωπίσει ορισμένες από τις πιο σημαντικές πτυχές των υδάτων. Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική, πολιτιστική και περιβαλλοντική αξία του νερού δεν είναι δυνατόν να προστατευθούν αμιγώς από τις δυνάμεις της αγοράς. Επιπρόσθετα, ορισμένοι διαχειριστικοί στόχοι και κοινωνικές αξίες επιτάσσουν την άμεση και ισχυρή κυβερνητική στήριξη και προστασία, εντούτοις οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης αυξάνονται κατά πολύ στις περιοχές όπου οι κυβερνήσεις είναι ανίσχυρες. Οι όποιες προσπάθειες ιδιωτικοποίησης του νερού θα πρέπει να συνοδεύονται από σεβασμό συγκεκριμένων αρχών και ικανοποίηση ορισμένων κοινωνικών στόχων. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται η ανάγκη κάλυψης των αναγκών των ανθρώπων και των οικοσυστημάτων ως ύψιστη προτεραιότητα, η ανεξάρτητη εποπτεία και εφαρμογή των ποιοτικών κριτηρίων, η ορθόνομη πρόσβαση στο νερό για τους φτωχούς πληθυσμούς, η συμπερίληψη όλων των ενδιαφερόμενων μερών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η έμφαση στην αποδοτική χρήση των υδάτων και τη βελτίωση της παραγωγικότητας. Η διαφάνεια και η ισχυρή δημόσια κανονιστική εποπτεία αποτελούν θεμελιώδη προαπαιτούμενα στην όποια προσπάθεια μεταβίβασης αρμοδιοτήτων στον ιδιωτικό τομέα.

Καθοριστικό παράγοντα για την επιτυχή έκβαση των προσπαθειών ιδιωτικοποίησης αποτελεί η υιοθέτηση πολιτικών με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής. Υπάρχουν διάφοροι τύποι θεσμών, οι οποίοι έχουν στεφθεί με επιτυχία, χωρίς να υφίσταται ένα παγκοσμίως αποδεκτό μοντέλο. Οι

θεσμοί αποτελούν προϊόντα της ιστορίας, της κοινωνίας και της οικονομίας μίας χώρας. Η επιλογή του προς υιοθέτηση μοντέλου αποτελεί τοπικό προνόμιο.

Εν κατακλείδι, η δημόσια ή ιδιωτική παροχή ύδατος θα πρέπει να πραγματοποιείται στα πλαίσια μία πολιτικής ΟΔΥΠ, προσαρμοσμένης στις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περιοχής, ώστε να συνυπάρχουν αρμονικά η οικονομική και κοινωνική διάσταση του νερού, στα πρότυπα της αειφόρου ανάπτυξης. Για να είναι επιτυχής η προαναφερθείσα πρακτική, κρίνεται αναγκαία η επίσημη κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο νερό, το οποίο να είναι νομικά εκτελεστό.

Το νερό είναι τόσο οικονομικό όσο και κοινωνικό αγαθό. Ως αποτέλεσμα, οι δυνάμεις της αγοράς μεμονωμένα δεν είναι δυνατόν να επιτύχουν ολοκληρωτικά και ορθόνομα τους κοινωνικούς στόχους. Η επίτευξη ισορροπιών μεταξύ των δύο διαστάσεων απαιτεί την ανάπτυξη νέων πολιτικών και μηχανισμών διαχείρισης των υδάτων, ώστε να καταστεί δυνατή η διακυβέρνηση του νερού ως οικονομικού και κοινωνικού αγαθού. Μένει να δούμε εάν η εν λόγω ισορροπία θα επιτευχθεί.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Γρηγορίου Π., Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γρ. (1993), Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη-Νομική και Θεσμική Διάσταση, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα

Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γρ. (1990), Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος – Διεθνείς Πολιτικές και Δίκαιο του Περιβάλλοντος, τόμος Ι, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα

Στεφάνου Κ., Γκόρτσος Χρ. (2005), Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Τσάλτας Γρ. (1991), Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος – Πολιτικές και Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα

Τσάλτας Γρ. (επιμ., 2003), Γιοχάνεσμπουργκ-Το Περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα

Mankiw G. (2001), Αρχές της Οικονομικής, Α' τόμος, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Ξενόγλωσση

Bakker K. (2003), An Uncooperative Commodity: Privatizing Water in England and Wales, publ. Oxford University Press, Oxford

Cannan E. (edit., 1994), The Wealth of Nations, publ. Random House Publishing Group

Committee on a Study of Technologies to Benefit Farmers in Africa and South Asia, Board on Agriculture and National Resources, Division on Earth and Life Studies, National Research Council of the National Academies (2008), Emerging Technologies to Benefit Farmers in sub-Saharan Africa and South Asia, publ. The National Academies Press, Washington

Gleick P., Wolff G., Chalecki E., Reyes R. (2002), The New Economy of Water-The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water, publ. Pacific Institute, Oakland

Gleick P. (2008), Water Conflict Chronology, Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security

Hiskes R. (2009), The Human Right to a Green Future – Environmental Rights and Intergenerational Justice, Cambridge University Press, New York

Jain S., Singh V. (2003), Water Resources Systems Planning and Management, publ. Elsevier Science B.V.- Developments in Water Science Series Vol. 51

Kay M., Franks T., Smith L. (edit., 1997) *Water: Economics, Management and Demand*, publ. E & FN Spon, London

Kiss A., Shelton D. (2004), *International Environmental Law*, 3rd edition, Transnational Publishers, Inc.

Laudicina P. (2005), *World out of Balance-Navigating Global Risks to Seize Competitive Advantage*, publ. McGraw-Hill

McDonald A., Ruiters G. (edit., 2005) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, London, Sterling

Robbins L. (1945), *An essay on the nature & significance of economic science*, second edition, publ. MacMillan, London

Sands P. (2003), *Principles of International Environmental Law*, second edition, publ. Cambridge University Press, New York

Scanlon J., Cassar A., Nemes N. (2004), *Water as a Human Right?*, publ. IUCN

Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit., 2008) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg

Segerfeldt F. (2005), *Water for Sale. How business and the market can resolve the world's water crisis*, publ. Cato Institute

Snitow A., Kaufman D. (2007), *Thirst. Fighting the Corporate theft of our water*, publ. Jossey-Bass, San Francisco

Winpenny J. (2005), *Managing Water as an Economic Resource*, publ. Taylor and Francis e-Library

Αρθρογραφία

ι) Ελληνική

Καραγεώργου Β. (2003), «Οικονομικά εργαλεία για τον περιβαλλοντικό αναπροσδιορισμό των οικονομικών διαδικασιών: Η νομική προσέγγιση» στο Παπανδρέου Α., Καραγεώργου Β., *Νόμος και Φύση, Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου-11, Οικονομικά εργαλεία για την αιεφόρο ανάπτυξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σσ. 47-97

Καραγεώργου Β. (2004), «Βασικοί άξονες και κανονιστικό περιεχόμενο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τους Υδάτινους Πόρους», στο Τσάλτας Γρ., Κατσιμπάρδης Κ. (επιμ.) *Αειφορία και Περιβάλλον. Η ευρωπαϊκή και εθνική προοπτική*, εκδ. Ι. Σιδέρης, σσ. 175-186

Καριψιάδης Γ. (2008), «Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα Ύδατα, Διαχείριση Διασυνοριακών Υδάτων», ηλεκτρονικό περιοδικό *Νόμος και Φύση* στο <http://www.nomosphysis.org.gr/>

ii) Ξενόγλωσση

Burton M., Chiza C. (1997), “Water, Conflict and the Environment: A case study from Tanzania. Conflict over water in Tanzania”, in Kay M., Franks T., Smith L. (edit.) *Water: Economics, Management and Demand*, publ. E & FN Spon, p.p. 160-166

Cowell A. (2008), “Greenland Vote Favors Independence”, *The New York Times*, November 26, 2008, found at <http://www.nytimes.com/>

Carty R. (2003), “Whose land on the tap? Water privatization in South Africa”, CBC Radio News, February 2003, found at <http://www.cbc.ca/>

DeMille D. (2005), “Denmark “Goes Viking” in Canada’s Arctic Islands – Strategic Resources of the High Arctic entice the Danes”, *Canadian American Strategic Review*, March 2005, found at <http://www.casr.ca/>

Donkor S. (2003), “Development Challenges of Water Resource Management in Africa”, *African Water Journal*, pilot edition, December 2003, p.p. 1-19

Eckstein G. (2002), “Development of international water law and the UN Watercourse Convention”, at Turton A., Henwood R. (edit.) *Hydropolitics in the developing world. A Southern African Perspective*, publ. African Water Issues Research Unit, p.p. 81-96

Flecker K., Clarke T. (2005), “Turning Off the Taps on the GATS”, in McDonald A., Ruiters G. (edit.) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 77-96

Gleick P. (1998), “The human right to water”, *Water Policy*, vol. 1, p.p. 487-503

Harding G. (1968), “The Tragedy of the Commons”, *Science*, vol. 162

Kevane M., Gray L. (2008), “Darfur: rainfall and conflict”, *Environmental Research Letters*, vol. 3 No. 3, found at <http://www.iop.org/EJ/journal/erl>

Kluge Th., Scheele U. (2008), “Private Sector Participation in Water Supply and Sanitation. A Contribution to Attaining the Millennium Development Goals or Merely the Export of Old Solutions?”, in Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit.) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, p.p. 205-226

Mamdani M. (2007), “The Politics of Naming: Genocide, Civil War, Insurgency”, *London Review of Books*, vol. 29 No. 5, found at <http://www.lrb.co.uk/>

Marx K. (1978), "Capital, vol. 1" in Tucker R. (edit.) *The Marx-Engels Reader*, publ. W.W. Norton and Company, New York

McCaffrey S. (1992), "A human right to water: Domestic and international implications", *Georgetown International Environmental Law Review*, vol. 1, p.p. 1-24

McDonald D., Ruiters G. (2005), "Theorizing Water Privatization in Southern Africa" in McDonald A., Ruiters G. (edit.) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 13-42

Merrett S. (2003), "Virtual Water and the Kyoto Consensus. A Water Forum Contribution", *Water International*, vol. 28, No. 4, p.p. 540-542

Neubert S., Horlemann L. (2008), "Strategic Virtual Water Trade – A Critical Analysis of the Debate", in Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit.) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, p.p. 123-145

Sacher D., Windfuhr M. (2008), "The Debate on "Water as a Human Right" and its Implications for Development Assistance", in Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit.) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, p.p. 147-176

Sachs J. (2006), "Ecology and Political Upheaval", *Scientific American Magazine*, July 2006, found at <http://www.scientificamerican.com/sciammag/>

Swatuk L. (2005), "The New Water Architecture of SADC", in McDonald A., Ruiters G. (edit.) *The Age of Commodity. Water Privatization in Southern Africa*, publ. Earthscan, p.p. 43-58

Κείμενα τεκμηρίωσης

ι) Διεθνή κείμενα

Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23^{ης} Οκτωβρίου 2000 «για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων», ΕΕ L 327 της 22^{ας}/12/2000

3rd World Water Forum, Ministerial Declaration

5th World Water Forum, Istanbul Ministerial Statement

General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) 1994

General Agreement on Trade in Services (GATS)

United Nations (1948), Universal Declaration of Human Rights

United Nations (1966), International Covenant on Civil and Political Rights

United Nations (1966), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

United Nations (1972), Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment

United Nations (1974), Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition

United Nations (1986), Declaration on the Right to Development

United Nations (1989), Convention on the rights of the Child

United Nations (1992), Agenda 21

United Nations (1992), The Dublin Statement on Water and Sustainable Development

United Nations (1997), Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses

United Nations (2000), Millennium Declaration

United Nations (2002), Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development

UNECE (1992), Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes

World Commission on Environment and Development (1987), Our Common Future

ii) Εκθέσεις, Αναφορές

COM (2007) 128 τελικό, «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο. Προς την αειφόρο διαχείριση του νερού στην Ευρωπαϊκή Ένωση»

Black M. (1998), 1978-1998 – Learning What Works. A 20 Year Retrospective View on international Water and Sanitation Cooperation, publ. UNDP-World Bank Water and Sanitation Programme

Economic Commission for Africa, African Union, African Development Bank, Africa Water Vision 2025

IPCC (2008), Climate Change and Water-IPCC Technical Paper VI

Report of the Special Rapporteur on the right to food, Jean Ziegler, “Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, including the Right to Development”, (UNGA, A/HRC/7/5, 10 January 2008)

The United Nations World Water Development Report 3-Water in a Changing World

Transparency International (2008), Global Corruption Report 2008: Corruption in the Water Sector, publ. Cambridge University Press

UNDP, Annual Report 2006

UNDP, Human Development Report 2006-Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis

United Nations (1975), Report of the World Food Conference

United Nations, The Millennium Development Goals Report 2008

UNEP (2008), Vital Water Graphics-An Overview of the World's Fresh and Marine Waters, 2nd edition, found at <http://www.unep.org/dewa/vitalwater/index.html>

UN-Water (2008), Status Report on IWRM and Water Efficiency Plans for CSD16

World Water Council (2000), World Water Vision-Making Water Everybody's Business, publ. Earthscan Publications Ltd

Λοιπές πηγές

Achim Steiner, "Intervention to the Global Ministerial Environment Forum", Cartagena, Colombia, 12-15 February 2002

European Communities (2003), Water for Life, publ. European Commission, Luxembourg

Newsflash "Verhagen at the UN Human Rights Council", March 3, 2008, found at http://www.minbuza.nl/en/News/Newsflashes/2008/03/Verhagen_at_the_UN_Human_Rights_Council

Press release "UK recognizes the right to water as Hilary Benn launches call for Global Action to solve water crisis", November 9, 2006, found at <http://www.dfid.gov.uk/Media-Room/Press-releases/2006-completed/UK-recognises-the-right-to-water-as-Hilary-Benn-launches-call-for-Global-Action-Plan-to-solve-water-crisis/>

Press release "Water for health enriched as a Human Right" November 27, 2002, found at <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/pr91/en/print.html>

UN-Water (2005), Water for Life Decade [2005-2015], publ. UN Department of Public Information

World Health Organization (2003), The Right to Water, Health and human rights publication series, No 3

Ηλεκτρονικές πηγές

<http://www.africa-union.org/>

<http://www.ec.gc.ca/default.asp?lang=En&n=76D556B9-1>

<http://www.freshwateraction.net/>

<http://hdr.undp.org/en/>

<http://www.nanoq.gl/>

<http://www.nilebasin.org/>

<http://www.righttowater.info/>

<http://www.sadc.int/>

<http://www.unhabitat.org/>

<http://www.unohrlls.org/>

<http://www.un.org/en/development/devagenda/food.shtml>

<http://www.un.org/en/development/devagenda/population.shtml>

<http://www.un.org/millennium/>

<http://www.un.org/waterforlifedecade/>

<http://www.unwater.org/>

http://www.who.int/water_sanitation_health/en/

<http://www.worldwatercouncil.org/>

<http://www.worldwaterforum5.org/>

<http://www.waterforum.jp/>

Υποστηρικτική βιβλιογραφία

Stiglitz J. (2003), Η Μεγάλη Αυταπάτη, εκδ. Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα

Briscoe J. (2005), "Water as an economic good", in Brouwer R., Pearce D. (edit.), *Cost-Benefit Analysis and Water Resources Management*, publ. Edward Elgar, p.p. 46-70

Hannigan J. (2006), *Environmental Sociology*, 2nd edition, publ. Taylor & Francis e-Library

Heyneardhi H. (2002), "Water a Precious Tradable Commodity", *The Jakarta Post*, November 12, 2002, found at <http://www.thejakartapost.com/>

Lange G., Hassan R. (2006), *The economics of Water Management in Southern Africa. An Environmental Accounting Approach*, publ. Edward Elgar, Cheltenham, Northampton

Pearce F. (2004), *Keepers of the Spring. Reclaiming our Water in an Age of Globalization*, publ. Island Press, Washington

Perry C., Rock M., Seckler D. (1997), "Water as an economic good: A solution, or a problem?" in Kay M., Franks T., Smith L. (edit.) *Water: Economics, Management and Demand*, publ. E & FN Spon, p.p. 2-9

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1

Χρονολόγιο συγκρούσεων για το νερό στην Αφρική¹⁸⁸

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ	ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ	ΥΠΑΡΞΗ ΒΙΑΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
1898	Αίγυπτος, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία	στρατιωτικό και πολιτικό εργαλείο	στρατιωτικοί ελιγμοί	Το 1898, αφού μία γαλλική αποστολή επιχείρησε να κερδίσει τον έλεγχο των υδάτων τροφοδοσίας του Λευκού Νείλου, παραλίγο να ακολουθήσει μάχη μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας. Ενώ τα μέρη, εν τέλει, διαπραγματεύτηκαν ένα συμβιβασμό, το γεγονός επιδείνωσε την εξάρτηση της Αιγύπτου από το Νείλο και καθόρισε τη συμπεριφορά των Αιγυπτίων διαμορφωτών πολιτικής έκτοτε.
1915	Γερμανία, Νοτιοδυτική Αφρική	στρατιωτικό εργαλείο	ΝΑΙ	Συνασπισμός νοτιοαφρικανικών στρατευμάτων καταλαμβάνει το Windhoek, πρωτεύουσα της γερμανικής Νοτιοδυτικής Αφρικής. Τα οπισθοχωρούντα γερμανικά στρατεύματα δηλητηριάζουν τα πηγάδια, γεγονός που αποτελεί παραβίαση της Σύμβασης της Χάγης.
1958	Αίγυπτος, Σουδάν	στρατιωτικό εργαλείο, αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Εν μέσω των διαπραγματεύσεων σχετικά με τα νερά του Νείλου, των γενικών εκλογών στο Σουδάν και μίας αιγυπτιακής ψηφοφορίας σχετικά με την ενοποίηση Σουδάν-Αιγύπτου, η Αίγυπτος στέλνει, χωρίς επιτυχία, μία στρατιωτική αποστολή στα διαφιλονικούμενα εδάφη. Η Σύμβαση για τα Νερά του Νείλου υπεγράφη όταν εξελέγη η προ-αιγυπτιακή κυβέρνηση στο Σουδάν.

¹⁸⁸ Πηγή: Gleick P. (2008), Water Conflict Chronology, Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security.

1963-1964	Αιθιοπία, Σομαλία	αναπτυξιακή διαμάχη, στρατιωτικό εργαλείο	ΝΑΙ	Ο ορισμός συνόρων το 1948, αφήνει τους Σομαλούς νομάδες υπό τη εξουσία της Αιθιοπίας. Ξεσπούν αψιμαχίες στη διεκδικούμενη περιοχή της ερήμου Ogaden, όπου βρίσκονται σημαντικοί υδάτινοι πόροι και κοιτάσματα πετρελαίου και η κατάπαυση του πυρός επιτυγχάνεται αφού έχουν χάσει τη ζωή τους εκατοντάδες άνθρωποι.
1965	Ζάμπια, Ροδεσία, Μεγάλη Βρετανία	στρατιωτικός στόχος	ΟΧΙ	Ο πρόεδρος Kenneth Kaunda ζητά από τη βρετανική κυβέρνηση να στείλει στρατεύματα στο φράγμα Kariba για να το προστατέψει από πιθανούς σαμποτέρ της κυβέρνησης της Ροδεσίας.
1975	Αγκόλα, Νότια Αφρική	στρατιωτικός σκοπός, στρατιωτικός στόχος	ΝΑΙ	Στρατεύματα της Νοτίου Αφρικής μεταφέρονται στην Αγκόλα για να καταλάβουν και να υπερασπίσουν το υδροηλεκτρικό δίκτυο της Ruacana, περιλαμβανομένου του φράγματος Gove στον ποταμό Kunene. Ο σκοπός ήταν η κατάληψη και προστασία των υδάτινων πόρων της νοτιοδυτικής Αφρικής και της Ναμίμπια.
1978-σήμερα	Αίγυπτος, Αιθιοπία	αναπτυξιακή διαμάχη, πολιτικό εργαλείο	ΟΧΙ	Μακροχρόνιες εντάσεις σχετικά με το Νείλο, ιδιαίτερα το Γαλάζιο Νείλο, ο οποίος πηγάζει στην Αιθιοπία. Η προτεινόμενη κατασκευή, εκ μέρους της Αιθιοπίας, φραγμάτων στα νερά τροφοδοσίας του Γαλάζιου Νείλου οδηγεί την Αίγυπτο να τονίσει επανειλημμένως τη ζωτική σημασία του νερού. Ο πρώην πρόεδρος της Αιγύπτου Anwar Sadat χαρακτηριστικά είχε πει ότι "το μόνο ζήτημα που θα μπορούσε να οδηγήσει την Αίγυπτο ξανά σε πόλεμο είναι το νερό", ενώ ο πρώην ΓΓ του ΟΗΕ Boutros Ghali είχε αναφέρει ότι "ο επόμενος πόλεμος στην περιοχή μας θα είναι για τα νερά του Νείλου, όχι για την πολιτική".

1978-1984	Σουδάν	αναπτυξιακή διαμάχη, στρατιωτικός στόχος, τρομοκρατία	NAI	Διαμαρτυρίες στη Juba του Σουδάν, το 1978, ενάντια στην κατασκευή του καναλιού Jonglei οδήγησαν στο θάνατο δύο φοιτητών. Η κατασκευή του καναλιού Jonglei διεκόπη βίαια, το 1984, κατόπιν σειράς επιθέσεων στον τόπο της κατασκευής.
δεκαετία 1980	Μοζαμβίκη, Ροδεσία/ Ζιμπάμπουε, Νότια Αφρική	στρατιωτικός στόχος, τρομοκρατία	NAI	Κατασκευή γραμμών ηλεκτροδότησης από το φράγμα Cahora Bassa κατά τη διάρκεια του πολέμου της ανεξαρτησίας. Το φράγμα στοχοποιήθηκε από τη RENAMO (Εθνική Αντίσταση Μοζαμβίκης).
1981-1982	Αγκόλα	στρατιωτικός στόχος, στρατιωτικό εργαλείο	NAI	Οι υποδομές ύδατος, περιλαμβανομένων φραγμάτων και του αγωγού Cunene-Cuvelai, στοχοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων στη Ναμίμπια και την Αγκόλα κατά τη δεκαετία του 1980.
1986	Λεσόθο, Νότια Αφρική	στρατιωτικός σκοπός, αναπτυξιακή διαμάχη	NAI	Η Νότια Αφρική υποστηρίζει πραξικόπημα στο Λεσόθο, αντί να παρέχει στήριξη στο ANC, την καταπολέμηση του απαρτχάιντ και τα ζητήματα των υδάτων. Η νέα κυβέρνηση στο Λεσόθο υπογράφει με τη Νότια Αφρική συμφωνία για τα ύδατα (Lesotho Highlands water agreement).
1986	Λεσόθο, Νότια Αφρική	αναπτυξιακή διαμάχη, στρατιωτικός στόχος	NAI	Αναίμακτο πραξικόπημα από τις αμυντικές δυνάμεις του Λεσόθο, με στήριξη από τη Νότια Αφρική, οδηγεί σε άμεση συμφωνία με τη Νότια Αφρική για παροχή νερού από τα υψίπεδα του Λεσόθο, μετά από 30 χρόνια ανεπιτυχών διαπραγματεύσεων. Ωστόσο, υπάρχουν αμφιβολίες για το κατά πόσο το νερό αποτέλεσε κίνητρο και για τις δύο πλευρές.

1988	Αγκόλα, Νότια Αφρική, Κούβα	στρατιωτικός σκοπός, στρατιωτικός στόχος	ΝΑΙ	Δυνάμεις της Κούβας και της Αγκόλα εξαπολύουν επίθεση στο φράγμα Calueque, δια ξηράς και αέρος. Προκλήθηκαν σημαντικές ζημιές στον τοίχο του φράγματος, η ηλεκτροδότηση κόπηκε, ενώ ο υδάτινος αγωγός για την Owamboland καταστράφηκε.
1990	Νότια Αφρική	αναπτυξιακή διαμάχη	ΟΧΙ	Το προ απαρτχάιντ συμβούλιο σταματά την παροχή ύδατος στην κωμόπολη Wesselton. Ακολουθούν διαμαρτυρίες 50.000 αφρικανών σχετικά με τις κακές συνθήκες υγιεινής και διαβίωσης.
1998	Αγκόλα	στρατιωτικό και πολιτικό εργαλείο	ΝΑΙ	Το Σεπτέμβριο του 1998, ξέσπασαν έντονες διαμάχες μεταξύ της UNITA (Ένωση για την Ανεξαρτητοποίηση της Αγκόλα) και τις κυβερνητικές δυνάμεις στο φράγμα Gove στον ποταμό Kunene για τον έλεγχο της εγκατάστασης.
1998	Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό	στρατιωτικός στόχος, τρομοκρατία	ΝΑΙ	Επιθέσει στο φράγμα Inga κατά τη διάρκεια των προσπαθειών ανατροπής του προέδρου Kabila. Διατάραξη της ηλεκτροδότησης και της ύδρευσης στην Kinshasa.
1998-2000	Ερυθραία, Αιθιοπία	στρατιωτικός στόχος	ΝΑΙ	Καταστροφή εργοστασίων άντλησης ύδατος και αγωγών στη μεθοριακή πόλη Adi Quala κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου μεταξύ Ερυθραίας και Αιθιοπίας.
1999	Λουσακά, Ζάμπια	τρομοκρατία, πολιτικό εργαλείο	ΝΑΙ	Έκρηξη βόμβας κατέστρεψε τον κύριο αγωγό ύδρευσης, διακόπτοντας την παροχή νερού στην πόλη Λουσακά, ο πληθυσμός της οποίας ανήρχετο στα 3 εκατομμύρια.
1999	Νότια Αφρική	τρομοκρατία	ΝΑΙ	Αυτοσχέδια βόμβα ανακαλύφθηκε σε δεξαμενή ύδατος στο Wallmansthal, κοντά στην Pretoria. Κρίθηκε ότι προοριζόταν να σαμποτάρει την παροχή ύδατος στους αγρότες.
1999	Αγκόλα	τρομοκρατία, πολιτικό εργαλείο	ΝΑΙ	100 νεκροί βρέθηκαν σε τέσσερα πηγάδια πόσιμου νερού στην Αγκόλα.

1999-2000	Ναμίμπια, Μποτσουάνα, Ζάμπια	στρατιωτικός σκοπός, αναπτυξιακή διαμάχη	ΟΧΙ	Νήσος Sedudu/ Kasiliki στον ποταμό Zambezi/ Chobe. Διένεξη σχετικά με τα σύνορα και την πρόσβαση στο νερό. Παρουσίαση ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου.
2000	Αιθιοπία	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Ένας άντρας μαχαιρώθηκε μέχρι θανάτου κατά τη διάρκεια διένεξης για καθαρό νερό την περίοδο του λιμού στην Αιθιοπία.
2000	Κένυα	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Μία συμπλοκή μεταξύ χωρικών και διψασμένων πιθήκων κατέληξε με το θάνατο οκτώ πιθήκων και τον τραυματισμό δέκα χωρικών. Η σύγκρουση ξεκίνησε όταν βυτιοφόρα έφεραν νερό σε περιοχή που είχε πληγεί από ξηρασία και οι διψασμένοι πίθηκοι επιτέθηκαν στους χωρικούς.
2003-2007	Νταρφούρ, Σουδάν	στρατιωτικό εργαλείο, στρατιωτικός στόχος, τρομοκρατία	ΝΑΙ	Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στο Σουδάν υπήρξε υποβάθμιση των υδάτινων πόρων. Το 2003, οι χωρικοί στην περιοχή Τίνα υποστήριξαν ότι οι βομβαρδισμοί είχαν καταστρέψει πηγάδια, ενώ στο Khasan Basao ισχυρίστηκαν ότι τα πηγάδια δηλητηριάστηκαν. Το 2004, τα πηγάδια στο Νταρφούρ μολύνθηκαν εσκεμμένα, ως μέρος μίας στρατηγικής παρενόχλησης των εκτοπισμένων πληθυσμών.
2004	Νότια Αφρική	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Η φτωχή παροχή ύδατος και υπηρεσιών υγιεινής στην κωμόπολη Phumelela οδήγησε σε διαμαρτυρίες μηνών, κατά τις οποίες υπήρξαν σοβαροί τραυματισμοί και καταστροφή περιουσιακών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένης περιουσίας που ανήκε στο δήμο.

2004-2006	Σομαλία, Αιθιοπία	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Τουλάχιστον 250 άνθρωποι σκοτώθηκαν και πολύ περισσότεροι τραυματίστηκαν σε συγκρούσεις για τα πηγάδια και τη γη των κτηνοτρόφων. Είχε προηγηθεί μία περίοδος ξηρασίας τριών χρόνων, η οποία οδήγησε σε εκτεταμένη βία για τους περιορισμένους υδάτινους πόρους. Η κατάσταση επιδεινώθηκε λόγω της απουσίας αποτελεσματικής διακυβέρνησης και κεντρικού σχεδιασμού.
2005	Κένυα	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Δυνάμεις της αστυνομίας εστάλησαν στο βορειοδυτικό τμήμα της Κένυας, για να ελέγξουν μία διαμάχη μεταξύ των Kikuyu και των Maasai για το νερό. Περισσότεροι από 20 άνθρωποι σκοτώθηκαν τον Ιανουάριο. Τον Ιούλιο, οι νεκροί υπερέβαιναν τους 90, κυρίως στο Tubi. Ο λόγος της έντασης ήταν το νερό για την κτηνοτροφία. Οι κτηνοτρόφοι της φυλής Maasai κατηγορήσαν έναν πολιτικό της φυλής Kikuyu ότι εξέτρεψε έναν ποταμό για την άρδευση της φάρμας του, στερώντας το νερό που προοριζόταν για τα εκτρεφόμενα ζώα. Η διένεξη, η οποία αντικατοπτρίζει τις εντάσεις που υπάρχουν μεταξύ των νομαδικών και των μόνιμα εγκατεστημένων πληθυσμών, είχε ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό περισσότερων από 2000 χωρικών.
2006	Αιθιοπία	αναπτυξιακή διαμάχη, έλλειψη υδάτινων πόρων	ΝΑΙ	Τουλάχιστον 12 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και 20 τραυματίστηκαν σε συγκρούσεις με αντικείμενο το νερό και τα βοσκοτόπια.

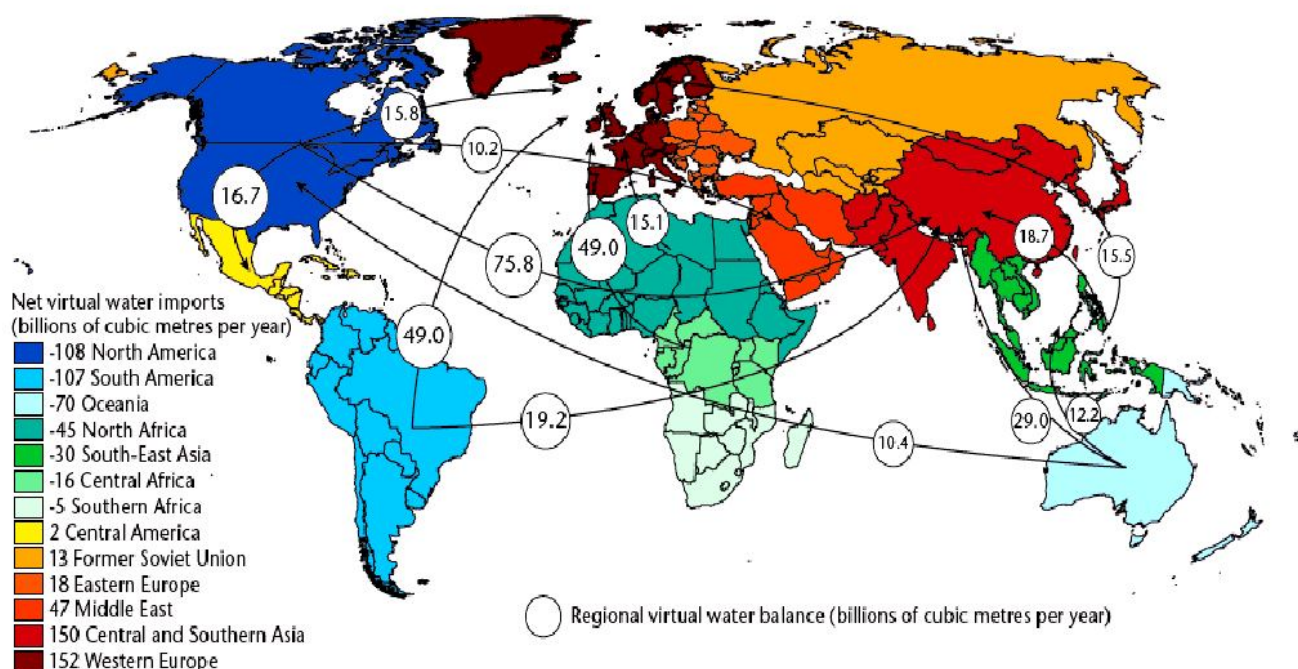
2006	Αιθιοπία, Κένυα	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Τουλάχιστον 40 άνθρωποι σκοτώθηκαν στην Κένυα και την Αιθιοπία κατά τη διάρκεια συγκρούσεων για το νερό, τα ζώα και τα βοσκοτόπια. Οι συγκρούσεις έλαβαν χώρα στην περιοχή Oromo της Αιθιοπίας και στο βόρειο τμήμα της Κένυας, στην περιφέρεια Marsabit.
2007	Μπουρκίνα Φάσο, Γκάνα, Ακτή του Ελεφαντοστού	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Η μείωση των βροχοπτώσεων οδήγησε σε αυξημένες συγκρούσεις μεταξύ των κτηνοτρόφων και των αγροτών, λόγω των ανταγωνιστικών αναγκών ως προς τη χρήση των υδάτινων πόρων. Τον Αύγουστο του 2007, οι διαμάχες στην περιφέρεια Zouhweogo ανάγκασαν πολλούς ανθρώπους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους.
2008	Νιγηρία	αναπτυξιακή διαμάχη	ΝΑΙ	Μία διαμαρτυρία για την τιμή του νερού στην Abuja της Νιγηρίας κατέληξε σε βίαιες αντιδράσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται ο ξυλοδαρμός των πωλητών.

Παράρτημα 2

Εικονικό εμπόριο ύδατος¹⁸⁹

Η συζήτηση σχετικά με το ΕΕΥ αναπτύσσεται την τελευταία 15ετία, ενώ, για πρώτη φορά, διατυπώθηκε από τον Anthony Allan¹⁹⁰ ως μία λύση για τα κράτη της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο, δεν είχε συζητηθεί ιδιαίτερα μεταξύ των ειδικών στον τομέα των υδάτων, μέχρι το 2003, οπότε οι Hoekstra και Hung ανέλυσαν τις παγκόσμιες ροές υδρογόνου που προκαλούνται από το διεθνές εμπόριο αγροτικών προϊόντων. Το γεγονός αυτό συγκέντρωσε μεγαλύτερη προσοχή στο ενδεχόμενο εξοικονόμησης ύδατος μέσω του ΕΕΥ και η πιθανή στρατηγική για τη Μέση Ανατολή κατέστη μία ενδεχόμενη λύση για τις χώρες που αντιμετωπίζουν προβλήματα

Regional virtual water balances and net interregional virtual water flows related to trade in agricultural products, 1997-2001

Πηγή: The United Nations World Water Development Report 3-Water in a Changing World

λειψυδρίας γενικότερα.

Η ιδέα της αξιοποίησης του ΕΕΥ για την αντιστάθμιση των περιφερειακών ελλείψεων υδάτινων πόρων ως στρατηγικής εμπορικής πολιτικής συζητείται έντονα το τελευταίο διάστημα, καθώς μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική εξοικονόμηση νερού, καθιστώντας πιθανή, τουλάχιστον με μία πρώτη ματιά, την επίλυση της

¹⁸⁹ Πηγή: Neubert S., Horlemann L. (2008), "Strategic Virtual Water Trade – A Critical Analysis of the Debate", in Scheumann W., Neubert S., Kipping M. (edit.) *Water Politics and Development Cooperation*, publ. Springer-Verlag, p.p. 123-145.

¹⁹⁰ Allan A. (1996), *Water, peace and the Middle East: Negotiating resources in the Jordan Basin*, publ. Tauris Academic, London.

υδατικής κρίσης εν μία νυκτί. Η έννοια του στρατηγικού ΕΕΥ βασίζεται στην ιδέα ότι, μέσω της εισαγωγής περισσότερων τροφίμων από χώρες πλούσιες σε υδατικά αποθέματα, οι χώρες που αντιμετωπίζουν προβλήματα λειψυδρίας θα έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τους ελάχιστους υδάτινους πόρους τους σε τομείς, όπου θα αποκομίσουν μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία ανά μονάδα όγκου ύδατος.

Υπάρχει και η αντίληψη ότι, η αύξηση της παραγωγικότητας γεωργικών προϊόντων αυξάνει την εξοικονόμηση ύδατος, εάν δοθεί έμφαση στην καλλιέργεια εσοδειών υψηλής περιεκτικότητας νερού. Από την άλλη πλευρά, δεν έχει δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην πιθανότητα αξιοποίησης του εικονικού νερού για την ικανοποίηση των οικιακών αναγκών. Παρά το γεγονός ότι η γεωργία και η ανθρώπινη κατανάλωση πολύ συχνά ανταγωνίζονται για τη χρήση των υδάτινων πόρων, αυτή η διάσταση δεν έχει παίξει, μέχρι στιγμής, σημαντικό ρόλο στη συζήτηση για το ΕΕΥ, λόγω του γεγονότος ότι η συγκεκριμένη χρήση του νερού συγκαταλέγεται στις αναπαραγωγικές και όχι στις παραγωγικές χρήσεις των υδάτων, οπότε δε συνοδεύεται από καμία μετρήσιμη προστιθέμενη αξία.

Ωστόσο, όσο ελκυστική και αν ακούγεται σαν ιδέα, υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ των ειδικών, λόγω του γεγονότος ότι ορισμένες από τις πραγματοποιούμενες υποθέσεις είναι αμφισβητήσιμες και, επιπλέον, καθώς η επιτυχής εφαρμογή του ΕΕΥ συνεπάγεται σημαντικές απαιτήσεις από τις εμπλεκόμενες χώρες, πολλοί περιορισμοί σχετικά με ομάδες χωρών, το πεδίο εφαρμογής και το βαθμό πραγματοποίησης θα πρέπει να προσδιοριστούν.

Το ΕΕΥ λαμβάνει ήδη χώρα, καθώς όλα τα εμπορεύσιμα αγαθά και ιδίως τα γεωργικά προϊόντα περιλαμβάνουν εικονικό νερό. Έχει υπολογιστεί ότι η παρούσα εξοικονόμηση νερού, χάρις στο παγκόσμιο εμπόριο αγροτικών προϊόντων ανέρχεται στο 8% του συνόλου των χρησιμοποιούμενων υδάτινων πόρων. Σε αυτό το σημείο, είναι χρήσιμο να αναφερθούν οι εμπορικές ροές αγροτικών προϊόντων σε παγκόσμιο επίπεδο. Το πραγματοποιούμενο εμπόριο γεωργικών προϊόντων έχει δύο κατευθύνσεις, από το Νότο στο Βορρά και από το Βορρά στο Νότο, ενώ το εμπόριο Νότου-Νότου δεν έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα, με την κατάσταση των υδατικών αποθεμάτων κάθε χώρας να μην επηρεάζει ουσιαστικά την κατεύθυνση των εμπορικών της ροών.

Παραλλαγές του εμπορίου εικονικού νερού

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης σχετικά με το ΕΕΥ, έχουν ανακύψει πέντε εκδοχές, καθεμία εκ των οποίων εστιάζει σε διαφορετικές πτυχές ή εμπορικές σχέσεις:

Η 1^η εκδοχή αντιμετωπίζει το ΕΕΥ ως έναν τρόπο αντιστάθμισης της έλλειψης υδατικών αποθεμάτων σε χώρες που αντιμετωπίζουν πλήρη ανεπάρκεια, μέσω των

αυξημένων εμπορικών ροών από το Βορρά στο Νότο. Οι υποστηρικτές της 1^{ης} εκδοχής συνήθως αποτυγχάνουν να υποστηρίξουν τη θεωρία τους βάσει οικονομικής ανάλυσης.

Η 2^η εκδοχή εστιάζει στο ΕΕΥ ως ένα πεδίο παγκόσμιας διακυβέρνησης και αποσκοπεί στη μεγαλύτερη δυνατή παγκόσμια εξοικονόμηση νερού, μέσω της εκμετάλλευσης των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν λόγω θέσης. Ωστόσο, η εν λόγω εκδοχή πάσχει από ανυπαρξία γεωγραφικής ανάλυσης, η οποία να καταδεικνύει πού είναι σκόπιμο να εξοικονομηθεί νερό.

Η 3^η εκδοχή διακρίνει την παραγωγικότητα του νερού ως βάση θεώρησης. Σκοπός είναι η επίτευξη των υψηλότερων δυνατών επιπέδων παραγωγικότητας του νερού στη γεωργία, μέσω αλλαγών των συστημάτων καλλιέργειας ή μέσω αλλαγών στις βιομηχανικές χρήσεις. Η συγκεκριμένη εκδοχή παραβλέπει τους καθοριστικούς παράγοντες της διαδικασίας λήψης αποφάσεων στο γεωργικό τομέα, ενώ δεν υπολογίζει το ευκαιριακό κόστος των διάφορων χρήσεων του νερού.

Η 4^η εκδοχή συνδέει το ΕΕΥ με τις εμπορικές ροές στα πλαίσια των περιφερειακών οικονομικών κοινοτήτων των αναπτυσσόμενων και προσφάτως εκβιομηχανισμένων χωρών, εστιάζοντας στο εμπόριο Νότου-Νότου, ιδιαίτερα στην περιοχή της SADC. Τα κράτη-μέλη με πλουσιότερα υδάτινα αποθέματα, όπως η Ζάμπια, θα μπορούσαν να εξάγουν αγροτικά προϊόντα στα κράτη με φτωχότερους υδάτινους πόρους, όπως είναι η Νότια Αφρική. Αυτή η εκδοχή φαντάζει ιδιαίτερα ελκυστική, ωστόσο, η παρούσα κατεύθυνση του εμπορίου είναι αντίθετη από την προβλεπόμενη.

Η 5^η εκδοχή δίνει έμφαση στα πλεονεκτήματα του εγχώριου ΕΕΥ. Η προσέγγιση αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για χώρες, οι οποίες περικλείουν εντός των συνόρων τους διάφορες κλιματικές περιοχές, όπως οι περισσότερες αναδυόμενες οικονομίες.

Περιφερειακό εμπόριο εικονικού νερού στα πλαίσια της SADC

Υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς τα υδατικά αποθέματα των κρατών-μελών της SADC. Ενώ η Ζάμπια, η Αγκόλα, η Μοζαμβίκη και το Κονγκό έχουν πλούσιους υδάτινους πόρους, δε συμβαίνει το ίδιο και με τη Νότια Αφρική, τη Ναμίμπια και τη Μποτσουάνα. Η υδατική κρίση στις εν λόγω χώρες θα μπορούσε να μετριαστεί εάν εισήγαγαν περισσότερα τρόφιμα από τα μέλη με πλούσια αποθέματα νερού. Η εν λόγω εκδοχή είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, καθώς πληρούνται ήδη κάποια από τα βασικά προαπαιτούμενα για την επιτυχή έκβαση του ΕΕΥ: η Νότια Αφρική είναι εκβιομηχανισμένη και, μέχρι ενός σημείου, παρουσιάζει σημάδια καλής διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, οι πιθανοί εξαγωγείς εικονικού νερού θα μπορούσαν να ωφεληθούν από τη στρατηγική, καθώς θα μπορούσε να κινητοποιήσει την ανάπτυξή τους.

Μία κατάσταση αμοιβαίου κέρδους θα μπορούσε να δημιουργηθεί εάν, για παράδειγμα, η Ζάμπια ανέπτυξε περισσότερο τη γεωργική της παραγωγή και εξήγαγε τα προϊόντα στις γειτονικές χώρες και η Νότια Αφρική αύξησε τις εισαγωγές τροφίμων, ενώ, παράλληλα, θα χρησιμοποιούσε τους υδάτινους πόρους της στη βιομηχανία, ως πόσιμο νερό ή για τη διατήρηση των οικοσυστημάτων. Τέτοιου είδους ΕΕΥ Νότου-Νότου ενδέχεται να συνέβαλε στην ανάπτυξη και των δύο κατηγοριών κρατών και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να είναι κατάλληλο τόσο με περιβαλλοντικούς, όσο και με εμπορικούς όρους.

Όπως προαναφέρθηκε, η πραγματικότητα είναι ακριβώς αντίθετη από το υποτιθέμενο σενάριο. Παρά τις σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης του αγροτικού τομέα, η Ζάμπια δεν είναι ικανή να θρέψει τον πληθυσμό της, ενώ παρά την έλλειψη υδάτινων πόρων, η Νότια Αφρική εξάγει περισσότερα αγροτικά προϊόντα από όσα εισάγει.

Κατά συνέπεια, και οι δύο ομάδες χωρών θα πρέπει να ξεκινήσουν επενδύοντας, οι μεν στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και την επέκταση των υποδομών, μέσω πολιτικής προσανατολιζόμενης στη φτώχεια και οικονομικής υποστήριξης, ενώ οι δε θα πρέπει να κοστολογούν το νερό βάσει ποσότητας και, για παράδειγμα, να απαγορεύουν πρότυπα παραγωγής που καταναλώνουν μεγάλες ποσότητες ύδατος, ώστε να παρέχουν κίνητρο για την εισαγωγή περισσότερων τροφίμων από τις γειτονικές χώρες με πλουσιότερους υδάτινους πόρους.

Συμπεράσματα

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιες απλοϊκές εκδοχές σχετικά με τη δυνατότητα πραγματοποίησης του ΕΕΥ, έχει επιτευχθεί συμφωνία σε ορισμένα βασικά σημεία. Ειδικοί επί των ζητημάτων των υδάτων συμφωνούν ότι το εικονικό νερό μπορεί να συμβάλει στην εξοικονόμηση υδάτινων πόρων σε επίπεδο λεκάνης απορροής. Υπάρχει ευρεία συναίνεση ότι το ΕΕΥ μπορεί να εφαρμοστεί επιτυχώς από χώρες που πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις, όπως είναι οι υποδομές, η χρηστή διακυβέρνηση, η οργανωτική ικανότητα, η υψηλή κοινωνική απορροφητικότητα και να είναι, εν μέρει, εκβιομηχανισμένες. Συνεπώς, μόνο οι προσφάτως εκβιομηχανισμένες χώρες και οι αναδυόμενες οικονομίες μπορούν να αποκομίσουν οφέλη από το ΕΕΥ. Οι χώρες που εξαιρούνται από αυτόν τον κανόνα είναι οι χώρες που υποφέρουν από πλήρη έλλειψη υδάτινων αποθεμάτων, για τις οποίες η εφαρμογή του ΕΕΥ είναι απαραίτητη, όποιο και αν είναι το κόστος, καθώς δεν είναι πλέον σε θέση να θρέψουν τους κατοίκους τους.

Πρέπει να καταστεί σαφές ότι το ΕΕΥ δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί εν ριπή οφθαλμού, αλλά αποτελεί μία μακροχρόνια διαδικασία. Για αυτό το λόγο θα πρέπει να τίθενται μακροπρόθεσμοι ορίζοντες σχετικά με τα αποτελέσματα του ΕΕΥ.

Το ΕΕΥ δεν είναι δυνατό να επιβληθεί, μπορεί, όμως, να προωθηθεί άμεσα ή έμμεσα, μέσω πληθώρας πολιτικών κανονιστικών εργαλείων. Η καταλληλότερη λύση θα ήταν η κοστολόγηση του ύδατος βάσει της ποσότητας, ώστε να προκύψει αβίαστα το συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή κάθε χώρας. Η συγκεκριμένη πολιτική είναι αρκετά δύσκολο να πραγματοποιηθεί στις ενδιαφερόμενες χώρες, για αυτό το λόγο είναι απαραίτητες μεγάλες περιόδους προσαρμογής. Παράλληλα, η εν λόγω πολιτική θα πρέπει να συνοδευτεί από τη μείωση των αγροτικών επιδοτήσεων, με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των κρατών του νότου, ώστε οι πλούσιες σε υδάτινα αποθέματα χώρες να έχουν τη δυνατότητα να ενασχοληθούν με το ΕΕΥ. Επιπρόσθετα, το ΕΕΥ μπορεί να αποδώσει καλύτερα αποτελώντας μέρος μίας πολιτικής ΟΔΥΠ, καθώς το πλεονέκτημα της αύξησης του προσφερόμενου ύδατος δε θα πρέπει να αντισταθμίζεται από τα μειονεκτήματα της κακοδιαχείρισης του.

Το ΕΕΥ αποτελεί μία από τις πολλές προσεγγίσεις για την επίλυση των περιφερειακών ελλείψεων υδάτινων πόρων, μέσω του επανακαταμερισμού του πόρου. Ωστόσο, το εξοικονομούμενο νερό θα πρέπει να εκτιμάται ρεαλιστικά και να αξιοποιείται ανάλογα. Σε τελική ανάλυση, κρίνεται απαραίτητος ο περιορισμός της συνολικής κατανάλωσης νερού, καθώς και ο συντονισμός μεταξύ των επιμέρους χρήσεων, ώστε να πραγματοποιείται μία βιώσιμη διαχείριση του πόρου.

Η συζήτηση γύρω από το ΕΕΥ εστιάζει σε τρόπους αξιοποίησης του πόρου με τον πιο παραγωγικό τρόπο και συχνά παραβλέπεται το γεγονός ότι ο επιδιωκόμενος στόχος, μεμονωμένα, δεν επαρκεί για την προστασία των υδάτινων πόρων έναντι της υπερβολικής χρήσης τους. Για αυτό το λόγο, το νερό θα πρέπει να χρησιμοποιείται όσο το δυνατόν πιο έξυπνα, λαμβάνοντας υπ' όψιν πτυχές όπως η παραγωγικότητα, οι βασικές ανθρώπινες ανάγκες και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Εάν επιτευχθεί αυτός ο στόχος, το ΕΕΥ θα μπορεί να συμπεριληφθεί στην εργαλειοθήκη της ΟΔΥΠ, ως επιλογή εφαρμόσιμη σε συγκεκριμένες, αρμόζουσες περιπτώσεις και context.

Παράρτημα 3

Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα Ύδατα

Στο παρόν παράρτημα παρατίθενται επιλεκτικά οι διατάξεις της Οδηγίας που σχετίζονται άμεσα με τις δύο υπό μελέτη διαστάσεις του νερού.

Προοίμιο

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ [...]

Εκτιμώντας τα ακόλουθα:

(1) Το ύδωρ δεν είναι εμπορικό προϊόν όπως όλα τα άλλα, αλλά αποτελεί κληρονομιά που πρέπει να προστατεύεται και να τυγχάνει της κατάλληλης μεταχείρισης [...]

(38) Η χρήση οικονομικών μέσων από μέρους των κρατών μελών μπορεί να είναι πρόσφορη ως μέρος ενός προγράμματος μέτρων. Η αρχή της ανάκτησης του κόστους των υπηρεσιών ύδατος, συμπεριλαμβανομένων του κόστους για το περιβάλλον και του κόστους των πόρων τα οποία συνδέονται με κάθε βλάβη ή αρνητική επίπτωση στο υδάτινο περιβάλλον, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σύμφωνα, ιδίως, με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Θα απαιτηθεί προς τούτο μία οικονομική ανάλυση των υπηρεσιών ύδατος με βάση μακροπρόθεσμες προβλέψεις όσον αφορά την προσφορά και τη ζήτηση ύδατος στην περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού.

Άρθρο 2

Ορισμοί

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, εφαρμόζονται οι ακόλουθοι ορισμοί:

[...] 38. «Υπηρεσίες ύδατος»: όλες οι υπηρεσίες οι οποίες παρέχουν, για τα νοικοκυριά, τις δημόσιες υπηρεσίες ή για οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα:

α) άντληση, κατακράτηση, αποθήκευση, επεξεργασία και διανομή επιφανειακών ή υπόγειων υδάτων

β) εγκαταστάσεις συλλογής και επεξεργασίας λυμάτων, οι οποίες στη συνέχεια πραγματοποιούν απορρίψεις σε επιφανειακά ύδατα.

Άρθρο 5

Χαρακτηριστικά της περιοχής λεκάνης απορροής ποταμού, επισκόπηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και οικονομική ανάλυση της χρήσης ύδατος

1. Κάθε κράτος μέλος εξασφαλίζει ότι, για κάθε περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού ή για κάθε τμήμα διεθνούς περιοχής λεκάνης απορροής ποταμού το οποίο βρίσκεται στο έδαφός του, αναλαμβάνεται:

- ανάλυση των χαρακτηριστικών της,
- επισκόπηση των επιπτώσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στην κατάσταση των επιφανειακών και των υπόγειων υδάτων και
- οικονομική ανάλυση της χρήσης ύδατος,

σύμφωνα με τις τεχνικές προδιαγραφές των παραρτημάτων II και III, και ότι θα έχει περατωθεί το αργότερο τέσσερα έτη μετά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας οδηγίας.

2. Οι αναλύσεις και επισκοπήσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 επανεξετάζονται και, εάν απαιτείται, ενημερώνονται το αργότερο δεκατρία έτη μετά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας οδηγίας, στη συνέχεια δε, ανά εξαετία.

Άρθρο 9

Ανάκτηση κόστους για υπηρεσίες ύδατος

1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν υπόψη την αρχή της ανάκτησης του κόστους των υπηρεσιών ύδατος, συμπεριλαμβανομένου του κόστους για το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική ανάλυση που διεξάγεται σύμφωνα με το παράρτημα III, και ειδικότερα σύμφωνα με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Μέχρι το 2010, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν:

- ότι οι πολιτικές τιμολόγησης του ύδατος παρέχουν κατάλληλα κίνητρα στους χρήστες για να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τους υδάτινους πόρους και, κατά συνέπεια, συμβάλλουν στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων της παρούσας οδηγίας,
- κατάλληλη συμβολή των διαφόρων χρήσεων ύδατος, διακρινόμενων, τουλάχιστον, σε βιομηχανία, νοικοκυριά και γεωργία, στην ανάκτηση του κόστους των υπηρεσιών ύδατος, βάσει της οικονομικής ανάλυσης που διενεργείται σύμφωνα με το παράρτημα III και λαμβάνοντας υπόψη την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Τα κράτη μέλη μπορούν εν προκειμένω να συνεκτιμούν τα κοινωνικά, τα περιβαλλοντικά και τα οικονομικά αποτελέσματα της ανάκτησης, καθώς και τις γεωγραφικές και κλιματολογικές συνθήκες της οικείας περιοχής ή περιοχών.

2. Τα κράτη μέλη αναφέρουν, στα σχέδια διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού, τις προγραμματιζόμενες ενέργειες για την εφαρμογή της παραγράφου 1 οι οποίες θα συμβάλλουν στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων της παρούσας οδηγίας, καθώς και τη συμβολή των διαφόρων χρήσεων ύδατος στην ανάκτηση του κόστους των υπηρεσιών ύδατος.

3. Το παρόν άρθρο δεν εμποδίζει επ' ουδενί τη θέσπιση συγκεκριμένων προληπτικών ή διορθωτικών μέτρων για την επίτευξη των στόχων της παρούσας οδηγίας.

4. Τα κράτη μέλη δεν παραβαίνουν την παρούσα οδηγία εάν αποφασίσουν, σύμφωνα με καθιερωμένες πρακτικές, να μην εφαρμόσουν τις διατάξεις της παραγράφου 1 δεύτερη περίοδος, και, για το λόγο αυτόν, τις σχετικές διατάξεις της παραγράφου 2, για μία συγκεκριμένη δραστηριότητα χρήσης ύδατος, εφόσον τούτο δεν θίγει τους σκοπούς και την επίτευξη των στόχων της παρούσας οδηγίας. Τα κράτη μέλη αναφέρουν τους λόγους για τους οποίους δεν εφαρμόζουν πλήρως την παράγραφο 1 δεύτερη περίοδος στα σχέδια διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού.

Άρθρο 14

Πληροφόρηση του κοινού και διαβουλεύσεις

1. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών στην υλοποίηση της παρούσας οδηγίας, ιδίως δε στην εκπόνηση, την αναθεώρηση και την ενημέρωση των σχεδίων διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού. Τα κράτη μέλη, για κάθε περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού, δημοσιεύουν και θέτουν στη διάθεση του κοινού, συμπεριλαμβανομένων των χρηστών, για τη διατύπωση παρατηρήσεων:

α) χρονοδιάγραμμα και πρόγραμμα εργασιών για την εκπόνηση του σχεδίου, συμπεριλαμβανομένης κατάστασης των ληπτέων μέτρων διαβουλεύσεων, τουλάχιστον τρία έτη πριν από την έναρξη της περιόδου στην οποία αναφέρεται το σχέδιο

β) ενδιάμεση επισκόπηση των σημαντικών ζητημάτων διαχείρισης των υδάτων που εντοπίστηκαν στη λεκάνη απορροής ποταμού, τουλάχιστον δύο έτη πριν από την έναρξη της περιόδου στην οποία αναφέρεται το σχέδιο

γ) αντίγραφο του προσχεδίου διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού, τουλάχιστον ένα έτος πριν από την έναρξη της περιόδου στην οποία αναφέρεται το σχέδιο.

Κατόπιν σχετικής αίτησης, παρέχεται πρόσβαση σε βοηθητικά έγγραφα και πληροφορίες που χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση του προσχεδίου διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού.

2. Τα κράτη μέλη παρέχουν προθεσμία τουλάχιστον έξι μηνών για την υποβολή γραπτών παρατηρήσεων σχετικά με τα εν λόγω έγγραφα, προκειμένου να υπάρξει δυνατότητα ενεργού συμμετοχής και διαβουλεύσεων.
3. Οι παράγραφοι 1 και 2 εφαρμόζονται εξίσου στα ενημερωμένα σχέδια διαχείρισης λεκάνης απορροής ποταμού.

Παράρτημα 4

Καλές πρακτικές ολοκληρωμένης διαχείρισης των υδάτινων πόρων στην υποσαχάρια Αφρική¹⁹¹

Μοζαμβίκη – Ζιμπάμπουε

Αρχικά θα μελετηθεί ένα παράδειγμα ΟΔΥΠ σε διασυνοριακό επίπεδο. Πρόκειται για το project του ποταμού Pungwe.

Προβλήματα: κατά τη διάρκεια της εαρινής παλίρροιας, η είσοδος αλμυρού νερού υπερβαίνει τα ανάντη της εκβολής του ποταμού Pungwe, γεγονός που έχει αρνητικές επιπτώσεις στην καλλιέργεια ζαχαροκάλαμου, αλλά και την ύδρευση στην πόλη Beira της Μοζαμβίκης. Επιπλέον, οι δραστηριότητες εξόρυξης χρυσού, οι οποίες καθοδηγούνται από τη φτώχεια που επικρατεί στην περιοχή, επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα των υδάτων. Τα ιζήματα που προκύπτουν καθιστούν το νερό μη πόσιμο, ακατάλληλο για άρδευση, ενώ καταστρέφουν την υδρόβια πανίδα, παρακωλύουν τη διαδικασία φωτοσύνθεσης και έχουν επιπτώσεις στους παρόχθιους ανθρώπινους πληθυσμούς. Οι εργάτες του ορυχείου χρησιμοποιούν υδραργύρο, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των συγκεντρώσεων υδραργύρου στα ιζήματα. Επιπλέον, στα ιζήματα βρίσκονται και άλλα βαρέα μέταλλα, όπως το κάδμιο και ο μόλυβδος, καθώς αποτελούν φυσικά συστατικά του υπό εκμετάλλευση εδάφους. Οι πλημμύρες προκαλούν τακτικά προβλήματα στις χαμηλότερες περιοχές της λεκάνης απορροής του ποταμού Pungwe. Τέλος, την κατάσταση επιδεινώνει η φτώχεια που επικρατεί, καθώς και η ανταγωνιστική ζήτηση για τους διαθέσιμους υδάτινους πόρους εντός, αλλά και μεταξύ των χωρών.

Δράσεις ΟΔΥΠ: το project του ποταμού Pungwe ξεκίνησε το Φεβρουάριο του 2002 και περιελάμβανε τρεις φάσεις. Η πρώτη φάση αφορούσε στη μονογραφία, η δεύτερη φάση ήταν η ανάπτυξη του σχεδίου και, τέλος, η τρίτη φάση περιελάμβανε την κοινή στρατηγική ΟΔΥΠ. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης, επιχειρήθηκε η βελτίωση των γνώσεων για την ανάπτυξη των υδάτινων πόρων της λεκάνης απορροής, μέσω σειράς τομεακών μελετών. Τα σενάρια για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων αναπτύχθηκαν κατά τη δεύτερη φάση και περιελάμβαναν πλήθος σχεδίων και μελετών, όπως τα συστήματα έγκαιρης προειδοποίησης πλημμυρών, η εκτίμηση της κατάστασης των τοπικών υπογείων υδάτων και τα μέτρα για βελτίωση της ποιότητας των επιφανειακών υδάτων. Κατά την τρίτη φάση, τα σχέδια εφαρμογής που είχαν υιοθετηθεί από τους μη κρατικούς δρώντες της λεκάνης απορροής του ποταμού Pungwe έτυχαν λεπτομερούς επεξεργασίας και καταρτίστηκε η πολιτική ΟΔΥΠ. Παράλληλα, ξεκίνησε και μία στρατηγική προσαρμογής στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

¹⁹¹ Πηγή: UN-Water (2008), Status Report on IWRM and Water Efficiency Plans for CSD16.

Αποτελέσματα: οι τομεακές μελέτες που πραγματοποιήθηκαν περιγράφουν την παρούσα κατάσταση της λεκάνης απορροής, λαμβάνοντας υπ' όψιν τους υδάτινους πόρους, το περιβάλλον, τη ρύπανση, τη ζήτηση ύδατος, τις υποδομές και τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες. Οι οργανώσεις σε επίπεδο λεκάνης απορροής ενδυναμώθηκαν, έχει τεθεί σε λειτουργία το σύστημα αδειών και αυξήθηκε η συμμετοχή των μη κρατικών δρώντων, μέσω της εγκαθίδρυσης μίας επιτροπής για τη λεκάνη απορροής του ποταμού. Παράλληλα, έχει τεθεί σε ισχύ ένα πενταετές κοινό πρόγραμμα, από πλευράς των κυβερνήσεων των δύο χωρών, με σκοπό την ενδυνάμωση των κύριων θεσμών της ΟΔΥΠ. Αναλυτικότερα, αφορά α) στην ενδυνάμωση και επέκταση της συμμετοχής των μη κρατικών δρώντων στη διαδικασία ΟΔΥΠ του ποταμού, β) στη διασφάλιση κατάλληλων, επαρκών, αποτελεσματικών και βιώσιμων τεχνικών συστημάτων για τη συλλογή, τον έλεγχο, τη διαχείριση και την κοινοποίηση δεδομένων σχετικά με τους υδάτινους πόρους και γ) στην αξιοποίηση πόρων για βιώσιμες επενδύσεις, οι οποίες θα είναι προσανατολισμένες στην αντιμετώπιση της φτώχειας και την ανάπτυξη των υδάτινων πόρων, μέσω της δημιουργίας ενός ταμείου (Pungwe Basin Pre-Investment Facility) και της λειτουργίας του Pungwe Basin Initiative. Επιπρόσθετα, έχουν καταρτιστεί επτά αναπτυξιακά σχέδια (Critical Development Projects), ενώ αναμένεται να πραγματοποιηθούν επενδύσεις μεγάλης κλίμακας, μέσω πηγών που θα εξευρεθούν από το Pungwe Basin Investment Facility. Εν τέλει, η κοινή πολιτική ΟΔΥΠ για τη λεκάνη απορροής του ποταμού Pungwe κατάφερε να πραγματοποιήσει το όραμα μίας βιώσιμης κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης με σεβασμό στην προστασία του περιβάλλοντος.

Ουγκάντα

Πρόκειται για ένα σχέδιο ΟΔΥΠ και επάρκειας των υδάτινων αποθεμάτων σε εθνικό επίπεδο.

Προβλήματα: κατά τη δεκαετία του 1990 επιδεινώθηκε τόσο η ποιότητα, όσο και η ποσότητα των υδάτινων πόρων, εξ αιτίας των κακών πρακτικών χρήσεως της γης και της μη επαρκούς ρύθμισης των ζητημάτων σχετικά με τη χρήση ύδατος και τη διαχείριση των αποβλήτων. Καθώς το πλαίσιο για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων ήταν ανεπαρκές κρίθηκε απαραίτητη η μεταρρύθμιση υπό το πρίσμα της αποκέντρωσης και της αυξημένης συμμετοχής των μη κρατικών δρώντων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Δράσεις ΟΔΥΠ: η στρατηγική ΟΔΥΠ εφαρμόζεται τόσο σε εθνικό, όσο και σε τοπικό επίπεδο. Έχουν πραγματοποιηθεί θεσμικές αλλαγές σε εθνικό επίπεδο, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η αναβίωση μίας 12μελούς Επιτροπής για την Πολιτική Υδάτων και η αναβάθμιση του Τμήματος Διαχείρισης Υδάτινων Πόρων σε Διεύθυνση εντός του Υπουργείου Υδάτων. Σε τοπικό επίπεδο, αναδιοργανώνεται ο

ρόλος και η λειτουργία των οργανισμών διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Η πραγματοποιούμενη μεταρρύθμιση περιλαμβάνει επίσης:

- την ενδυνάμωση του πλαισίου διαχείρισης των υδάτινων πόρων, περιλαμβάνοντας εκτίμηση των υδάτινων πόρων, έλεγχο των δικτύων και διευθέτηση της χρήσης και της ρύπανσης των υδάτων, μέσω της συνεχούς εφαρμογής ενός συστήματος αδειών,
- τη βελτίωση του νομικού και θεσμικού πλαισίου για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων τόσο σε εθνικό, όσο και σε τοπικό επίπεδο και, τέλος,
- την αποκέντρωση της διαχείρισης των υδάτινων πόρων σε επίπεδο λεκάνης απορροής.

Αποτελέσματα: έχει δημιουργηθεί το κατάλληλο νομικό και θεσμικό πλαίσιο για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων, ενώ τα δίκτυα εκτίμησης και παρακολούθησης των υδάτινων πόρων, καθώς και ένα σύστημα αδειών λειτουργούν κανονικά. Τέλος, σταδιακά πραγματοποιείται και η αποκέντρωση της διαχείρισης σε επίπεδο λεκάνης απορροής.